

TÖRÖKORSZÁGI KALANDOK A VILÁGHÁBORÚBAN

ÍRTA ÉS TAPASZTALTA
DR. VIDÉKY EMIL

BUDAPEST, 1933. KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI
NYOMDA

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó.....	3
Obit. Lederer.....	5
Hogy találtam Chaperonra a Cospoli társaságában?	8
Keleti varázs	12
Sztambul lángokban	16
Patzau	20
Rehabilitálás	22
Egy nagy cserép virág története	25
Rittmeister Elisius Seutter von Loetzen	30
Aleppo	38
Moszul felé	41
Építkezés Moszulban	47
Mahmud effendi kertje	54
Asszonyi bosszúállás	61
Infanterist Hirsch	62
Az ördögimádók	63
Tefik effendi	65
Karácsony	72
Paraguin ezredes.....	77
Moszulból Cospoliba	81
A kellemetlen parancsnok	83
Fegyverszünet	83
Maitepe	88
Út haza	91

Előszó.

Egyenként írtam a fejezeteket. Azt tanácsolták, dolgozzam át őket egységessé, mert ismétlések vannak benne és nincs meg az összefüggés. Neki is fogtam néhányszor, de nem mesterségem az írás és nem mindig akaródzik. Inkább ide írom az előzményeket az előszóba és az olvasó elnézését kérem az ismétlésekért.

A háború előtti télen Párizsban voltam és ha most meg-gondolom, hát bizony sejthettem volna, hogy háború lesz. A Boulevard des Capucines egy kis színházában mindennap megrugdostak a színpadim egy német tiszt uniformisba buj-tatott szereplőt a közönség óriási tetszésvihara közepette. Nyíltan gyalázták a német császárt, már pedig kiás ország fejének nyilvános sértését a rendőrség sehol sem szokta volt engedélyezni.

A quartier latin diákjai egyáltalán nem türtőztették a nyelvüket. Betegen jöttem haza a nyár elején és mire fel-épültem, itt volt a háború, önként jelentkeztem és a Je. U. k. Kriegsministerium előbb itt Budapesten bízott meg az autó-javítás és pótlási ügyek megszervezésével, majd Törökországba vezényeltek.

Azon szerencsések közé tartoztam, akik testi baj nélkül úszták meg a háborút, — se meg nem sebesültem, se maradandó betegséget nem kaptam, még a fogságidőm is viszonylagosan jól telt el.

A következő képek arra az időszakra vonatkoznak, míg az autós csapatnál voltam. Azután az Orient Abteilung „Fekete-tenger-i katonai expedíciójához vezényeltek.

Az expedíció naplóját is szívesen kiadnám, de előbb inkább megvárom, vajjon ezeket itt érdemesnek tartják-e elolvasni.

Budapesten, 1933 július havában.

Obet. Lederer.

Mikor megkaptam a konstantinápolyi vezénylésemet, Bécsbe kellett mennem jelentkezni. Az nem ment olyan gyorsan; katonáéknál a legfőbb tudomány várni. Hát vártam. A Kraftfahrkommando a Prinz Eugenstrassen gyönyörű palotában volt, ott székelt R. ezredes, a mindenható, akitől mindenki rettegett. Mindenkit megexaminált, műszaki autótudományára rátapogatózott és jaj, aki felsült; még én is drukkoltam.

Addig is, míg fent a magas K. M.-ban az Excellenciásnál sorra kerültem, a Kraftfahr-messeben ebédeltem, hol Obi. Lederer volt a háznagy, menage- és ceremonienmeister. Egy aranyos, kicsi, beretvált jockey-formájú öreg úr, 16-os ulánus, kis vékony lábain a legjobb szabású antilop-gamásni, amit még láttam. Roppant szívesen fogadott, minden jóval ellátott. Bámultam a berendezésüket, nehéz ezüst szerviszek, girandolok, gyönyörű szőnyegek! Hát ez honnan van! Később tudtam meg, hogy azt mind Obi. Lederer adta, azt is meghallottam, hogy könnyen adhatta, tudniillik ő volt az, aki fiatal korában Capt. Wood név alatt futtatott és bőven vitte a díjakat; pénz nála nem volt kérdés. Már hatvanon túl volt, önként jelentkezett, persze nem küldték a frontra, hanem jó volt Wienben, belőle pénzelt az egész Commando. Meg is vallotta nekem: „Weisst Du, es ist schon ein bisserl zu arg, ich thue es ja gerne, es macht mir ja Spass, — die Maderln haben ja gern die Uniform! — na, aber mir ist's a bisserl satt!“

Mikor megtudta, hogy Constantinopoliba megyek, mindenféle jótanácsot adott, soká volt lent, persze békében! — Ismerte Seutter kapitányt, leendő parancsnokomat és nagyon dicsérte.

Azután meg volt az examen R. ezredesnél. Azonban a dolog inkább úgy fordult, hogy ő félt tőlem; azért hát nagyon barátságosan folyt le az intervjú, én nagyon megadtam a katonai formát, ami láthatólag kellemesen érintette a rettegett oroszánt. Olyan teljhatalmakat kaptam tőle mindennemű a

constantinopoli hadiiskolában tartandó előadásaimmal kapcsolatos dolgok beszerzésére, hogy mindenki elbámult; ha akartam volna, a prágai autógyárban akár egy Eiffel-tornyot is rendelhettem volna.

Az Excellenciásnál is jól ment minden, nagyon megköszöntem a vezénylésemet, azt az utasítást kaptam, hogy Prágában szervezzem meg az Instructionseolonet és az instrukcióhoz szükségeseket. Elindultam Prágába. Obit. Lederer megkért, hogy ha Constantinopoliban leszek, említsem Seutternek, hogy ő is szívesen lejöjné.

Prágában két jó hónapot vártam, míg a Colonnét összeszkábálták, azalatt rajzokat készíttettem, vetítógépet, szét szerelt autóchassiest, részleteket, metszeteket preparáltattam, szóval elsőrendűen felszerelkedtem, mindent összeépítve jól szállíthatóan.

A Colonne parancsnoka Raymond vadászkapitány lett, aki mellé forma szerint voltam beosztva. Egész kellemes emberke, nagy fekete bajuszával; cseh volt, de francia származású. Prága fényes volt; nem lévén dolgom a hosszú két hónapon át, igen jól éltünk, lovagoltunk a környéken, még vívóestélyeket is rendeztünk és jó karlovicit ittunk a „Schwarzes Rössel“-ben.

Haupt. Raymond cukrot vásárolt, sok cukrot, annak nagy ára lesz Constantinopoliban; itt még 26 fillér volt kilója, ott azonban 80 piaszter (= 20 korona). Sajnos, én nem foglalkoztam ilyesmivel, talán nagy számár voltam, de nem bírtam rászánni magamat. A tizenöt Fiat-Tripolisz kocsi mind tele volt cukorral.

Hogy mikép értünk le, arról máskor számolok be; elég az hozzá, hogy legelső alkalommal elmondtam Seutternek Obit. Lederer üzenetét. Seutter egész szívesen hallotta és azt hiszem, mindjárt el is járt a dologban, mert nemsokára levelet kaptam Lederertől, melyben nagyon megköszönte szívességemet.

Néhány hónap múlva meg is jelent és attól fogva constantinopoli életünk is sokban megváltozott.

Az öreg nagyon-nagyon szép lakást rendezett be magának és egyszerre csak egy egész csomó fiatal lánnyal volt ismeretése; a 17 évesekre már azt mondta, hogy „so eine alte Schachtel!“

Ebédkor már megkérdezett: „Partieipierst Du heute Abend an einem Hummer mit Majonese!“ Amit azután este fényesen szervíroztak, utána pedig bridge!

Volt egy kitűnő mozi, pálmák alatt a szabadban. Kényelmes nádkarosszékekben, pompás jegeskávé mellett a finom Baфра-cigarettákat szívhattuk. Ide járt egész Constantinopoli haut-voléeje, a diplomácia és katonai előkelőségek.

Én már régebben be lévén a társaságba vezetve, Lederert is bevezettem, akire különösen egy öreg kisasszony vetett szemet. Minduntalan kaptam a leveleket, hogy hozzam magammal Lederert bridgezni. Az öreg irtózatos dühös volt: „Diese alte Schachtl, und sie betrügt im Bridge! verliert Sie, so war der Point 20 Para, gewinnt Sie, so war er 5 Piaster! Sie schreibt mir fort, dieses alte Luder! Du musst mich heraus-helfen, schau, lieber V.!“

Ellenben délután fényes jegeskávé uzsonnákat rendezett 17 éven aluliaknak. Erre a célra a legszebb kerti kioszkot bérelte ki és néha minket is meghívott!

Bevezettem a Constantinopoli Jockey Clubba, melynek akkor már tagja voltam. Födött lovardája igen jó volt, helyiségei elsőrangúak. Onnan kaptunk lovakat és az öreg nagyon jól bírta. Csak egyszer, egy kiránduláson nagy baja volt a lovával, mindig táncolt alatta, nem akart lépésben menni. Olyan dühös volt már: „Du ich erschiess die Bestie, hast Du einen Revolver?“ Felajánlottam neki, hogy cseréljünk lovat; végre is elfogadta. Az enyém nyugodt volt. Roppant csodálkozott azután, hogy alattam az övé is megnyugodott. Hiába, bármily jó lovas volt régen, idővel ideges lett a keze.

Hanem elsőrendű bajtárs volt; nem volt az a nehéz, kellemetlen eset, melyet ő pompás modorával el ne tudott volna intézni a legteljesebb megelégedésre.

Mikor a feketetengeri katonai expedícióra vezényelték, már nem lehetett sehol sem hálózásakat kapni. Azonnal írt Wienbe a sógornőjének, K. bárónőnek, hogy keressék ki az ő régi jó hálózásját és adják nekem! Milyen kitűnő szolgálatot tett az!

Mikor Moszulban szorult a helyzetünk, Lederer írta a leveleket egymásután Constantinopoli-ból és mindent megtett, hogy helyzetünkön javítson.

A végén mindnyájan internáltságba kerültünk, Lederer Prinkipora került, illetve sikerült oda kerülnie Isten tudja mily összekötetésekkel és mily áron! Azonban hazafelé a hajón összekerültünk. Prinkiporól kaptam hírt tőle, hogy nagyon fázik! A hálósákja fuccs volt, nem küldhettem vissza neki, ellenben volt egy teveszőr-takaróm, azt küldtem el neki nagy nehézségek árán egy örménnyel. Nagyon hálás volt érte; de nagyon megtörött. Hazajött Wienbe, ahol vagyona meglehetősen elpusztult. Ügy tudom, egy kis birtokára vonult, ahol még ma is él, ha meg nem halt.

Hogy találtam Chaperonra a Cospoli társaságában?

Mikor Cospoliba vezényeltek, egyúttal tudtomra is adták, hogy ott reprezentáló szerepe is van a levezenyelt tiszteknek. A jó viszony a civil lakossággal már békében is lelkére volt kötve a tisztikarnak, annál inkább háborúban és idegen földön. Erre a cospoli Militárbevollmächtige: Pomiamkowszki generális nagy súlyt helyezett. Pomiamkowszki vezérkari ember volt, aki azonban mindig diplomáciai beosztásban töltötte szolgálati éveit mint Militárattache. Igen jó megjelenésű úr volt, szigorú, de társaságban nagyon kedvelt.

Igyekeztem már itthon — amint hamarjában tehettem — ajánlásokat szerezni a cospoli társadalomba. Ismertem tapasztalatból, hogy a társadalmi életbe bejutni nem könnyű. Legjobban megjártam ezzel, mikor Angliában jártam. Itthon felszereltem magam ajánlólevelekkel és legbiztosabban számítottam a nagybátyám levelére, mely egy előkelő angol családhoz szólt, ahol több fiúgyermek-testvér egy nagyarányú optikai üzemet vezettek, mint például nálunk a Calderoni cég, csak-hogy nagyban. A testvérek közül az egyiknek a nagybátyám volt a keresztapja. Erre az ajánlólevélre tehát holtbiztosán számítottam. Többek közt azonban vittem magammal egyet apám egy jóbarátjától, Loutfi-Smawy beytől, aki valamikor Budapesten volt török főkonzul és éppen követ volt ismét Budapesten. Apám még törökországi hosszú éveken át tartó katonai szolgálatának idejéből ismerte Loutfi beyt. Hogy

apám mint került Törökországban katonai szolgálatba, annak egyszerű története volt. Mikor nálunk behozták az önkéntesség intézményét és apámnak be kellett volna vonulnia, ugyanakkor a török kormány orvosokat kért a mi kormányunktól hadserege számára. Kormányunk kihirdette, hogy a végzett orvosok közül a bevonulásra kötelezetteknek szabad választást enged: vagy itthon szolgálnak, vagy elmehetnek mindjárt tisztii rangban Törökországba, ha hat évre kötelezik magukat ott maradni. Apám ez utóbbit választotta.

Loutfi bey szívesen adott ajánlólevelet londoni nagykövetükhöz, Hamid pasához. Ezt az ajánlólevelet, mely török embernek szólt, nem nagyon sokra értékelttem, de elvittem.

Mármost Londonban felkerestem a „biztos“ ajánlólevelemmel az illetőket. Roppant udvarias szívességgel érdeklődtek nagybátyám egészsége felől és megtudakolták szállásomat. Miután elbúcsúztam, még benéztem a British-múzeumba, ahonnan hazamentem. Már az asztalomon találtam az egyik fivér vizitkártyáját, de semmi továbbit. Vártam, hogy talán néhány nap múlva meghívnak, — sohasem hallottam róluk többet.

Pont így jártam többi ajánlólevelemmel. Végre, már jó idő múlva, rá gondoltam török ajánlóleveleimre. Megtudtam, hogy a pasa a West-end egy villájában lakik. Felültem egy flyre (egylovas, ahol a kocsis hátulról hajt), hogy leadjam, csak propter formam, az ajánlólevelet, amelyben semmit sem bíztam.

Nagy körülményesség után egy titkár elé eresztettek, aki természetesen letagadta a pasa jelenlétét. Áadtam az ajánlólevelet és hazamentem, rá se gondolva többet, ámde csalódtam. Hamid pasa már másnap meginvitált vacsorára és neki köszönhettem, amit az angol társadalomból azután élvezhettem.

Cospoliba tehát tapasztalatokkal és ajánlólevelekkel felszerelve indultam, de el voltam készülve, hogy nem használnak.

Régi barátom feleségétől kaptam egy ajánlást unokatestvéréhez, Hauer úrhoz, aki konzulunk volt Cospoliban, erre számítottam. Érkezésemkor hivatalból látogatásit tettem Pallavicini örgróf követüknél, ami egy formális, rövid, bemutatkozó viziten kívül semmit sem jelentett. Ellenben ajánlólevél

nélkül is szívesen láttak a magyar kolónia tagjainál, Mészároséknál és Illéséknél, ott ismerkedtem meg más kitűnőségekkel is, de meghívást természetesen sem nem vártam, sem nem kaptam.

Felkészültem tehát Hauerékhez, Bue Tom-Tom 16. Ráakadtam a házra, bár Cospoliban sem utcajelzés, sem számjelzés nem igen van. Igen szép ház volt, melynek oszlopos kapuja előtt éppen egy fogat állott meg. Szép úri fogat, melyből az inas egy öreg természetes dámát segített ki, aki bottal is csak nehezen tudott járni. Én már becsengettem volt és nyílt a kapu, mikor megbizonyosodtam, hogy az öreg hölgy is ide készül. Természetesen átengedtem a belépés elsőségét és a szép előcsarnokban bemutatkoztam. A hölgy franciául beszélt, lesegítettem a kabátját és felajánlottam a karomat, hogy felsegítsem a lépcsőkön, amit bizonyára nehezebbre esett megmásznia. Úgy látszik, jó néven vette és a lépcsőúton, amit igen lassan másztunk meg, meglehetősen kegyeibe fogadott. Az elfogadóteremben Hauer úr várt, akinek szintén csak most mutatkoztam be, bár ajánlólevelemet már olvasta. Kissé csodálkozott, hogy az idős hölgygel együtt jövünk, de nem szólt. Beléptünk a szalonba. Vagy harmincan lehettek, többnyire hölgyek, akik csoportokban ülve, a világ minden nyelvén beszélgettek; egyik sarokban francia, másikban görög, azután angol, német, olasz, svéd, hollandus, dán nyelven; még bulgárok is voltak. A háziasszony sietve mutatott be itt is, ott is. Felfedeztem két hölgyet, akikkel már találkoztam, de inkább az én öreg dámám mellé telepedtem, aki feltűnő módon szívesen bánt velem. Csak azt vettem észre, hogy igen megkülönböztetett előzékenységgel veszik körül az öreg hölgyet és engem kezdenek figyelemre méltatni azok a hölgyek, akiket már láttam és kegyesen megemlékeztek róla, hogy már láttak. Az egyik Panfiliné, a mi követségi tanácsosunk felesége, igen kedves, a másik, T. grófné, kissé arrogáns. Újabb két hölgy érkezik, két testvér, akiket már láttam; ők azonnal üdvözölnek és azután velük társalgóm tovább. Nem merek kérdezősködni senkiről, mert ebben már tapasztalatom van; jobb a dolgokat később, régebbi ismerősöktől kitudakolni. Diskurzus közben teknősbékákról esik szó; az egyik leánynak elveszett a teknősbékája. Véletlenül épp aznap kint jártam katonáimmal a kis-

ázsiai parton, érdekes réteken, zsombékos helyeken át, hol egy tucat teknősbékát is fogtunk, magammal is hoztam kettőt és a szállásomon nem tudtam, mitévő legyek velük. Nagyon kapóra jött az ügy és azonnal felajánlottam a két teknőcöt. Nagy volt az öröm, a leány eltűnt egy pillanatra és láttam, hogy az én öreg dámámmal vált néhány szót. Azután visszajött és azt mondta, hogy igen szép lenne, ha magam hoznám el a teknőcöket. Hirtelen arra gondoltam, hogy én *úgy* mindjárt holnap nem mehetek oda, hiszen még azt sem tudom, vajjon ki ő és merre van hazája, így hát nagyon megköszöntem a kitüntetést és azt feleltem, hogy bár a teknőcöket már holnap hajnalban elküldöm, de magam csak néhány nap múlva merem majd tiszteletemet tenni, akkor, amikor legalkalmasabb lesz nekik. Hogy jöjjenek csütörtökön.

— Szabad a pontos címet felírom, hogy a legényem megtalálja!

— Gr. Rue de Pera 157.

A meghívást többen hallották és ez volt rám nézve Cospoliban a társadalmi jégtörés. Még aznap két-három meghívást kaptam, aztán jöttek a kártyák özönével.

A legényem (cseh volt az istenadta) azt mondta másnap délben, miután elvitte a teknőcöket, hogy: To is aber schene Haus, so wo sein jetzt Mistvieher in Garten bei kleine Teich; war bei grosse Tor Portier und Diener, nimmt Brief erst hinein, tan ruft mich auf Veranda, sehr liebe alte Frau, lasst grissen Herrn Oberleitnant; andre Frau, oder wars nur Freilein, schreibt Brief was ist hier!

Szépen köszöni a teknőcöket és várnak csütörtökön. Aláírva: van der Does de Villebois Berta. Tehát a hollandus nagykövetek. Most már értettem, hogy miért a nagy tisztelet. Az öreg nagykövet a diplomáciai testület doyenje. A két lány, jó idős hölgyek, 40-en felül, a lányai. így találtam én udvariassággal és két teknősbékával chaperont, és pedig elsöran-gút, amint azt a következmények mutatták: még az arrogáns T. grófné is levélben hívott meg teára.

Most azután sorozata következett az estélyeknek. Szolgálatból hazaérve, legényem, Schubrt már kiterítve, készen tartotta a kemény civilinget és a szmokingot vagy frakkot. — A hölgyek mindenről gondoskodtak, az egyik beajánlott a

chukurbistani apácákhoz, mert ott mosnak legszebben és legjobban; a másik elküldte a legtitkosabb fehérneművarrónőjét kérésemre, aki néhány inget és más szükségeset elsőrangúan megcsinált. A legjobb bevásárlási forrásokat megtudtam és mindezt azért a néhány szál virágért, mellyel mindenütt kedveskedni igyekeztem; de még a virágboltot és a kertészetet is tőlük tudtam meg, ahol legjobban lehet vásárolni.

Egyszer Chichliből uniformisban jövök haza a villamoson, ott látom az egyik ismerős angol származású úrhölgyet, tele a keze virágokkal. Ez a hölgy igen rezervált volt mindig, mígnem egyszer táncra került a sor. Unottan jött a tourra. Néhány fordulat alatt észrevettem, hogy talán a legjobb táncosnő, akivel eddig még táncoltam. De rövidesen ő is nagyot nézett; azután táncoltunk, bosztont; hosszasan, úgy igazában a táncért. Mikor beléptem a villamosba, köszöntem. Nem ismert meg, hidegen nézett, mire én elvonultam a villamos végébe. Egyszer csak feláll, egyenest odajön hozzám. „Nem ismertem meg uniformisban; itt vannak a virágaim, fogadja őket a jó bosztonért.“ Odatette az egész csomót az ölembe és azzal le is szállt. Még vagy kétszer találkoztunk azután. Én elmentem nemsokára Cospoliból, visszatérve pedig már nem voltak ott. Sikerült a férjével valahogy Angliába visszakerülnie.

Keleti varázs.

Mikor a török hadiiskolában az első automobilkurzust befejeztem, vagyis úgyahogy kiképeztem négy tisztet, hat aspiránst és vagy húszfőnyi legénységet, a török urak roppantul meg voltak elégedve az eredménnyel, — én nem. Magasrangú tiszték látogattak meg, nagy volt az elismerés. Abdul Halim kir. herceg, a főkommandáns elküldte segédtisztjét személyi adataimért, kitüntetés végett. A hercegtől meghívás jött vacsorára, a palotájába. Később láttam, hogy egyedüli meghívott voltam a mieink közül; csak később értettem meg a kitüntetés nagyságát. Nagy parádében érkeztem a palotához, ahol katonaőrök és különös, régi törökruhás, nagyurbános, görbe-kardos alakok álltak sorfalat a széles lépcső fokain. A lelógó

bajuszos, középkori arcok, sárgapapucsos, sárga- meg vörös-burnuszos, plundrás nadrágos egyenruhák szinte ijesztő hatást tettek. Valami különös zene hallatszott, sípok, dobok ritmikus zenéje csengők és citerahangokkal vegyítve, melódianélküli zene, mely különös, idegenszerű keleti hangulattal töltötte be a levegőt.

Óriási, fényes terembe vezettek, U-alakra terített asztal vagy kétszáz személy számára finom porcellánnal, gyertyagirandolokkal és gyümölcsstartókkal megrakva várta a vendégeket. Óriás csillárok fénye alatt magasrangú tiszték, fejükön báránybőrös kucsmáikkal, állottak csoportokban. Régebb ismerőseim közrefogtak, a terem mindjobban telt. Végre harsonhangok, ősi, soha nem hallott kürt jelek, dobpergés és csilingelés között bejött a herceg szárnysegédeivel. Egyenest hozzám tart, németül szólít meg, karonfog és maga mellé ültet. Mindenki leül, futva jönnek, cipő nélkül, harisnyában és görnyedő tartásban az ételhordók tálaikkal, melyekben ismeretlen eledel-ek vannak. Szőlőlevélbe burkolt hideg vagdalthús olajosan, rétestésztában sült ürü, nyársonsült ürü, sós tésztanemű szézámolajosan, ismeretlen ízű és formájú fagyaltok, forralt bivalytej föléből gyúrt kaimak nevű anyag. Ital: egy vörösés jéghideg gyümölcsle, mézzel készült sorbet. Nyilvánosan a török nem iszik alkoholt, sőt illetlenség arról beszélni; később tapasztaltam, hogy bizalmas körben éppen nem vetik meg. A herceg egyre kérdezett, hogy ízlik-e és nagyokat kacagott, mikor észrevette, hogy nem minden ízlett, bár ami volt — nekem megfelelő étel —, az kitűnő volt.

Ebéd közben az U-alakú asztal által szabadon maradt téren, egy remek szőnyegen, török katonatáncot jártak marcona mezítlábas harcosok, görbe kardjukkal a szájukban, turbánosan, valami szenvedélyes melódiára vad táncol. Volt köztük egy, akit többször is kitapsoltak, bár művészetét értékelni nem voltam képes.

A lépcsőház széles pihenőjén állott a zenekar, a herceg régi janicsárkosztümöket hozatott a múzeumból számukra, ijesztően nagy, félelbermagas turbánok, kiáltószínű ruhák, régi, többszörösen a test körül csavarodó réztrombiták, egy pagoda szerű csengőállvány, fantasztikus alakú, guzlicaféle hangszerek és dobok, ez volt a janicsárzenekar. Vonós hang-

szer nem volt, csak fűvó, csengető, pengető és pergő. Az egész ijesztően hatott, mintha vízbefűlt, puffadt rémalakok kísérteti lármáját hallaná valaki álmában. A kardtáncok félelmes csatározássá alakultak, már-már azt hittem, néhányat összevagdaltat a herceg, talán meg is tette volna, ha nem vagyok ott.

A vacsoránál több felszólalás volt, utána, nagy hemzsegés, konfúzió. A hercegnek külön cigarettákkal szolgáltak, melyeket válogatott báfrai dohánylevelek csücskeiből a szultánnak készítenek, 12 centiméter hosszú papírszopókával.

A herceg elvonulta után távoztam én is, a többiek, azt hiszem, még soká maradtak együtt.

Ezt a fényes keleti estélyt nemsokára követte egy luncheon-meghívás, a herceg boszporuszmenti villájába. Autón vitt ki Ófensége, maga hajtott, vadul, olyan vadul, hogy félttem. Közben nevetett szilaj vidámsággal, a járókelők messziről ugráltak. Egy meglehetősen elhanyagolt park kapuján hajtottunk be, hol a Fenség *leugrott* és *ott hagyott* néhány elősiető török tiszt társaságában, kikkel nem tudtam mit kezdeni és bár csupa nyájasság voltak, de egy szavukat sem értettem. Ilyenkor a recept: széles mosoly és arc mimika, közben udvariaskodás franciául. A közhelyeket megértették, az ő franciájukat csak a jó Isten érthette.

Elkalauzoltak egy gyönyörű kilátáshoz, ahol a pázsiton hosszú asztal volt terítve. Felejthetetlen látvány volt: magasan voltunk a Boszporusz fölött, a vizén a vitorlák, az ázsiai parton a villák cukorfehér faltjai vágódtak élesen a mélységes kékbe, jobbról-balról völgyszakadékok szélein a haragoszöld píniák sziluettjei, a víz felett a suhanó madárfelhők, tele minden bódító virágillattal, köröskörül zsongó csend.

Mind többen verődtek össze, a Fenség is megjelent, zubbonyban. Vitt a kertben egy meglehetősen rozoga tornahelyre, ahol nyújtó, korlát és bak volt. Nekilendült, fel, „Gippe“-vel a nyújtóra.

A nyújtóról leugorva, egyszerre két tisztet emelt meg, jó, erős fiú volt. Engem folyton biztatott, hogy csak menjek én is a nyújtóra. Szorosan álló búzavirágkék atillámban sehogyszem akarózott, de nem volt mit tenni, fellendültem én is Gippevel a nyújtóra. Ez roppant megtetszett neki, szemmeláthatóan nyertem szemeiben. Azután pisztollyal lőttek célba, birkóztak.

A tiszték egy intésre ledobták az atillájukat és hemperegve dulakodtak a pázsiton.

Jól kiheccelődve ebédhez ültünk, ahol megismétlődtek az ehető és nem ehető ételek, oly mennyiségben, hogy a Fenség példáját követve és engedelmével végre én is kinyitottam két gombot az atillámon. Ebéd után a fiatalok a fűre heverték pokrócokon és zsena nélkül hortyogtak, a Fenség csak nevette őket. Alkonyatkor visszakerekedett az egész banda, egy csomó autó várt és hajrá, tüskön-bokron vissza. A sofförkegyetlenség rekordját bizonyára török soffőr nyerné, a gépet egyszeriben úgy le tudja csigázni, hogy minden tagja lötyög. De azért épkezláb értünk haza. Mi lenne, ha a jó török még alkoholt is inna!

Még néhány ilyen lakomában volt részem, egyszer Prinkipó-szigetén a mimózaillat idején. A tenger kék volt, olyan kék, hogy sohasem felejttem el a mélységét, az ég kék volt, olyan meleg kéket sohasem láttam, a fák zöldje olyan haragos telített zöld volt, hogy azt festékekkel megfesteni nem lehet, a sziklák és a föld pedig izzott sárga és vörös tónusokban. A mámor a levegőben ült, nem csodálom, ha valaki ennek a mámornak bolondja lesz, melyben az élet dolce far niente-je „kef“-é, vagyis a török nirvánájává tökéletesedik.

Egyszer a török császári fácánoskertben voltunk vacsorán hivatalosak, az egész tisztikar, illetve a válogatottak. Ez a fácános a Jenikeői-út egy mellékfásorából nyílik. Sokszor lovagoltam arra, sose tudtam, mi lehet az a rejtélyes vaskapu, mindig zárva, a fák között. Most beléptünk rajta, fáklyás kivilágításnál, ősi fákból álló erdőpark, a tisztáson egy tó, arrább nagy alabástrom-medence Fontaine lumineuse-vel és az alabástrom oszlopcsarnok, benne végtelen hosszú, fényesen terített asztal. Nem lévén a multság központjában, sokkal jobban figyelhettem. Ez az est nagy ünnepély volt, utána fényes tűzijáték a parkban, guzlicaszerű, monoton zene énekkel megszakítva, valamelyest hasonló a doni kozákok dalaihoz.

A csillogó uniformisok, a tűzijáték, a Fontaine lumineuse, a keleti zene ebben a virágillattal terhelt levegőben oly emlékek, melyek néha teljes élnkségükben kísértének, — de különösen az illat emléke az, ami mondhatatlanul édes, fájó, vágyterhes, rejtélyes érzést váltanak ki, mint a honvágy

Egyszer teherkocsijaimmal mentem végig a Boszporusz partján, rózsanyiláskor, Arnotkeői—Stenia—Jenikeői—Therapia—Büjükderen át a Fekete-tengerhez. A járókelők, gyerekek, asszonyok telehajigálták kocsijainkat rózsákkal, el voltunk borítva, majdnem megfojtott az édes, nehéz illat, — még csak képzelni sem tudtam volna ilyen tündérutat. Most értem, honnan veszik az opera balettjei meg a párizsi nagy revük azokat a csodás virágözönös elgondolásaikat, — csak a Kelet éghajlata és fantáziája szülheti az ilyen virág- és illatsodát!

Mikor a gliciniák rózsaszínű fürtjei alatt járva, rózsalila felettünk az ég, mikor a passiflorák rózsái borítják az ablakok keretét, mikor a mimóza nyílik, és a hajón a nyílt tengeren is át van itatva a levegő a messzi partokról lengedező balsamos illatoktól, — ó, Boszporusz csodás világa, álmok, vágyak, az ezeregy éj szaka hazája visszahúzol, visszahív, mert aki egyszer ivott a Taxim vizéből, mondja a török nép, annak vissza kell jönnie hozzá!

Sztambul lángokban.

Ebéd alatt jött a hír, hogy Sztambul ég. A sztambuli házak nagy része faház, száz és száz faház egymásután, egész városrészeket át. Ha tűz üt ki, egész városrész ég le. A tűzoltóság Cospoliban kétféle, az önkéntesek és a katonai tűzoltóság. Utóbbit Széchenyi Ödön pasa generális szervezte meg és amit megszervezett, kitűnő, de roppant kevés az olyan óriási méretű égéseknél, minők Sztambulban minden második-harmadik évben pusztítanak. Az önkéntesek furcsa, félelmesen bizarr látványt nyújtanak. Majdnem mezítelen emberek szaladva jönnek a tűzhöz, de zárt sorokban, dobokat, gongokat, csengőket szólaltatva, nagy lármával, kézifecskendőket vonnatnak és így mezítelenül megrohanják az égő házat, melyből amit lehet, nem menteni, hanem elrabolni igyekeznek. Ez egy tulajdon képen államilag megtűrt, sőt engedélyezett rablóbanda.

A nagytermetű, mezítelen legények és a hangos zenebona úgy hat a nézőre, mint valami fantasztikus apokalipszis jelenés a lángok vörös világításában. Egyszer a szomszédunkban égett le egy nagy háromemeletes ház; a tűz hamarosan terjedt, az

érkező önkéntesek már nem sokat találtak. A szerencsétlen lakók, amit bírtak, maguk hordták le az utcára, ott őrizték felváltva, gondosan és kétségbeesetten. A tűz megtöltötte alulról felfelé az egész házat, melynek csak a pillérei maradtak állva. Mint a vaskosárban izzó kokszt egy szárítókemencében, úgy izzott az egész fehéren. A meztelen legények a lángok között suhantak félelmetesen, életüket kockáztatva a zsákmányért, az izzadság, mikor lejöttek, patakban folyt róluk.

Mi is készenlétbe álltunk a tűz áttérjedésének esetére. Eszközeink az oltásra nem lévén, mást, mint a szerencsétlen lakosság menekülő hurcolkodását támogatni, nem tehattünk. Mondhatom, nem nagy bizalommal vették igénybe embereink segítségét; rossz tapasztalataik lehettek a segítség fogalma körül. Csak mikor látták a fegyelmezett rendet, akkor kaptak bizalomra, amely mármost a túlzásba csapott át.

Egy szerencsétlen leány, valami nevelőnő, vagy tanítónő, kétségbeesetten szorongatott egy kisebb faládát, melyben, úgy látszik, összes vagyona lehetett, talán pénz, ékszerek. Hozzám jött, hogy hol helyezhetné biztonságba a ládikát. Szívesen elteszem, nálam a szobámban. Nagyon megköszönte, de nem fogadta el ajánlatomat, hogy nem mer alkalmatlan lenni és így. Láttam, hogy nincs bizalma. Azt mondtam neki, hogy bár nem alkalmatlan, de hát mégis talán jobb lesz, ha elviszi a konzulátusukhoz; milyen nemzetiségű? osztrák, no hát akkor menjen el a főkonzul lakására, nincs olyan nagyon messze. Ezt is megköszönte, de csak ott járt-kelt, szorongott a tömegben tovább.

Vagy másfél óráig hányódott, töprenkedhetett szegény, végre ismét hozzám jött, hogyha még elvállalnám, mégis megkérne. Hát csak tessék, tegye le maga, ahova kívánja és jöjjön érte maga, amikor lehet, ott fogja találni, ahova tette; tényleg le is tette a szobámban, egy utolsót pillantott rá, mint aki örökre búcsúzik.

A tűznek hamar vége volt. Így, minden beavatkozás nélkül, úgy leéghet a ház, mintha kürtővel szítanák a tüzet egy háromemeletes zsákban; teljesen kiégett mindenestül. A lakók egy része nálunk hált a folyosókon.

Másnap reggel nyolcra volt előadásom kint Chichliben s már hétkor fent voltam és a reggelimért akartam kiszólni a

legényemnek. Az ajtó előtt ott állt a szerencsétlen leány, eljött a ládikáért. Szegény, nagy kő esett le a lelkéről, mikor éppen ott megtalálta, ahova tette, de láttam, mégis titokban végigfutott rajta a szeme, hogy nem volt-e kinyíva. Ez a levantinus városrészben volt, Perában.

Sztambulban mohamedán lakosság van, az sokkal tisztább, nyugodtabb városrész, ott becsületes muzulmánok laknak, összehasonlíthatatlanul vonzóbb, becsületesebb és előkelőbb, mint Pera vagy Galata, de keletiebb.

Ha Cospoliban lagnék, Sztambult választanám inkább tartózkodási helyül.

Sztambul égésének hírére azonnal abbahagytuk az ebédet és siettünk teherautóinkat elindítani, hogy a mentésben eredményes részt vehessünk. Már mikor indultunk, jött a parancs, bogy egy része a legénységnek a tűzfészekben levő „Regie Ottoman de tabac“ védelmére vonuljon. Amit emberileg lehetett, megtettünk; a forró füsttel telt sikátorokon alig lehetett előre hatolni, a talaj izzott, vigyázva kellett haladni, hogy valami rejtőző izzó tárgyra lépve, magunk is ott ne süljünk. A mohamedán lakosság a fatalizmus nyugalmával, jaj- és panaszszó nélkül, csendben viselkedett. Batyukkal vonultak asszonyok, gyerekek a füsttengerben, nem tolongottak, nem sírtak. „Allah akarta.“

Mintegy 24 órai munka után, amelyben a német bajtársak is csodákat műveltek, por és hamu volt minden, talán két kvadrátkilométernél nagyobb területen. Aránylag kevés emberélet pusztult. Az óriási Fattich Mosé vékony oszlopsoros, fekete-fehér mór-íves hosszú tornácai és kertje megtelt a menekülő lakossággal. Kiterített szőnyegeiken, ágyneműjükön szép sorban, teljes csendben ott üldögéltek az asszonyok, öregek, sehol egy jajszó, se sírás.

Amint végimentem a sorok között, önkénytelenül arra gondoltam, hogy micsoda óriás, megrendíthetetlen erő rejlik az izlám fatalisztikus nyugalmában.

A dohánygyárt legénységünk teljesen megmentette. Néhány nap múlva Seutter kapitány a „Messe“-ben hírül adta, hogy a dohánygyári igazgatóság a legénységnek pénz- és dohányjutalmat utalt ki, a tiszteket pedig kérte, hogy fogad-

janak el fejenként 40.000 cigarettát! Tulajdonkép csábító jutalom. Seutter azzal közölte velünk, hogy aki kívánja, szabadjára áll elfogadni. Kissé savanyú volt, de egyikünk se kívánt jutalmat igénybe venni, pedig nagyon jók ám a török cigareták, a Cerle d'Orient, a Giubek stb., de főleg a jó igazi Bafra. De jó idők voltak cigaretta szempontjából! Olcsó, jó dohány, nem igen lesz több részem benne! Hát még azok a szopókás, furcsa cigaretták, amiket a szultán udvara számára készítenek, melyek papírshopókája 12 centiméter hosszú, meg azok, amelyeket karácsonyra Enver pasa küldött a Messe karácsonyfája alá, mindegyikünknek megcímezve.

A dohányyeldorádón kívül még más csemegéink is voltak: kitűnő olcsó kaviár; okkája (körülbelül 1¼ kg) eleinte 30—40 piaszter (6 korona), úgyhogy reggelire kanálszámra ehettem ezt a kedvenc ételtem. Később mindig drágult, de vásároltam, amíg 6 font nem lett okkája, ekkor beszüntettem. Lett az még 28 font is, amíg ott voltam, azután még több.

Azután ott voltak a „homár“-ok: 10—15 piaszterért egy hatalmas félméteres példány. Ott fogták a Boszporusz partján, fel Bujük-dere felé, kosarakkal. A vízben néhány magas, vékony cölöpön átfektetett pallón ülve leste a jó török, mikor megy bele a kúposra font kosárba, melyet leeresztett a fenékre és amelyben valami csalétek volt.

A nagy ínyenc az öreg Lederer főhadnagy volt. (Capt, Wood név alatt futtatta lovait a turfon békeidőben.)

Már délben megállapodott előre: „Du Vidéky, participirst Du abends an einen Hummer zu dritt mit Kopál?“ — Persze, hogy participiáltam; finom majonézes homár, az nem rossz.

Este bridgeztünk, — vagy a generálisunk rendeletére: „Abends von 6 Uhr haben die Herrn in Civil mit Staubfreien Schuhen zu erscheinen“. Vagyis reprezentálni, egyik társadalmi estélytől a másikba. Hattól kilencig szmoking, azután frakk, egyik követségtől a másikba. Határozottan jó idők voltak néhány hónapon át.

Patzau.

Konstantinápolyba érkeztemkor egy kövér, pápaszemes főhadnagy fogadott a Messe-ben, aki Patzau néven mutatkozott be és roppant kameradschaftlich intézkedett, hogy vacsorát kapjak, ami nagyon jól esett, mert alaposan át voltam ázva, fázva és éhezve. A lakásomról is gondoskodott, szóval igen szolgálatkész bajtárs volt és maradt később is. önmagát is igen szerette és úgy hiszem, aligha kívánczolt arcvonali szolgálatra. Konstantinápoly, az éppen nagyszerű volt, Frontdienstnek számított, valójában semmi köze sem volt a front-hoz, melyet 30 kilométernyire innen, Gianakalé-nál tartottak hősiezen a mi tüzéreink a Dardanellákban. Patzau igen jól érezte magát Konstantinápolyban, alaptermészete értelmében mindenkivel igyekezett jóban lenni, leginkább pedig a feljebbvalóival. Röviddel érkezésem után a Messe vezetésében valami szabálytalanság miatt változás következett be, parancsnokunk, Seutter kapitány Patzaut bízta meg a Menage intézésével. Patzau gyökeret vert, mély és biztos gyökeret. Kihalászott két szakácsot, az egyik pesti ember volt, Gerbaudnál szakács civilben. Olyan Menaget teremtett, hogy nem lehetett párját találni és alig került valamibe. Gyönyörű asztalnemű, minden kényelem, bridge-szoba, függönyök, képek és szobrok, minden került. Patzau szerette magát és ide tartozott a hasacskája is, de szerette a szép asszonyokat is, ezek azonban csak feltételesen szerették őt, ha ugyanis együtt volt a pénztárcájával. Patzau leköltözött a Messe földszinti szobájába és berendezkedett: dupla rézággy rózsaszínű selyemtakaróval, a toilettetükör asztalán manikűr, pedikűr, walkür; krémek, champoonok arzenálja; párna itt, párna ott, bonnbonière és ami a komforthoz szükséges.

Gyakran voltak látogatói, mikor is ajtaja zárva volt. Patzau zongorázott is, az étterem pianinóján mulattatott, énekelt is hozzá: In der Luft, in der Luft hängt der Paprika... és Mein sturmfrees Stüblein... Patzau jól bírta magát, azt hiszem, egy kicsit síbölt via Wien-Konstantinápoly et vice-versa, feltűnő pontosan volt informálva a kurír indulásairól a balkánvonaton és jól ismerte a Zentraltransportleitung rejtelseit, de Patzau nagyon diszkrét volt. Egy nagyon csinos nőcske

járt a Grande rue de Pera-n, itt is, ott is, a színházban, nekem is feltűnt, különösen, mikor egyszerre eltűnt. Egy szép délelőtt váratlanul haza jöve azonban megláttam az angyalt Patzau ajtajában, bent rózsaszínű kedélylámpa világa derengett és a rózsaszínű selyem ágytakaró félig a földön hevert. Nemcsak Patzau volt diszkrét, én is az voltam, el is mondtam melegiben az ügyet a bajtársaknak és menten elhatároztuk, hogy Patzau komát megréfáljuk. Az öreg Lederer főhadnagy kerített egy ügyvédet — Konstantinápolyban pénzért mindent lehet keríteni — és annak a levélpapírján íratott Patzau-nak egy levelet, melyben ama nehézségekről szólt, melyekbe Patzau egy fiatal asszony kliensét sodorta. Az asszonyka férje nemsokára érkezik hosszú másfélévi távollét után és az asszonyka várandós állapotban van, botrány, válás stb., nem akar mindjárt Patzau fölöttes parancsnokságához fordulni, stb. stb., kér sürgős választ.

Patzau az ebédnél feltűnő csendes volt, egy árnyalattal talán már meg is soványodott, mindenesetre sápadt és ideges volt. Lederer folyton kérdezte: Was ist Patzau? Was fehlt Dir? De csak kitérő választ kapott.

Két nap múlva Patzau megfogyott, puha volt. Bizalommal fordult Ledererhez, megmutatta a levelet. Lederer nagyon komoly lett, „das ist eine schwere Sache“, tudod, milyen a Seutter, ha hozzá mennek, akkor mehetsz a lövészárokba! No, meg hogy külföldön vagyunk! Nehéz, majd beszélék az ügyvéddel, talán lehet pénzzel, stb. Patzau majdhogy kezet csókolt neki, fizet szívesen, csak baj ne legyen. Két nap múlva Lederer nagyon komoly ábrázattal tárgyalt Patzauval: az asszony el akar válni és el akarja magát vetetni Patzauval, nehéz eset, beszéljünk Kopállal, az egy ügyes fiú, talán kitalál valamit. Patzau ebbe is belement. Mi alig tudtuk ebédkor tartani a nevetést, szegény Patzau olyan rosszul volt. Kopál azután elmondatta Patzauval újra az egészet, hát jól van, fogadjunk 50 fontba, hogy simán elintézem, de fizetni fogsz, az biztos. Patzau már mindenre kész volt. Másnap Kopál megjött a hírrel, hogy 300 fonttal meg lehet egyezni. Patzau belesápadt, végre is Kopál még egyszer vállalkozott a tárgyalásra, hogy 200 fonttal próbálkozik, bár alig hiszi. Estére meghozta az ügyvéd levelét a megegyezéssel, ha Kopál neki a pénzt másnap

délig átadja. Patzau átadta a már készen tartott 200 fontot Kopálnak és még szépen meg is köszönte közbenjárását.

Vacsoránál aztán Kopál fényesen előadta az egész történetet, mi ugyan már kivettük a részünket a nevetésből, de Seutter és még néhányan nem tudtak az ügyről. Patzau jó képet vágott az eredményhez, végre is visszakapta a 200 fontját és elmúlt a veszedelem. Mikor tehát Kopál kérte az 50 font vesztett fogadást, férfiasan fizetett. Ebből az 50 fontból volt pezsgő és homár a Messeben egy héten át, még Seutter is ivott belőle.

Az angyal azonban eltűnt, később tudtuk meg, hogy már régen Widman kapitány egy másik városrészben fekvő csendes lakosztályában üdül. A ravasz Widman végig be volt avatva a tréfába és egy szót se szólt, hanem mulatott duplán a Patzau rovására is, meg az angyallal is.

Rehabilitálás.

A magas K. u. K. hadügyminisztérium Konstantinápolyba azért vezényelt, mert a török hadvezetőségnek kellett egy tiszt, aki hadiiskolájukban a török tiszteknek automobilizmust adjon elő.

Rövidesen beérkezésem után meg is szerveztem az iskolámat és beosztottak a török automobilizmus parancsnokához, Abdul Halim kir. herceg öfenségéhez adlatusnak. A tulajdonképpeni vezérember Szelah Edin bey őrnagy volt, egy hosszú szikár ravasz török, a közvetlen parancsnok pedig Sabri bey, egy tömzsi fekete, szimpla kinézésű jüzbashi, aki igen szívélyesen fogadott és próbált segítségemre lenni. Hideg, fagyos, szeles időjárás volt; kerestünk alkalmas helyet, ahol előadásaimat tartsam és a magammal hozott chassiet szét- és összerakva rajzok és vetítőkészülékekkel kézzelfogható instrukciókat tarthassak. A hallgatókul vezényelt török tiszték és aspiránsok állítólag tudtak valamit franciául, de ez csak állítólag volt. Kénytelen voltam először is török autósztárt gyártani egy intelligensebb fiúval, Selhon effendivel és Fakri bey főhadnaggyal, a török autóiskola tanárával.

Három hét alatt kerékvágásban voltam, folyt az előadás. Sabri bey néha besettenkedett, elmondta három-négy francia szókincsét és pótlásul fehér fogsorát mutatta barátságos széles mosollyal, többször protegálta és kikérte egyiket másikat a ve-zényelték közül szolgálati címen, egyébként teljesen magamra maradtam a tanítványokkal. Az iskolahelyiség messze kint a Chichlii-országút mellett egy nyári kávéház üvegfalú kioszk-jában volt. Az üvegek nagy része be lévén törve, bár beragasztottuk a lyukakat papírral, mégis nagyon szeles és hideg volt; erősen meghűlve tartottam előadásaimat, egyszer oly lázam volt, hogy rosszul lettem: a tiszték hirtelen kerítettek egy akkor előttem még ismeretlen vízszerű fehér folyadékot, amelynek egy kortya oly erős volt, hogy majdnem elégette a számat, de azonnal helyre jöttem; ez ráki volt, rizspálinka a legerősebb fajtából, a muzulmánok nagyon szeretik, mert ez“ nem igazi alkohol, ez csak rizspálinka.

Sabri beyt már rég nem láttam, csak hallottam, hogy autózik. Magától tanult autót vezetni és már vagy három-négy kocsit tönkre tett.

Ebben különben a törökök egyetlenek. A török sofför bámulatos önkényes erőszakkal vezet, teljesen mindegy neki, hogy hogy kapcsol, csak hajdi, előre tüskön-bokron, szemben-jövön át. Egy félóra alatt képes a changement összes fogaskerekeiről leborotválni a fogakat és nekimenni egy fának a hűtővel.

Sabri barátom hamarosan elgázolt egy gyereket, a gyerek meghalt. Ebből tovább semmi sem történt volna Cospoliban, egy gyerek az semmi, de hát a gyerek anyja egy roppant összeférhetetlen, nyugtalan természetű asszony volt és siránkozva elment panaszt tenni Szelah Eddin bey őrnagyhoz. Az meg is ígérte neki, hogy kártérítést fog kapni a gyerekért.

Hallottam, hogy a jó Sabri bey felsőbb parancsra a kártérítés módozatain gondolkozik és meg is jelent egy napi-parancsa, hogy a legénység indítson gyűjtést a meghalt gyermek anyja számára. A török autócsapatban szolgáló legénység általában jómódúakból került ki; azt hiszem, a beosztás maga is elég költséges lehetett. A gyűjtés ily jó helyről lancírozva, elég eredményes volt: befolyt hamarosan 120 font, elég tekintélyes összeg egy szegény anya vigasztalására.

Hallottam suttogni, hogy Sabri bey átvette a gyűjtött összeget és magához idézte az anyát, akinek meleg részvétellel szavakkal fejezte ki sajnálkozását a gyászeset felett és adott neki öt fontot vizsgálatul. Az asszony, nem tudom már, örült is a pénznek, de talán egy kissé keveselte, mert a dolog lassan kiszivárgott, hiszen én is megtudtam. Bár már eléggé ismertem a viszonyokat, mégis erősen felháborított az eset: európai mentalitásom nem bírta megemészteni Sabri bey klasszikus módszerét, melyen környezete, alantasai és följebbvalói semmi kifogásolni valót nem találtak és csak jóakaró mosollyal tárgyalták. Elmeséltem az esetet a parancsnoknak, Seutter kapitánynak, ez az abszolút arisztokratikus érzésű aranyszívű ember nagyon felháborodott, bár felháborodását sietett nevetéssel palástolni és legközelebb szóvá tette a dolgot Abdul Halim őfenségénél, aki bosszúsan legyintett a kezével: „már megint ez a Sabri“, mondta és másra terelte a szót.

Szelah Eddin őrnagy utasítást kapott, hogy Sabrit meg kell büntetni. Seuttert értesítették félhivatalosan, hogy Sabri beyt áthelyezték egy másik csapathoz.

Később megtudtam, hogy Sabri barátunk áthelyezése annyiban állott, hogy az ugyanabban az épületben székelő posta- és távírdacsapathoz került, egy emelettel lejjebb.

Eltelt három hét és már elfelejtettük az esetet, mikor hallottam, hogy Sabri beyt visszahelyezték az autócsapat élére; nemsokára mutatkozott is szélesen mosolygó fehér fogsorával, de nagyon hűvösen fogadtam, amit nem látszott észrevenni.

Ekkoribani volt, hogy Abdul Halim kir. herceg Őfenségét az autós tisztikar ebédre hívta meg, amit Őfensége el is fogadott. Szép házuk volt a Grande Rue de Peraán, egy belga Couteaux nevű úré, igen szép berendezéssel, melyet számunkra rekvirált a török hadvezetőség.

Seutter roppant előkelően viselkedett a Couteaux-családdal szemben; megengedte, hogy a ház értékes műkincseit összecsomagolják, sőt segítséget is adott nekik hozzá. A felső emeleten helyet adott a tárgyak elhelyezésére és megígérte, hogy kímélni fogja a berendezést, a károkat a magáéból téríti meg, ha lesznek. A belga is udvarias lett, bármennyire is vadul nézett eleinte és több szép antik bútordarabját, szobrát ott hagyta a

szalonban díszül, úgyhogy nagyon előkelően nézett ki a házunk, méltóan egy kir. herceg fogadására.

Szakácsunk elsőrangú volt, élelmiszer akkoriban még bőven volt és olcsó, óriás homárokot pár piaszterért lehetett kapni, az orosz kaviár okkája ($\frac{1}{4}$ kg körülbelül) pedig még nem volt több hatvan-hetven piaszternél. Patzau főhadnagy, a vastag Menagemeister, nagy ebédet tervezett és fényesen dekorálta az asztalt, mely görnyedt a nagyon is szakértő gasztronómikus remekeitől.

Megjött a fenség szárnysegédével és Szelah Eddin beyel. Seutterrel fogadtuk, hiszen én is a fenséghez voltam beosztott adlátus. A fenség Seutterrel helyet foglal az asztalfőn, mindenki leült már, a legények hozzák a forró bouillont, mikor egyszerre nyílik az ajtó és fehér fogsorát villogtatva, széles mosoly keretében belép Sabri bey. Bár nem hívtuk meg, a fenség mégis tudhatott róla, mert nem mutatott meglepetést, hanem intett neki, hogy üljön le, amit ő hamarosan meg is cselekedett, leülvén Patzau üres helyére, aki a rendezés körül sürgölődött.

Patzaunak új terítéket hoztak, a fenség egy mulatságos anekdotát kezdett mesélni Seutternek, Sabri bey folyton mosolyogva, mohón szürcsölte a bouillont és a rehabilitáció aktusa klasszikus keleti módon el volt intézve.

Egy nagy cserép virág története.

Sabri bey ma egy új tanítványt vezényelt hozzám, fiatal hadnagy, vadonatúj uniformisban jelentkezik, valamit tud franciául és erősen hangsúlyozza, hogy egy basának fia; lát-szik, jó összeköttetésekkel szerezte vezénylését és jó mulatságot remélt. Egyelőre elküldtem 30 emberrel Gelenksübungot végzetni.

Hazaérve találok K.-ék meghívását délutánra: Eue Syra Selvis, nem messze Széchenyi pasa házától. K.-né kedvence a cospoli társaságnak, görög asszony, nagyon szép és nagyon szolid családanya, meghívása kitüntetés.

Ebből a meghívásból kerekedett egy emlékezetes történetem.

Bemutatnak egy kedves fiatal német asszonynak, br. W. őrnagy feleségének, persze a nevét csak egy pillanatig hallottam, azt sem jól, úgyhogy teljesen el is felejtettem. Kertészkedésről került a szó, ezen a témán meg is barátkoztunk.

A búcsúzás ideje eljött, a háziasszony felkért, hogy a bárónét, akinek férje telefonált, hogy szolgálata akadályozza a megjelenésben, kísérjem haza. Szívesen vállalkoztam. A Rue du Post-ban házuk kapujánál elbúcsúzva haza mentem.

Egy-kétszer találkoztam még a bárónővel, de aztán hosszabb időre elvont a társaságból a szolgálat.

Lent volt dolgom a galatai parton műhelyünkben.

Szemben a műhellyel egy török hercegi palota kertje terült el a tengerpart és a galatai út között. Aranyozott lándzsás kerítésen át be lehetett látni a kertbe, melyben különleges remek virágok voltak. A főbejáró út mellett két sor nagy gömbalakú, buxusbokrokra emlékeztető növény volt óriási cserépedényekben, csak hogy nem zöld volt, hanem piros, mert teljesen elborította az apró ribizlimártásszínű virág, mely alatt a túlevelű lomb zöldje egészen eltűnt.

Egy öreg kertész gondozta a kertet és más, mint néhány fezes, kék redingotos néger eunuch nem volt soha látható a kertben, úgy néztek ki, mint vörösstaniolos borospalackok.

Roppant kíváncsi voltam, miféle növény ez a piros buxus a cserépben; legalább a nevét szerettem volna megtudni, vagy a magjából szerezni. Megtárgyaltam az esetet W. főhadnaggyal, aki az egyik ügyes őrmesterét megbízta, hogy próbáljon alkalmilag szóba elegyedni az eunuchokkal. Egy hétre rá már jelentette az őrmester, hogy az eunuchvezérnek legjobb lesz egy pár szivarral kedveskedni, amit azonnal rendelkezésére is adtam. Már másnap óriási meglepetésemre egy teljes díszpéldánya a vágyva-vágyott virágnak, remek régi félméter magas figurás cserépedényben ott állott a szobám asztalán, mikor Chishliből hazaértem. A cserép maga remekművű régiség volt. Örömben még egy csomó szivart küldtem a derék eunueh-nak, aki, úgy hallottam, a herceg engedélyével küldte a virágot. Néhány napig tartott csak az öröm. Május volt, a legszebb idő, a legszebb napok, a kirándulások ideje, amiről máskor írok.

Rittmeister Elisius Seutter von Lötzen, a parancsnokom, az ebédnél szólott, hogy délután beszélni kíván velem. Seutter

aranyos ember, a 16-os ulánusoknál aktív kapitány, de róla is máskor. Délután jelentkeztem nála; szó nélkül megölel, majd a kezembe nyomta az indulási parancsomat: H. Obit. V. hat in Aleppo die Fahrbare Kraftwagenwerkstätte XIV. zu übernehmen, damit nach Mossul abzufahren und sich beim Gruppenkommandant Rittmeister Baron Kopal zu melden.

„Mein lieber V.“ — mondta Seutter, — „te akartad! A jó Isten vezéreljen: a viszontlátásra Bagdadban!“ Az áldóját, ebben a melegben! — gondoltam, de azért örültem is. A vezénylés kitüntetés, a feladat érdekes és fontos volt.

Rögtön szaladok a szükséges intézkedéseket megtenni, legénységemet összeválogatni, főleg egy tisztességes Rechnungsführert szerezni, mert a számadáshoz nem értek, ettől félek legjobban, mert hát hogy is lehessen ezt érteni!? A török fontot az aerárium 21 korona 23⁵ fillérrel számította át, a valóságban pedig a török font 20 és 30 korona között ingadozott, nap-nap után más volt. Miért éppen 21 korona 23.5 fillér az átszámítás, miért nem inkább 21 vagy 22, vagy valami kerek szám! A legénység zsoldja piaszterekben és párában számítandó, a pénz egy része aranyban utaltatik, melynek átszámítása az aerárium szerint ugyanannyi, mint a papíré, de a papírnak csak bizonyos meghatározott, de változó része utaltatik aranyban, aszerint, hogy hol van az ember. Az aranyfontot ezüst medzsidiékre és ezüst piaszterekre mindenütt más- és másképen váltják. Aleppóban egy aranyfont 108, holnap tán 112 ezüst piasztér, Mardinban 160 vagy 170, Mossulban megint más; no de az arany font maga is ma itt öt papírfontot ér, ott 15-öt, holnapután lehet 30-at is, azután megint esik 7 vagy 8-ra. Ez egy börze óriási arányokban, amihez nem értek, de még ha értenék is, hogy lehessen ebből elszámolást csinálni: „Dekadenweise!“

Nekem tehát egy Rechnungsführer őrmester kell, egy lehetetlen valami, aki ügyes, hű és tisztességes is, ilyen pedig nincsen. Seutter pedig azt mondja, hogy Aleppóban fogok kapni egyet, egy bizonyos Lincke-t, akit ismer és akiben megbízhatom. Addig magam számítok majd, Zugsführernek ennyi piasztér és para, közlegénynek annyi stb., ez is jó multság.

Ezenfelül az Ausrüstung: Tropenausrüstung, meleg, hideg; moszkító és malária Ausrüstung, patika, prophylaxis, száz

és száz dolog a tulajdonképeni feladatomban, a műszaki berendezések mellett. Főtt a fejem, rohantam ide-oda, aztán indultam haza.

Ott állt az asztalomon, édes illatát árasztva, a gyönyörű virágom, majd a fél szobámat betöltötte, akkora volt. Már most mit csinállok én ezzel, ki fogja ezt gondozni!

Az éjjel csak hánykolódtam, jártak a fejemben beduinok, vezérük a fején az én virágcserepemet hordta, és száguldott az autóim mellett; vörösfezes néger eunuchok vigyorogva feszítettek moszkítóhálót a teherautó kerekei között ülő Rechnungsführer őrmester izzadó feje fölé, aki előtt kosarakban hevert a papír- és kemény pénz. Korán felkeltett a legényem, a jó Vencel Subrt, hozza a teámat és kérdi: „Was wer-me machen mit te Topf, Herr Obrleitnant!“

Mit is fogok csinálni? Ejnye, hát hiszen van nekem egy kedves ismerősöm, a W. bárónő, az kiugrik a bőréből, ha ezt a virágot oda viszem neki; biztosan elvállalja, hiszen alig fogom vissza kérhetni!

Jó gondolat, kitűnő gondolat. „Tudja mit, Subît, szerezzen valami szép papirozt a cserép köré, meg valami szalagot, körül kötni, elvisszük még ma délután, odaadom kosztba!“ — „Ja wohl, Herr Obrleitnant!“ A nap rohan, Ausrüstungsfassen; kajkokat fogadni a Boszporuson át a Haidar-pasai állomásig; legénységet oltatni kolera, tífusz stb. ellen, lejelentkezni a generálisnál, Abdul Halim hercegnél, civilbe bújni és búcsúlátogatásokat tenni hollandusoknál, svédeknel stb. és a mi követségünk tagjainál, délután pedig a virágomat leadni.

Az ebédnél Obit. Patzau erősen céloz a virágomra, azt hiszi, neki hagyományozom! Desenchanteálom — már van helye és pedig nagyszerű!

Felhúzom az atillámat, tiszta fehérkesztyűsen elindultunk a Rue du Post-ba Subfttel, aki tartja a szépen felpapírozott és felszalagozott virágóriást; szépen leemeljük az autóról és én sietek fel a lépcsőn; úgy emlékszem, hogy a második emelet. Csak egy lakás van, a névjegy az ajtón: Major Baron W. — ez az! Becsengetek. „Ist Frau Baronin zu sprechen, hier meine Karte!“ Betessékelnek a szalonba, néhány perc múlva nyílik az ajtó és szemben állok egy vadidegen hölgygel; bemutatkozom, előadom, hogy a bárónét keresem. Azt mondja, hogy ő az.

A dolog nincs rendjén, gondolom és próbálok magyarázkodni, hogy így és úgy, de hogy mégis nem így és nem úgy. A hölgy kereken kijelenti, hogy még nem volt szerencséje és csak adjam elő látogatásom célját. Rajtam kezd az izzadság gyöngyözni, legszívesebben rohannék kifelé. Vájjon, hogy szabadulok ki ebből a hínárból, én vagyok megkeveredve, vagy ez a hölgy“? Hát hiszen ide kísértem haza a bárónőt! Igaz, csak-hogy a nevére nem emlékszem biztosan; úgy rémlik, mintha nem ugyanaz a név volna az ajtón. De az mégis nem lehet, mert az csak bizonyos, hogy német őrnagy felesége volt; csak nem lakhatik itt két német őrnagy, mindkettő báró és W kezdőbetűjű! Már az egész ingem egy víz volt, a hölgy pillantásai egyre szigorúbbak lettek és semmi sem jut az eszembe! Végre nekidurálom magamat, megkérem, hogy hallgassa meg az egész történetemet. Előadom K.-ék estélyét, megismerkedésemet W. bárónővel, leírom Őt, a haját, a szemeit, a modorát, elbeszélem, hogy kertészeti kérdéseken barátkoztunk meg, bevallom, elfelejtettem a nevét, de ide kísértem, bevallom, hogy sohasem kérdezősködtem a neve felől és mégis ide merészkedtem, mert így és úgy, az eunuchok meg a török herceg, meg a virág, meg az indulási parancs stb. A hölgy arca az elbeszélésem alatt kezd derülni, majd mosolyogni, végre nevetni, azután jó sokáig neveltünk együtt, míg elmagyarázta nekem, hogy W. bárónő barátnője, tényleg itt lakik, egy emelettel alább, de most hazautazott Berlinbe; tehát nem is veheti át a virágot. Különben, nem láthatná-e ezt a virágot? Beintem Subrtet, haptákba vágja magát a virággal, a báróné pedig összecsapja a kezét: „Das ist doch wirklich wunderschön!“ Ilyet még nem látott! Hogy nézzem meg az ő virágait is és máris vezetett a szomszéd szobából nyíló verandára, mely tele volt többé-kevésbé szép növényzettel. Úgy értettem, hogy a célzás elég világos, hát örömet mutattam, megkérdezve, hogy nem volna-e kedve átvenni a virágot gondozásra! Majd kiugrott a bőréből. Hogyne venné át, jól fogja gondozni és ha kívánom, át is adja majd W. bárónőnek. Azonban úgy láttam, jobban szeretné, ha ezt nem kívánnám; kijelentettem tehát, hogy nem kívánom, mire ez az aggodalom is eltűnt az arcáról, én pedig sietve elbúcsúztam; rohantam haza inget váltani; már az atillám hátán kezdett kiütni a víz. A legényem nézi:

„To is abe schene kschieht, hat neie Rock Fleck zwei auf Ricken, wirte sein erst trocken iber morgn!“

Egy év múlva kaptam hírt Konstantinápolyból a két W. bárónőről, jól mulattak a virághistórián és mindketten szívélyesen üdvözöltek.

Sajnos, sem őket, sem a virágot nem láttam viszont, — de semmi sincs kizárva.

Rittmeister Elisius Seutter von Loetzen.

Konstantinápolyba vezényeltek. Az út Konstantinápolyba természetesen Wienen és Prágán át vezet, én legalább úgy kaptam a parancsot, hogy Wienenben jelentkezzem Excellence Rohn-nál.

Az altábornagy úr azt mondta, hogy Prágában szerezzem meg a szükségeseket és azután jelentkezzem Konstantinápolyban Pomiamkowski tábornoknál, beosztva Seutter kapitánynál leszek, a törökországi autócsapataink parancsnokánál. Barátságosan hozzátette, hogy Seutter kitűnő ismerője a keletnek és pontos, kemény de kellemes parancsnokom lesz.

Megköszöntem az altábornagy úr jóvoltát, nagyon hálás voltam neki törökországi vezényeltetésemért, melyet alig egy hónap előtt helyezett kilátásba, mikor itt Budapesten egy Inspizirung alkalmával meg volt velem elégedve és azt kérdezte, hogy van-e valami óhajításom? Én erre azt feleltem, hogy igen, kérem a Front-ra való vezénylésemet. Ezen a kérésemen nagyon csodálkozhatott, — bár semmit nem mutatta, hanem csak annyit mondott, hogy majd hallok róla legközelebb. — Mégjobban csodálkoztak itteni tisztársaim, mikor ^{va}§y egy hónapra Wienből telefonhoz hívott az Exellenciás adjutánsa: „Du Vidéky, ich habe für dich eine Nachricht! Willst du in die Türkei? Ich mache dich aufmerksam: Malaria, Flecktifus etc., englische Front? Ja?“

Mindig jobb mint itt, ahol már kezdték az idegeim felmondani a szolgálatot. Hajnaltól éjfélutánig, néha egész éjjel is három telefon berreg az asztalon: Bécs, Budapest és a saját telepek; egy írógépes jobbról, egy balról, mögöttem egy sztenográfus és mellettem állandóan 15—20 ember valami ké-

réssel, minden öt percben jön az őrmester jelenteni, hogy a rapport áll, — jó, mindjárt, — időközben szól Wien, azután a Militärkommando, azután befut egy autó, jön a Werkmeister: át kell ugranom a Gömb-utcai műhelybe; az őrmester jelenti, hogy a rapport áll, megyek, — 72 ember, mindegyik mást kér, cipőt, aratószabadságot, doktort, bevonult, elmegy, — száz és száz dolgot, közben telefonál Militärkommando Kassa derzeit in Székesfehérvár, jön a posta — át kell menni a Ganz-Danubiusba a Fiat-kocsikhoz, — a szó szoros értelmében nincs időm enni, aludni, csak cigarettázni.

Ez egyszer nagyon megörültem tehát a wieni telefonnak; másnap itt volt az írott „Erlass“, pakkoltam. Persze, két hónapig tartott, míg elindulhattam Konstantinápolyba, ez idő alatt Wienben és Prágában éltem, semmi dolgom sem volt, — (illetve aránylagosan) és jól kipihenhetem magamat — Wien és Prágáról azonban máskor. — Hauptmann Raymond és az „Instructionscolonne“ T. II.-el megérkeztünk Cospoliba. A Sirkidji-pályaudvaron, nehéz kiwagónírozás után, elindultunk kocsijainkkal lehetetlen síkos, sáros és meredek utakon, felvergődtünk a Taxim-tér sártengerébe és ideiglenesen ott táboroztunk. Jelentkezem Pomjankovszki tábornoknál. Nagyon csinos, gondosan öltözködő, szigorú úr. Egy ugyanakkor érkezett bajtárssal, Wéber Willy huszár főhadnaggal, a gazdag deutschböhm „Seidenweber“-rel együtt állunk a rapporton, ő a rangidősebb nálam. Feldadjustierungban, vörös sipkával jelentkezik, — én attilában, teljesen rendes díszben. — A generális ránk néz, rábök mutatóujjával Wéber Willy veres sipkájára: „Was ist das?“ Wéber hallgat, majd kinyögi: „Feldkappe Excellence.“ „So, Feldkappe ist es!, meinen Sie, diese alte Falkenhaube? abtreten Herr Oberleutnant, ziehen Sie sich erst anständig an, in der Türkei haben Sie zu repräsentieren, verstanden!“ És máris hozzám fordult: „Was ist das für eine Uniform?“ — „Die Ingenieurleutnants Uniform Excellence.“ — válaszoltam. — „So, recht hübsch, — schon recht, also Sie sind zum Rittmeister Seutter eingeteilt und werden in der türkischen Kriegsschule vorlesen! Sprechen Sie französisch?“ — „Jawohl Excellence.“ — „Also machen Sie recht stramm, auf Wiedersehen.“

Szegény Wéber Willy megvárt és roppant el volt szon-

tyolodva a fogadtatástól, de hamarosan megvigasztalódott, igen jó természete volt.

Rittmeister Elisius Seutter von Loetzen egy öl magas, sovány, vereshajú osztrák, az arca egy óriási orr és komoly ráncok. Roppant mereven fogadta jelentkezésemet, per Herr Ingenieur titulált, ami majdnem sértésszámba ment.

Megkérdezte, hogy meg van-e minden, ami az előadásokhoz kell? Rendkívül katonás feszességgel válaszoltam, de nagyon tisztán és egyenesen; úgylátszik jó benyomást tehettem, mert mintha egy csöppet engedett volna a merevsége; —még azt is megkérdezte, hogy van-e már szállásom, esetleg szoríthatnak helyet az „Offiziersmesse“ házában. Ezt köszönettel vettem tudomásul. Az „Offiziersmessé“-nkben ebédeltem már megjö vetélem után és ott a vastag Patzau főhadnagy roppant bajtársi szívességgel látott el minden jóval; külön szervíroztatott, mert már későn volt és fényesen. — A ház roppantul megtetszett, csinos, szinte művészi berendezésű szép ebédlő, szalon és kis kártyaszoba; a szalonkályha a szoba közepe felé állt: alacsony folytonégő, rajta egy gyönyörű fehérmárvány térdelő Venus-szobor, szép tükrök, velencei csillárok. Nagyon örültem, hogy itt lehet majd laknom. Tényleg, alig értem oda, már Patzau jelezte, hogy Seutter telefonált: ürítsék ki a legfelső emeleten az egyik manzárd-helyiséget és mutassák meg nekem. Ennyi udvariasságot nem néztem ki Seutertől. — A manzárd egészen jó volt, de teljesen kopasz; — felállítottam a Feldbettemet és a két nagy faládámat, melyet Prágában ütöttek össze az én terveim szerint, úgy, hogy mindjárt szekrénynek is lehessen használni.

Pénzem volt bőven. Pesthez képest, ahol néhány korona gázsi volt csak, itt óriási fizetés. Kaptam én mindenfélét a világon: Feldausrüstungsbeitragot, Truppenausrüstungsbeitragot, Feldzulagot, Auslandszulagot, Civilausrüstungsbeitragot, — mert itt parancsban volt, hogy szolgálaton kívül civilben járjunk. Mivel nekem mindenem megvolt, sőt még természetben is kaptam mindenfélét, Tropa-helmet, moszkítóhálót, Feldbettet stb., — a pénzem megmaradt.

Már a legközelebbi napokban átmentem a Galatahídon Sztambulba és megkerestem a bazárt. Gyakran jöttem ide ezenül, egyelőre csak nézni és már kiismertem a rengeteg bol-

tost: örményt, görögöt, kurdot, perzsát, akik itt az áruikat kirakják a szinte véghetetlen kiterjedésű boltozott folyosókon. Szőnyegesek, selymesek, bőrsők, ószeresek, fegyver- és antikvitá sarusok folyosónként elhelyezkedve várnak a vevőre, beinvitálják a kis folyosó melletti raktárszobákba az embert, kijelentve rossz francia vagy angol nyelven sőt németül is, hogy nem kell venni semmit; megkínálnak teával kis üveg-pohárban, elég jó teával vagy feketével, megkérdezzén előbb, hogy à la franca, v. à la turca kívánom-e? Az à la turca, a kávészázzal nem nekem való, utálok a homokját, inkább teát. Tényleg nem erőltetnek a vételre túlságosan. Másod-harmad-ízben már megismernek és újra invitálnak: a végén mégis csak vesz az ember. — Vásároltam is: szőnyegekhez elég jól értek, először tehát az után néztem és hihetetlen olcsón jutottam néhány jó darabhoz, miután az egész raktárukat feltúrtam. Rossz idők jártak akkor a kereskedőkre, sok volt a kínálat. Vettem egy pár csipkefüggönyt, olcsó holmit, azután a grand Rue de Pérán, egy német nagykereskedő cégnél jó meissen-i csészéket, teás berendezést; szóval néhány nap alatt etabliroztam magamat kis manzárd-szobámban.

Legényem, Vencel Subit, egy szeplős cseh bádogos, teljesen kivételes, de tipikus cseh volt: ügyes, csendes és hűséges. Az egész háború alatt együtt voltunk és sokszor bebizonyította, hogy ragaszkodása komoly, még ma is szívesen emlékszem rája, azóta sokszoros családapa; elküldte a kommün után Kralup an der Moldau-ból a felesége, illetőleg akkor még a menyasszony képét is azzal, hogy „Was sagte Herr Oberleitnant, hatte seine damalige Bursch auch so gute Gustó wie Herr Oberleitnant?“ Tényleg helyes egy fruska volt.

Subit tehát megtette a magáét és a szobámat mindenki megcsodálta; a pár szőnyeg, két-három nádszék és függöny csodát művelt, no meg a meissen-i teáscsészéim.

Ebédnél Seutter ült az asztalfőn, zárkózott, de kellemes modora hamar szimpatikussá tette előttem; a többiek nem mind szerették, mert a szolgálatban nagyon szigorú, volt.

Alig, hogy megkezdtem előadásomat Chichliben egy reparált üvegekioszk nyári kávéház helyiségében, már jött inspicálni. Nagyon kimért volt, de úgy látszik, meg volt elé-

gedve, mert délben már per Herr Leutnant szólított nagy meglepetésemre. Ebéd után mindig egy pár mignon süteményt vett egy selyempapírsákból és azt ette meg tészta helyett; ezt a „Tokatlian“ cukrászdájában csinálták egyenest neki.

Akkoriban volt, közvetlen jöttöm előtt, hogy a menázmester tisztséget Patzau főhadnagy vette át, mert az előbbit, egy Müller nevű ipariskolás műszaki hivatalnokot, valami visszaélés miatt el kellett erről a helyről tenni.

Ekkor ismertem meg Seuttert közelebről. Lefolytatta a vizsgálatot kíméletlen szigorral, eltette Müllert feltűnés nélkül, de nem tette tönkre; fiatalember volt és könnyelmű; szigorral fogta hát meg, a hiányzó pénzeket azonnal a magáéból fedezte teljesen titokban. — Müllerből a háború végén egész derék ember lett, Seutternek köszönhette feltámadását.

Egyszer asztalnál ültünk, mikor a generálistól futárt jelentettek; Seutter behívatta a Messebe, hogy adja át, amit hozott. A futár egy kis vászonzsákot hozott tele arannyal.

Seutter aláírta a nyugtát, a futár elment. Az ebédnek éppen vége volt, Seuter kiöntötte az asztalra a halom csillogó aranyat, ujjai közé vett kettőt és nézegette. „Das ist die Reisezulage meiner vorigen Inspizierungsreise nach Aleppó! Schönes Gold, was? Patzau, habe die Güte und gib das in meinem Namen dem Spital, ja?“ Rendes szokása szerint nem tartotta meg a neki járó aranyakat, rögtön a kórháznak adta. Hát igaz, tehette is, nagyon gazdag ember volt, de kevesen tettek így mégis.

Bátor ember volt Seutter, de egytől nagyon félt, a tetűtől. A kiütéses tifusz hordozója egész Törökországban virul, annál is inkább, mert a jámbor muzulmán nem öli meg; ha az ingét böngészi és megfogja, hát csak elhajtja.

A Flecktiphus rengeteg áldozatot szedett Konstantinápolyban is; nekünk letiltották egyidőre a Tramway használatát emiatt. Két emlékezetes eset jut eszembe: a Petit Champs-on levő színházakban Slezák mester vendég szereplését hirdették. Tele ház volt, az egyik páholyban az amerikai követ ült feleségével. Akkor még Amerikával nem voltunk háborúban.

Az egyik felvonás közben röviden tisztelegtem az ameri-

kai követnél a páholyban, kinek nemrégiben mutattak be. — Másnap hallottuk, hogy nagy az aggodalom az amerikai követnél, mert az asszony a páholyban egy tetűt szedett fel és fél a Flecktiphustól. A félelem a legnagyobb segítője ennek a nyavalyának; az asszony tényleg megbetegszik kiütéses tífuszban és néhány napra rá meghal.

A másik eset a Taxim-téren történt egy padon. Egy előkelő basa leánya sétált a Taxim-téren és leült egy pillanatra a Rue Syra Selvis előtti részen egy padra. Pár pillanat múlva ránéz fekete selyemharisnyájára és észreveszi, hogy azon lassú sorban másznak fel a tetvek! A szegény leány ijedtében sikoltani kezd, tépi magáról a ruhát és mialatt a mentő segítség megjött, ijedtében megőrült. Mint dühöngő örültet kellett lefogni és haza szállítani, ahol mint később hallottuk, leugrott az ablakból és szörnyethalt.

Seutter roppant félt a tetűtől, gyakran kellett inspekciós utakat tennie piszkos kisázsiai helyeken, hát csináltatott magának egy saját kompozíciójú tetűellenző ruhát. Ez valami különös komikus habitus volt. A láb és kézcsuklónál, a nyaknál oly szorosan simult, mintha ragasztva lett volna a testhez; egyébként is minden nyílás nélkül légmentesen zárt. Az inspicáló úthoz használt autón a tetűölő mérgek teljes arzenálja foglalt helyet egy e célra berendezett óriási ládában. Porfújtatók, folyadékporlasztók, kenőcsök és hátközépnek kenését lehetővé tevő görbe emeltyű rudak, haj és bajusz elzáró maszkok, különleges kesztyű és cipő. Szegény Seuttert nagyon kifigurázták emiatt a berendezkedése miatt. Inspekció útjaira hűséges őrmestere, Murri kísérte rendesen. Egyszer a sivatag homokján futnak az autók; Seutter a tetűellenző ruhába varrva, előkotorja a tetűporfújtatót és befújtatja vele a soffőr tetűgyanus hátát, mire megszólal Murri: „Aber Herr Rittmeister, da werden ja alle Leuse von ihm weg auf uns kommen!“ Seutter megijed: „Sie glauben Murri? na, dann wegputzen, weg-putzen!“ És teli tüdővel fujja le a port, amit az előbb ráhintett.

A török automobilizmus élén Abdul Halim herceg állott, a szultán unokaöccse. Felesége egy mese-szépséges cserkesz asszony, akit egyszer láttam a belgrádi erdőben lovagolni fátyol nélkül, európai ruhában.

Beszélgettem is vele, de csak telefonon: egyszer, mikor egy fontosabb jelentést kellett volna tennem a Fenségnek, Ő vette át a jelentést. Abdul Halimnak szép villája volt, Jenikői felé a Boszporusz partján és Prinkipón. Egy ízben vendégül hívta a tisztikart Prinkipóra, mikor Seutter a vasfélholdat kapta velem együtt. Külön jacht vitt bennünket a virágillattól nehéz levegőjű meseszigetre, melyen a villák, kertek és paloták sokasága sorakozik, piniaerdők, virágzó mimózafák, pálmák és kúszórózsák között; a passiflórák szárai tenyésznek a réteken, a török hölgyek színes selyemruháikban élénk selyemnapernyőkkel, mind fátyol nélkül sétálnak és kitűnő francia nyelven diskurálnak; de ez a kiváltságos osztály, a gazdagok, akik itt európai módon élnek távol a muzulmán lakosság szemeitől.

Egy előkelő szálloda márványballusztrádos terrasán pálmák alatt ebédeltünk, kilátással a mélységes tengerre, a lehetetlenül kék égre és Chalki szigetének narancsszínben izzó napsütötte szikláira.

Egy komor, mogorva nagy villában Townshead angol generális lakik, a kutelamarai fogoly, leányával. Ide internáltak. Csak kora reggel szokott a leánya karján egy sétát tenni, azontúl néma a ház.

Az ebéd igen víg volt, a fenség jól bírta az italt és egy csöppet sem exkuzálta magát azért, hogy iszik. — Nagyon emelkedett volt a hangulat mikor hajóra szálltunk, de a tenger is emelkedett hangulatban volt, ha nem is túlságosan. Később tapasztaltam, hogy legemelkedettebb hangulatban a hajóskapitány volt.

Vígan haladtunk a Cospoli kikötő felé. A Fenség egy ricocbette-motoros csónakon követte a hajót; majd megelőzte, körülszáguldotta azt, roppant élvezvén a játékot. A hajó mellett delfinek bukdácsolnak, egy óriási példány folyton mellettünk járt. Egy csendőrtiszt nagyon erősködött, hogy Ő bizony eltalálja a delfint a revolverével, többen igyekeztek lebeszélni, mert a hajósoknak babonás szent hal a delfin, nem szabad bántani, ember lelke van benne! A csendőr azonban túlságosan emelkedett hangulatában nem engedte a virtust és rálőtt a halra, amely éppen lebukott. Röviddel rá vérfolt lászott a vi-

zen, a Fenség a delfin után futott a csónakkal, meg is kerítették, óriási mulatsággal és erőfeszítéssel felvontatták a hajóra. A hajóستisztek arca elkomorult és azt suttozták, hogy meg látjuk ebből szerencsétlenség következik.

Minden jól ment tovább egész a kikötőbe való befutásig, ahol a hajók sokasága járt ide-oda és éppen oldalt jött egy nagy gőzös. A mi kapitányunk teljesen készen lehetett, mert elhibázta a műveletet: ahelyett, hogy balra tért volna, jobbra kormányzott. A másik hajóról örülten jeleztek zászlóval, hiába. Láttuk, hogy hirtelen ellengőzt adnak, ezt a mi kapitányunk is megcselekedte, de már úgy látszott késő van, egymásnak fogunk szaladni.

Az egész dolog néhány perc alatt játszódott le, de nekem elég hosszúnak tűnt az idő. Seutter mellett állottam, kabátban, kardosan voltunk. Seutter hozzám szól: „Du Vidéky, denkst Du, wir werden rammen?“ — „Nicht ausgeschlossen“ feleltem. „Du denkst, wir werden schwimmen müssen?“ — „Ja es scheint so!“ — „Dan lege ich den Mantel ab!“ — No gondoltam, erre még bőven van idő és feszülten figyeltem a történézőkre; ezalatt Seutter szépen lehúzta a kabátját és leoldotta a kardját. — A mi kapitányunk már teljesen kijózanodott, mindkét hajó legénysége gyönyörűen manóvrál, de azért az összeütkezés elkerülhetetlennek látszott. Az utolsó fázis és a két hajó éppen még párhuzamosra bírt állani, de egy nagy lökés, egynéhányan a földre esnek, Seutter éppen lehúzta a cipőjét és harisnyában állt ugrásra készen, de erre nem került sor. Egy csomó vitatkozás, káromkodás, tumultus és aztán lassan elválik a két hajó; a miénknek csekély sérülése van az oldalán, víz fölött. Csendesen befutunk.

Szegény Seutter, roppant röstelte a cipőket, — hetekig azon nevetett egész Cospoli. Később nagyon megbarátkoztunk, úgyszólván egyedül bennem bízott; a török ravaszságot nem bírta, a mieinknek már akkor is könnyelmű, nevetős modorát is utálta, egyedül maradt szigorával és kötelességtudásával. Nem volt nagy vonású ember, de egyike a legtisztességesebb úri emberpéldánynak, kivel találkoztam.

Mikor Mossulba vezényeltek később, már nagyon szomorú volt; látta, hogy nemsokára elveszik tőle ambícióinak terét, az autópárcsnoksági állását a török földön.

Ez be is következett, kiintrikálták; helyét egy antipatikus típus kapta meg, akivel később nekem is meggyúlt a bajom. Egyszer hallottam még Seutterről: egy barátom találkozott vele Wienben, jóval a kömmun után. Nyugalomba vonult a gmundeni tó mellett fekvő gyönyörű ősi birtokára. Véletlenül került rólam szó. Seutter, barátom szerint, nagyon melegen nyilatkozott rólam és üdvözlöttem. Egyszer felkeresem, ha tehetem.

Aleppo.

Végre, Muslemie, Aleppónak a vasúti állomása. Autón beérünk Aleppóba. Ez már teljesen kelet. Nagy város, pályaudvara modern, kerületén modern európai formájú csinos villák, széles, nagy utak. Aleppo nem csekélység, Kis-Ázsia Párizsa. A hőségj irtózatos, a falak, mint a lángkemencék, visszاسugározzák a meleget. Szállodában kapok szobát, nem is olyan rossz; körülbelül, mondjuk, mint egy palermói kertes szálloda. Az étkezőhelyiség falain szép különös sásfonás, színes mintájú sásszőnyegek. Az ellátás is jó, csak a meleg! — az borzasztó. Itteni csapataink kommandánsa, Spanner főhadnagy, bajtársilag fogad, tudja, hogy nem soká maradhatok, hát mindjárt aznap elvezet, hogy megismerjem az aleppói társadalmat. Egy gazdag kereskedő háza, szép márványvilla, minden helyiség kőlapokkal borítva, bent aránylag — de csak aránylag — hűvös. Angolul folyik a diskurzus, — persze levantinusok, de roppant előkelően adják. Hűsítőket szolgálnak fel és európai témákról diskurálnak. Már elfelejtettem, hogy ki és miféle egyéniségek voltak, mert inkább csak típusok voltak, mint egyének.

Spannernél vacsorázunk, alacsony török párnákon, kis asztalkáról jó rizses piláfot, — de a legjobb a fagylalt.

Egy nagy városrész, legénységünk számára tilos városrész, ez az aleppói Galata, — orientális ruhájú festett nők utcái.

Van egy pálmakert, benne kávéház és nyári színház; nem voltam benne. A városon kívül van egy hegy, rajta citadella; hasonló a Szent Gellért-hegyünkhöz.

Az arab építkezés kívül csupasz, belül szép.

Megkerestem a Borromeus nővérek kolostorát, a főnöknő és Soror Walburga még a vasúton meghívtak. A rend nagyon szigorú, várakoznom kellett, míg mindenféle procedúrán át beengedték a beszélőbe Soror Walburgát. A főnöknő is előkerült, de azután nagyon kedvesen végig kalauzoltak a remek kolostorban. Nem láttam az Alhambrát, de ilyennek képzelem, bár ez bizonyára kisebb, de az arab építőművészet remeke. Egymásba nyíló, meglepően feltáruuló udvarok, faragott kőkútaikkal, medencéikkel, a változatos árka-dos oszlopsorok, tornácok, nürnbergi erkélyekre emlékeztető, de arab ízlésű kiugrások váltakoznak. Belül gondos, apró mintájú festések, az ajtófélfák, a párkányok mind értékes rajzokkal borítva. Egy kandalló borostyánkőből, mert a borostyán, ha tűz van a kandallóban, megmelegszik és illatot áraszt. És milyen gyönyörű faragás! Űgy szerettem volna festeni, de nem volt arra idő.

Soror Walburga egy kisebb udvarra vezet, ott egy csomó apróság, kislányok, fiúk játszadoznak. Ezek árvák, titokban rejtve tartják a nővérek őket, csupa örmény árva, akiknek szüleit a törökök agyonverték. Rémeset beszéltek a nővérek az aleppói örmény öldöklésről. Egy napon, váratlanul, megbeszélt jelszóra, az utcán a törökök karonfogták ismerős örményeiket és séta közben fogva tartották, hogy ne menekülhessenek a mellékutakból kiömlő fakalapácsos törököktől, akik ott valamennyit agyonverték. Behatolva a lakásokba asszonyt, gyereket rakásra öltek, talán 40.000 embert egy délután. A hullákat egy hegybe rakták, oltatlan mésszel öntötték le, a vér hetekig maradt az utakon! Ezt a pár szegény árvát a Borromeus nővérek titokban behozták a kolostorba, nem szabad tudni róluk töröknek, agyonvernék őket.

Szegény árvák, kis matracaik egy teremben egymás mellett a földön, arcukon koravén szomorúság, mi lesz velük? Kérdezte is Soror Walburga, nem vennék-e egyet magamhoz? Hiszen vennék, de hát most háborúban hogyan lehet? Pedig elhatároztam, hogy egyet hazahozok háború után, de hát más-kép lett!

Sok helyütt hallottam a nagy örmény mészárlásokról. Keresztül mentem teljesen elhagyott falukon; szép üres há-

zak, azokban mind örmények voltak, akik nem élnek már. Mesélik, hogy az Euphrat egy hétig vörös volt végig az örmény vértől.

A Boromeus-nővérektől szomorúan távoztam; hazafelé a főtéren keresztül jöttem, ott hét háromszögű gúla, — akasztó-fák. Holnap akasztanak és pedig a főtéren, elrettentő példaadásul. Mesélik, hogy ez napirenden van. Mikor Djemal pasa itt járt inspicálni civilben, arab ruhában végigjárt a kereskedőknél vásárolni. Persze aranyat kértek és ő papírral fizetett; persze nem fogadták el, pedig rendelet volt rá, hogy az aranyfont ugyanannyit ér, mint a papírfont. Djemal pasa valamennyit befogatta, másnap már lógtak a nagy téren, táblával a nyakukon.

Nem kívántam már a nagy térre kerülni, az óra alá, mint ott mondták. A műhelyemet kalapáltam össze, meg a legénységemet. Elláttuk magunkat citrommal, legjobb azt szopogatni a hőségben. A német depot-ban kitűnő vászon homokcsizmát kaptam, ez megfizethetetlen valaminek bizonyult a sivatagban. Azután felszedelőzködtünk. Még az Amanus-hegységen kell átmenni és akkor az Euphratesnél leszünk. Onnan már nincs messze a vasúti sín vége, a sivatag kezdete, Tel Halif, ahol dolgoznak a Bagdad-vasút folytatásán.

A bagdadi vasutat két oldalról kezdték építeni: Haiderpaschából a Boszporusztól és Basrából a perzsa öböltől. A vasúti anyagot, melyet hajón vittek a németek Basrába, az angolok elvették és maguknak építették vele a vasutat Bagdadig és túl is, akkoriban valamivel Tekrit alatt állottak. A legnagyobb nehézség volt a Taurus- és az Amanus-hegyláncok átvágása, mind a kettő szédületes vonal, kivált a nagy Taurus-hasadékon át a viadukt és előtte meg mögötte a hosszú alagutak. Az Amanuson át még az ideiglenes keskenyvágányú vonal járt már mikor visszafelé jöttem, itt is rendes vágány volt. A vasúti hivatalnokok törökök, de a magasabb rangúak francia származásúak. A vasutasok főfoglalkozása a Kef. Hogy mi a Kef, azt európai ember nem érti, mert nem egészen fedi a dolce far niente-t, ennél sokkal mélyebb őállapot. Kef-et tartó embert nem szabad zavarni, még ha a vonatnak kellene is várni, a Kef tiszteletre méltó állapot.

Mi a mi török-német vasúti szótárunkban úgy hívtuk: hogy Kef, heisst das Verkehrsbureau, Baksish ist die Fahrkarte und Zararyok (nem tesz semmit) die Entgleisung.

Moszul felé,

A Bagdad-vasút végállomását, Tel Halifot elértük.

A vonal végén a mozdony már csak Istenkísértéssel jár, a sínek szinte hullámzanak, kezdetleges talpvasai a homokba ásódnak.

Elég nehézség a teherkocsikat leszedni a vagonokból. Legénységem nagyon szenved a magas hőmérséklettől. Hőmérőm nincsen, becsülni ily forróságot még nem tudtam. Csak egy időről-időre való citrom szürcsölése tartja bennem a lelket.

Tel Halif most a kelet kapuja, a tevekaravánok és a vasút találkozása. Nyüzsgő, sereglők ide keletről a turbános arab, a beduin lengő fehér burnuszban, a kurd fehér magas süvegjével, a perzsa asztrakán sapkával, a fezes örmény, chaldeus, néger, összevissza. Tevék, szamarak, lovak, öszvérek, — rongyos és díszes sátrak, rongyos és díszes ruhák, a színek legvegyesebb árnyalatai izzanak a forróságban. Nyugatról érkeznek a török askerek vászon sisakosán; vörös fezes vasutasok, német katonaság és a mieink galambszínű, trópusi sisakjukban. A beduin lengő fejkendőjét egyszerű vagy kettős, lőszőrből fonott gyűrű szorítja le, hosszú puskája a hátán van átfektetve. A lárma szakadatlan, nemcsak az emberek bábeli nyelvzavara, hanem az állatok különféle hangadása, a vonat füttyülése, zakatolása és az áruk dobálása, zuhanása fűlsiketítő.

Tel-Halif! A „tel“ sírdombot jelent; egy kisebb hegynek is beillő halom alján van ez a vásár; bizonyára érdekes sírhely tárulna elénk, ha beásnának a homokba.*

Itt kezdődik a sivatag, bár nincsen teljesen sivatag jellege mindig, most azonban egészen Szahara, forró, végtelen, égő, csupasz futóhomok, több heti járóföldön át. Tel Halifból még

* Most olvasom a London News-ban, hogy tényleg Kr. e. 4000. évből való, hihetetlen értékes leleteket ásnak itt az angolok!

látni észak felé a Mardini hegyeket, de a keleti oldal szabad végtelen homoktenger. A messziségben induló és érkező karavánok látszanak, tevék hosszú libasora vonul, melyek előtt egy számár halad, mint a legbölcsebb, a vezér. Száraz kis lábaival fáradhatatlanul megy előre, ő tudja az utat. A tevék mellett ballagnak a hajcsárok szótlanul, elcsigázva.

Összeáll az autókolonnánk, vizet veszünk bádoghordókba és nekiszedelőzködünk; a hűtőkben a víz minduntalan forr, a kerekek mélyen bevágódnak, lassan lehet csak haladni, kivált a műhelykocsival. Kegyetlen út, izzóan süt a nap, tovább, tovább, nem ízlik semmi, csak a citromot szopogatjuk; öntudatlan állapotban vagyunk valamennyien, de csak tovább, este hűvösebb lesz, csak tovább. Be bírunk-e érni Nessibin-ig? Csakhogy attól mindenki óva intett.

Nessibin a sivatag közepén bővizű falu, de állítólag minden nyavalyával teli és a vize veszedelmes. Utasításunk van, hogy ne menjünk be, Nessibin előtt állunk meg hát 10 km-nyire az éjjeli pihenőre.

Felrakom a moszkító-hálót a tábori ágyam fölé, nehezemre esik mozogni, de így van mindenki. Nemhogy lehült volna a levegő, hanem valami pokolian forró szél kerekedik napnyugtával körülbelül olyan a levegő, mint a vasgyárban, mikor a Martin lángkemence ajtaját kinyitják és az ember belenéz. Álmatlan fetrengés, a moszkító-háló alatt megfullad az ember, de mégsem meri kinyitni. Reggel 4 óra felé egy csöppet el lehet aludni, talán egy órát, azután újra tűz a nap és ismét előre, tovább. Nessibint elkerüljük, ide csak egy más alkalomkor jutottam és akkor sajnáltam csak, hogy nem mentünk oda; bővizű patak van ott, még egy 2 méteres vízesés is, a falu bár csak agyagházakból áll — többnyire csak egy agyagkúp bűvönnyílással, — az egész mégis elég terjedelmes. Lakossága a forrósághoz képest elég élénk, jóindulatú arab-török keverék. Azt a nagy patakot bő vízével úgy elissza a sivatag, hogy néhány kilométernyire nincs belőle semmi, csak egy száraz meder fut még egy ideig, azután az is eltűnik.

Tovább — előre, — délután futósátoros beduintanyánál kis pihenő, a teherkocsik alá kuporodunk árnyékért; a beduinok eltűnnek, néhány gyerek és asszony messziről néz. Egy lobogó fejkendős asker közeledik hozzánk, néhány szót vált a

tolmácsokkal, annyira el vagyok csigázva, hogy nem érdekel. Valamit jelentenek, nem is igen hallom, jól van, egy asker (katona) török csendőr, kinek el kell mennie a következő oázisra, felkéredzkedett az autónkra. Tovább — lassan tovább. A szemhatáron éjig nyúló fűtőoszlopok, fönt szétterülnek, mi az? Homok tölcserék, melyeket a forgószeél emel, az egyiknek két karja is van, mint az ezeregy éj szaka dzsinje, amelyik a ledugaszolt palackból kel ki. A távolban nagy porfelhő látszik, mindinkább közeledik. Az egyik szakaszvezető jön és jelenti, hogy beduinok és kérdi, hogy mit rendelék! „Karabélyokat késszen tartani, de nem löni, semmi szín alatt, míg nem szólok, még ha ránk lönek sem!“ A beduin törzsek információim szerint angolbarátok, de neutrálisak szoktak maradni, különösen tekintélyesebb erő esetén; egy autókolonnnánál sejtik a gépfegyvert, biztosan csendben maradnak. A lovasok sebesen vágatnak felénk, mi rendes lassú tempónkat folytatjuk. 3—400 lépésnyire megállanak, egy feketeszakállas alak kiválik közülük és egyedül jön felénk, lassan végig nézi összes autóinkat, megvárja míg elhaladtunk mellette, aztán visszafordul, övéihez vágat és mind oldalirányban elvágatnak.

A kocsinkra kéredzkedett csendőr magyarázta el az esetet, ami igen jellemző bepillantást engedett meg a török viszonyokba.

A feketeszakállast a csendőrünk jól ismerte, az is őt; a legjobb viszonyban voltak, pedig a feketeszakállas egy nagy stílusú haramiavezér volt, a Deli Jani. Ez a derék úr nem kevesebb mint 40000 ember fölött rendelkezik, akik ez időben a Mardini hegyekben rejtőztek. Még két más esetben is volt szerencsém Deli Jani közelségét érezni, amiről máskor számolok be.

A Deli Jani emberei török dezertőr katonák voltak főképen *éa* államot alkottak az államban, olyannyira, hogy Deli Jani egyszer futárt küldött Enver pasához azzal, hogy fogytán van a cukornak, amire Enver pasa küldött neki cukrot. Látható, hogy Deli Janinak súlya volt.

Ez a nagystílusú haramiabanda szegénylegény életet folytat; a német katonaságot nem szeretik, egyszer egy század német katonát egy őrnaggyal az élén teljesen levetkőztettek, az őrnagy meztelenül került haza, a németek büntető repü-

lőket küldtek, akik kíméletlenül elperzselték a beduintanyákat és amit még rablónépet találtak; ez az ellenségeskedést nagyon elmérgesítette. Az osztrák-magyar csapatokat nem igen bántották; a török katona majdnem mind tud valamit a török-magyar rokonságról, mindjárt azzal kezdik az ismerkedést, hogy „turk-magyar kartarsch“ (török-magyar testvér!). A mi csapataink általán sokkal jobban össze is tudtak férni a törökökkel, hiába, nálunk kezdődik a kelet. A németet nem bírták megemészteni.

A török csendőrbarátunk igen jóban lehetett a Deliékkel, — megfértek. Meg is magyarázta, hogy mért jöttek ránk; a Delinek igen jó messzelátója lehet és biztosan már messziről szemmel tartottak. Feltűnhetett neki az a lobogó fejkendős valaki, t. i. ő, a török csendőr és azt gondolta, hogy tán az ő emberei közül való, akit mi elfogtunk. Ezt kiszabadítani törték ránk, de mikor meglátta, hogy az csak az ő jó barátja a zsandár, nyugodt méltósággal ott hagytak. Miránk nem fájt a foguk.

A déli pihenőre alig emlékszem, nagyon lázas voltam és disenteriás tüneteket éreztem; csak úgy rémlik, hogy beduin-sátrak közt voltunk. Későn délután jutottunk Demir-kapu (acélkapu)-ba. Oázis, vízzel, kis patakkal, amely mintegy két kilométerig bírja, amíg elivódik.

Itt kis német barakk állt, melyben egy ellenkező oldalról jövő német tiszttel találkoztunk. Nem emlékszem, mit beszélünk, csak az rémlik, hogy egy arab leány volt ott, valami nagyon vad, de a piszkos rongyai és kuszált haja dacára igen csinos lehetett, széles réztepsiben valami yoghurth-féle eledele volt, amit a barakknak szállított valahonnan, nem tudom honnan. Én csak a patakot néztem, egy kis bozótos helyet, ahol belefeküdhettem. Benne maradtam estig és valamit megnyhültem, teleittuk magunkat, mint a tevék, — a barakokban aludtam.

Demir kapu a sivatag közepe tája. Másnap sajnálattal indultunk tovább, akár itt is maradtam volna. A következő két napról alig tudok, egyszer arra eszméltem, hogy óriási lármával nekünk rontanak; de csak egy sereg beduingyerek volt, bár kezükben görbe kardok, hosszú puskákkal, de csak játékból.

A szomjúság nagyon kezdte gyötörni embereimet, egyik soffőr már megjárta ezt az utat háromszor, ismerte. Szerinte estére vízhez érünk. El is értük végre: négy kút volt, mintegy fél méteres mély gödör, fél méteres szájjal, melynek felekén bűzös zöld békanyálas poshadt víz. Beduinok voltak mellette, egyik épp a sebes lábát fürösztötte a vízben. Bármilyen szomjas voltam, nem ittam belőle; a legényeim se, de mosakodni próbáltunk, nem sokat ért.

Legkevésbé bírták a hőséget a hozzám beosztott török katonák. Az egyik különösen, egy cospoli banktisztviselő Kirkan effendi nagyon rosszul volt. Másnap este felé Altyn Köprü-be értünk (Arany-híd). Ez volt a megváltás kezdete, innen már csak másfél napi út van hátra, Altyn Köprün pedig van víz és pedig bőven, egész nagy vízesés. Vastagon bugyog a kissé kénes, de jól iható víz a sziklák alól. Régi görög időkben valami fürdőhely is volt itt, az épületek nagyobb Thermák-ra engedtek következtetni. A víz egész kis tóvá alakul, melyben néhány tempót úszni is lehetett. Egy barlangszerű boltozat alól vastagon jött a kristálytisza víz, ide húzódtam. A víz közelléte meglehetősen felélénkített. Mélyen a vízben egy angolnászerű hal úszkált, meg egy nagy „Krabbe“. Legényem Schubert egy fogót ütött össze két karó alakú fából és kifogtuk a krabbet, pirosra megfőztük és megettük azt a kevés ennivalót, ami rajta volt.

Szegény Kirkan effendi nagyon rosszul volt, nyakig ült a vízben és folyton lihegett. Ha nem lettem volna magam is igen gyöngén, kutattam volna a környéken, így csak a közeli romokba vánszorogtam. Itt érdemes lenne kutatni.

A fürdés nagyon jót tett, másnap sokkal jobban bírtam az utat. Este felé valami földhányásos karavánsérail mellett állomásoztunk. Mások is voltak ott, néhány török asker és egy furcsa, magas, asztrakánsipkás alak, néhány beduinszerű arabbal. Leültem egy takaróra és teát főztem. Az a magas alak egy piros kasmíri kecskeszőnyegre terített le magának, nagy tüzet raktak, egy juhot vágtak le és sütötték. A tolmáccsommal üzentem neki, hogy kaphat egy csésze teát. Nagyon mosolygós lett és meghívott friss ürümájra, maga vágta ki az ürüből a zsírjával és nyársra rakta. A tolmáccsom meg-

tudta, a török askertől, hogy ez valami haramia vezér, no de mindegy, — jó lesz vele jóba lenni. Megettem egy falatot a májból, de többet lehetetlen volt. Az ürüzsír rettenetes. A haramiabarátom nem bírta megérteni. Ültünk egymás mellett, ő beszélt arabul és nem érttem, feleltem neki magyarul, ő nem értette, — pompásan mulattunk.

A további út még egy napig keserves volt, azután már a cél közelségének reménye élénkített. A hőség rettenetes volt, a sofförök alig bírták nyomni a forró acceleratorvasat; a hűtők folyton gőzölögtek. Messziről látszottak már Moszul minaretjei, de nagyon soká tartott, míg befutottunk. Nem emlékszem semmire, csak hogy bejutottunk és Wollmann főhadnagy szobájában friss hígított vörösbort kaptam, ittam liter-számra, aztán lefektettek, másfél napig nem tudtam magamról.

Eduard Hanessian egyik örmény katonám költögetett, hogy a szegény Kirkan effendi halálán van és beszélni szeretne velem. Elvánszorogtam hozzá; a feleségét emlegette és a fiát; két nagy szappandarabot adott át nekem, ebben van 32 arany fontja, azt juttassam nekik ha meghal, meg a ruháit. Másnap meg is halt, egy örmény pópa temette, én csak a sírját kereshettem fel, mert magam is alig éltem át a következő napokat.

Egészséges szervezetem mégis elég hamar legyőzte a dizentériát és szorgalmasan neki láthattam a műhelyem kidolgozásához. Építettem, utat csináltattam, világítást, — kutat, — szóval berendezkedtem. A kútásánál tűnt fel először a talaj erős bitumentartalma, sejtettem, hogy petróleumnak kell lenni erre. Később azután lejjebb a Tigris folyásánál Hamam Ali-n túl, Shergat közelében találtunk is petróleumos pocsoltyákat a földszínen. A németek azután primitív fúrásokat is csináltak Gajara-nál, melynek nehéz nyers benzinjével bajlódtunk, illetve a karburátorokkal. Fúróberendezéseket dacára folytonos sürgetéseinknek, nem kaptunk. Ma Gajara látja el egész Európát benzinnel és Gajara az egész Irak kérdés alapja; persze az angolok nem eresztik ki kezükből ezt a legelsőrangú kincset.

Építkezés Moszulban.

A moszuli házak, mint a muzulmán házak általában, kifelé semmit sem mutatnak, ablakuk kifelé nincsen, legfeljebb egy-kettő; a kapunyílás kicsi. Az egész építkezés az udvar körül csoportosul. Rendesen tágas, nagy kövezett udvar, melynek közepén négyszögletes foltban kőpárkánnyal beszegett bokrok, növények és virágok, gyakran egy kút képezi a díszet.

Leírom azt a házat, melyet kommandóépületnek rekviráltunk. Valami agyonvert örmény kereskedő üresen maradt háza lehetett, melyet a török hatóságok e célra nekünk adtak. Majdnem teljes egészében alabástromból volt, szürke, piszkos alabástromból, de szép faragványokkal díszítve. A szűk, szépen boltozott oszloptornácról nyíltak az egyes szobák. Az út frontjával szemközti hátsó házrész erős oszlopokon nyugvó „szerdab“-ja félig a földbe volt mélyesztve. Ez a nyáron hűvösebb tartózkodási hely, melyhez az udvar sarkában különösen kényelmetlen agyafűrt lépcsőfokok vezetnek. A hátsó traktus, a besüllyesztett szerdab miatt, félemelettel magasságban el van tolva, a szobákból nem lehet tehát a többi traktusba átmenni, csak a nyitott és bizony korlát nélküli folyosón, mely az oszlopos tornácon fut körül, de ott is lépcsőkön át.

A ház legteteje lapos fődél, a szobák meredek csúcsív-boltozatúak. A legklasszikusabb a nyitott, a lépcső egy fordulójában elhelyezett félrehely, melynek csöve az útra ki szabadon rányílik; ebben a tekintetben egész Moszulban igen óvatosnak kell lenni a közlekedésnél, rendesen árkádoszlopok a házak, az úttest igen szűk és tanácsos középen járni, mert az árkád alatt — minden jó felülről jön. A kóbor kutyák képezik a köztisztasági hivatalt.

Az arab építőmester igen különleges eszközökkel, nagyon primitív módon dolgozik. Van egy okos szamara, ez a fő segítsége és van még egy pár gyereke. A szamáron kimegy a Tigris partján levő meredek sziklaszakadékokhoz, melyek csupa szürke alabástromból állanak. Itt azután széles pengéjű ácsfűrészszel kifűrészszel magának alabástrom lemezeket és prizmákat, ő tudja mekkorákat. Egy-egy ilyen lapot ráakaszt kétoldalt a szamárára, amely szépen egyedül visszaballag az építkezés színhelyére ahol az egyik gyerek leszedi és egy kö-

zönséges bicskával faragja a puha követ, egészen aszúrirozott alabástromlapok, mint korlátlemez készülnek így; szebbnél szebb ornamenseket vagdal rá; a számár szépen visszaballag új kőért.

Így készül el az anyag, melyet ügyesen illeszt össze cukorszerű, habkönnyű tornác-, boltozat-, oszlop- és lépcsővé. A legnehezebb rész a földem, mert fa, vagy pláne vas, az nincsen.

A műhelyházunkban kellett bővítés, a fal hamar megvolt, hanem a fedél, az mesterséges dolog volt. Egy-egy szobányi négyszöget külön külön kupolával földnek, az épületen azután annyi gömbölyű kupola van, ahány helyiség. A kupola pedig bámulatos módon készül, kell hozzá két deszka és a számár.

A két deszkát keresztbe egymáson ívalakúan meghajlítva végüket a falközepeknek kifeszítve felmászik és ráül a deszkák keresztvezésére, vagyis a kupola tetőpontjára. Ezalatt a számár vízért megy a Tigrishez, oldalán most két kecsketömlő 16g. A Tigrisben áll egy ember, van neki egy furcsa, talán még assíriai modellű vízmerője, egy bőrszak, furcsa hegyes szájjal, ezzel teletölti a tömlőket és leköti, mire a számár magától visszaballag.

Láttam egy még régibb vízemelőt is, a magas part tetején a folyóra merőlegesen egy lejtős pálya van; felülről le a folyóba egy hosszú bőrcső lóg bele, melynek nyitott szájába beleömlik a víz, mikor megtelt a tömlő, a szájon levő zsinegszerkezet becsukja és fent a lejtőn elindul két kis ló, húzza a tömlőt fel, mikor fent van, kinyitják a száját és vödörkbe eresztik, ez így megy egész nap.

Visszatérve a számárral kőművesmesterünkhöz, a gyerek kioldja a tömlőket, melyek a föld porába folynak és ott sarat adnak. A föld pora a legfinomabb románcement, melyet a nap égetett ki, hiszen néha 300° temperaturát is felvesz nyáron.

A sárból a gyerek gombócokat gyúr, felhajtja az apjának, az félkézzel elkapja és aztán két tenyere között ellapítja és tapasztja vele köröskörül a kupolát, talán másfél cm. vastag rétegből készül, bizonyos időpontban már ki is ugrasztja a deszkákat, előbb az egyik végét, ehhez ügyesség kell, hogy el ne rontsa az eddigi tapasztást, majd még nagyobb, majomszerű ügyességgel a legtetejét is betapasztja és kész. A nap

rásüt, másnapra ki van égetve, eseng mint a cserép. Néhol lyukat is hagy a kupolán, ahova üvegdarab illesztetik felülvilágításnak.

A moszuli időjárásnak ez az építkezés teljesen megfelel, itt csak eső van két hónapig, fagy nincsen; alabástrom és cserépkupola elég tartósak.

Nekem az alabástrom piszkos színe nem nagyon tetszett és egy napon a maradék olajjal lekenettem az egész házat, gyönyörű fényes sárgás színe lett, megbámulták a németek. Később hallottam, hogy a bennlakók roppant lesajnálták az ízlésemet, szerintük tönkretettem a szép házat: de gustibus!

A legszebb ház, amiben voltam a Nakib-é volt. A Nakib nagy úr, a próféta leszármazottja, szent és szentként tisztelik, zöld fátyolos a turbánja. Tipikus arab, szikár fiatalember, egész barna, ritkás fekete körszakáll, égő fekete szemek és kék kaftán fehér ruhán. A Nakib nem áll szóba mindenkivel. Megadtam neki a tiszteletet, mikor Tefik barátom bemutatott. Volt neki egy malma és pedig benzinmotorral, valami régi francia gyártmány, egy szurtos félszerben kormos arab gépész kezelte, nem akart elindulni. Leöntötte már az egészet benzinnel és meggyújtotta, lángolt az egész motor, de nem indult (gyújtócsöves volt), ki voltak olvadva teljesen a csapágyai. Mondtam a Nakibnak, ha szerez önt, rögtön megcsináltatom. Estére nálam volt egy nagy csomó klisé, ólmos kliséfém, — persze, nem használhattam, hanem kiválasztottam magamnak kettőt, régi bagdadi kiadványú könyv képes kliséit, azt eltettem és a magunkéból adtam ki önt, másnap már járt a motorja, — azt hiszem ennek köszönhető a muzulmán arabok teljes jóindulatát ezentúl, amit a németek soha sem bírtak megszerezni.

A Nakib nagy úr, titkos nagy hatalom, — meghívott házába, a legmagasabb megtiszteltetés. Hófehér, mesésen faragott oszlopok százai futnak körül az udvaron. Hófehér alabástrom szökőkút mellett két hófehér arab ló, égszínkék szerzőmozás. Az egyik szobában négyen ültek párnákon a padlón, köztük a Nakib: párnát tói alám; ülünk, a salem-ek után csendesen, szó sem esik, én alig tudok arabul, ő alig franciául, de tolmács nem hivatalos. Egy idei együtt ülés után búcsúzom, úgylátszik, teljesen eltaláltam a bon ton-t.

Szép épület Halil pasa parancsnoksági háza a Tigris partján. A patkó alakú épület udvara szabad a Tigris felé, pázsitos, virágos udvar, a pázsiton kiterítve óriási szép szőnyeg, melyen asztal áll, körülötte tábori székeken ülnek a magasrangú török tisztok és tanácskoznak. Köröskörül árka-dos tornác.

Egy magában álló óriás négyszögletes épület, egy régi chaldeus kolostor a kórházunk. Itt kellett egy „Entlausungsstation“-t berendeznem és a padlót akartam betonoztatni. Hívtam egy arab kőművest, hogy mibe kerül, soká gondolkodik, majd azt mondja, hogy megcsinálja 20 arany fontért. No mondom, ez lehetetlen drága, 20 arany az több mint 2000 korona, össze-vissza 20 négyzetméterért! Hát nem tud valami olcsóbbat, hát mibe kerülne akkor, ha mozaikkal raknám ki. Mozaikkal, feleli, azt megcsinálom 15 aranyért. Hogyan, hát az olcsóbb, mint a beton? Igen uram, azt olcsóbban csinálom, de miért nem padoztatja márvánnyal, azt 5 aranyért megcsinálnám!

Így lett az Entlausungsstationban gyönyörű márvány-padló, ja az értékek különbözők.

Roppant értékesek a sír-mauzóleumok; a homokpusztában áll elhagyatottan magában egy-egy kis víztoronyszerű, sárgára meszelt építmény, rendesen gerezdes kupolával, közepen a félholddal; a nagyobb szentek sírja körül még más épületnyúlványok vannak hermetikusan elzárva, be nem lehet menni, de állítólag lakik ott valaki: egy sírőr. Egy ilyen nagy magas piramissal fedett tornyú sír áll a Tigris partján messze fent, vagy 30 méter magas támfalon, mely közvetlen a vízpartból nő ki.

Ott vannak még a régi sassanida városvédő határfalak romjai a nyílások lőréseivel, két gömbölyű torony közötti kapukkal, melyeken át járnak most a tevék karavánok.

Óriási nagy kupolás, romba induló templom van a Tigris partján a város közepén; a városban a parti séta végig fut de nem szélesebb, mint egy embernek való járóhely, kitérni bajos.

Már messziről láthatók a sivatag felől jövőnek a mecsetek minarettjei az aranyos napsütésben. Van egy erősen ferde, görbe minarett, egyedül, ennek az a nevezetessége, hogy ide

megy fel a leányzó és leejti a keszkenőjét, aki felveszi, az lesz a férje.

A déli részen vannak a tágas terek, facolöpös terraszos keleti kávéházakkal szegve; nem messze a bazár, melyben tolonganak piszkos ponyvák alatt. Keskeny sikátorok, jobbról, balról az elárusítók légytól fekete asztalai, az előkelőek a keskeny sikátoron minden tekintet nélkül a gyalogosokra, lovon törtetnek keresztül.

A város északi része, melybe végtelen hosszú keskeny sikátorokon keresztül jut az ember, mindig piszkosabb és nyomorultabb lesz, legszélén már romokban hever, legföljebb egy-két, fallal körülkerített udvara ház áll egymagában a homokban.

Azon az úton, melyen autóval közlekedtünk és amely a városon kívül azt megkerülve vezet, két helyen két mély, tátongó nyílás volt a földben, melyet vigyázva kerültünk el, kivált sötétben.

Egyszer az egyik nyílásból, a mélységből, siránkozó tevébögés hallatszott, beleesett egy teve vagy 8 méter mélységbe, amelyből nem tudták kihúzni, ott veszett éhen, napokig halatva tompa bögését. A gödör egy, a föld alá temetett régi város szintje, mely alatt amint mondták, még két másik emeletben egy harmadik és egy negyedik város maradványai vannak, melyeket évszázadok, vagy évezredek lassú futómokja betemetett és rajtuk újra és újra kelt az új élet.

Moszult Bagdaddal földalatti alagút köti össze, mely azonban nagyon sok helyen bedült; vannak hosszú, járható részei délfelé.

Nem messze a kommandóházunktól mészégetők telepe volt, a földbe mélyeszteti gödrökben rakták meg a nagy farkást, melyet kupacban elborítottak mészkövekkel, valahonnan a Tigris partján levő meszes sziklák törmelékével. Ezek a kupacok egymás után égtek és adták Moszul mészszükségletét.

Ott volt a közelben egy korsógyár is, máztalan, karcsúnyakú vizes korsók készültek itt, melyeket arab munkások, főleg fiatalok, korongoztak feltűnő ügyességgel. A máztalan korsóban párolog a víz, ami hűti. Éjjelre 10—12 vizes korsóba állítottuk a másnapi szükségletet a folyosóra, reggelre jó

hideg volt, néha olyan hideg volt, hogy szinte vacogott a fogam; hőmérővel is megmértem, ez augusztusban volt és nem akartam hinni szemeimnek 28 C°-ot mutatott, másszor 30 C°-ot. Igaz, hogy odakünn 76 C° is volt a hőmérséklet, a német tiszték azt mesélték, hogy ők 82 C°-ot is mértek; a földbe süllyesztett serdabban, ahová délidő alatt vonultunk, 56°-ot mutatott a hőmérő. Ez volt tehát a relativitás, ezért éreztük hidegnek már a 30°-os vizet is.

Egy reggel éppen a korsók után néztem, amint megakarom fogni az egyiket, a vékony nyakából egy kígyófej emelkedik ki és rám sziszeg. Nagyon nem szeretem a kígyót, hirtelen elugrottam és hívtam az egyik katonámat, aki híres kígyógyűjtő természettudós volt civilben. El is jött egy kis faollóval és nyugodtan kiszedte a kígyót, igen mérges vipera fajta volt, nagyon megörült neki, nem zavartam örömét. Általában nem igen volt mérges kígyó, skorpió is csak elvétve akadt. Hanem láttam néhányszor igen nagy, 1 méternél hosszabb krokodilusszerű gyíkot; téglavörös színe volt és a hátán erősen eakkozott taraj vonult végig; a benszülöttek szerint teljesen ártatlan állat.

Moszulnál a Tigris folyamnak több ága van; jó messze Perzsia felé van az az ág, melyet Zabnak hívnak és ennek is nagy és kis ága van, melyek között a vízben gazdag földön nagy pamutültetvények és rizsföldek terülnek el.

Egy régi nagy híd vezet át a Tigrisen, kőívekből készült, nagyon régi híd, a kezdete más nivójú mint a középetája; nagy tolongással közlekednek rajta. A Tigris Moszulban, bár szélesebb, mint a Duna nálunk, nem hajózható zátonyai, örvényei miatt. A legénységnek szigorúan tilos volt a fürdés. Annál kitűnőbb fürdés esett a partokon fakadó erősen kéneszagú, de kristálytisza forrásvizekben. A partokon százával álltak az asszonyok a vízben, mosva a fehérneműt.

A Tigris túlpartján északi oldalon terülnek el a homokbuckák, melyek Ninive romjai. Utánuk már pamutföldek következnek, kétféle pamut terem: fehér és világos kávébarna, nankin színű. A pamutot a Moszul körül futó régi sáncárokban fonják az asszonyok és szőnek is belőle vásznakot, fehérret is, barnát is. Kitűnő minőségű házi szőttes, elpusztíthatatlan szövet és nagyon tetszetős durva felszínű.

Volt egy török katonám, jó szabó, valamikor az egyiptomi khédive udvari szabója volt; csinált nekem moszuli vázsonból uniformist, pompásan nézett ki, egymásután utánoztak a bajtársak, még ma is hordom civilre alakítva.

Moszul a kelet kapuja, mindig híres volt szöveteiről, innen származik a „mousselin“ elnevezés is.

Moszulból indult útjára az ázsiai áru Sztambul felé és érdekes útjában követni a súlymértékeket. A moszuli egység is egy okká, mint Sztambulban, csak hogy a moszuli okká kb. 2½ kg, már Alappóban az okká csak 1¾ kg és így fogy tovább. Sztambulban 1½ kg. A törökök úgy magyarázzák, hogy az áru súlya is fogy a száradástól, a datolya például. Azt sejtem azonban, hogy az áru nem annyira a száradástól fogy, mint a kezeléstől, az egyik kézben is ragad valami, a másikban is, amit ki kellett egyenlíteni, ez már török furfang.

Szép épület volt a konzulátusunké, melyben Tahy rezideált, kívülről csupasz falak, kis ajtónyílás, belülről kétemeletes, oszlopos tornácok futnak körül, szép faragványú oszlopfekkel; a féludvar ballusztrádos kerítéssel emelt tágas, márványkockákkal kövezett terras. Ez a terras nagyon emlékezetes lett rám.

1917 augusztus 17-e, IV. Károly királyunknak születésnapja volt; mi, a monarchiának legtávolabbra került csapatteste ünnepeltünk. Mint „Detachierter Gruppenkommandant mit Befugnisse eines Regimentscommandanten“ álltam itt és képviselnem kellett a monarchiát katonailag; Tahy főkonzulunk pedig a diplomácia részéről. Volt azonban egy igen nagykülönbség a kettőnk szerepében: Tahynak ugyanis egy gyönyörű szép fehér díszruhája volt, aranyos hímzéssel, de fehér; nekem ellenben csak a szorosán álló búzavirágkék atillám volt, melyhez csizma, stb. minden, csak nem hűvös díszviselet. Reggel volt a mise egy ebaldeus templomban, melyet még francia eredetű barátok celebráltak. Ezek a francia barátok hozták ide azt a kultúrát, ami volt, fáradhatatlan buzgalommal. A mise alatt a hőmérséklet igen enyhe volt, alig lehetett több 60°-nál, utána azonban a verőfényes konzuli terraszon volt a fogadás, jöttek egymásután a török magas tisztek gratulálni, ezekkel fekete kávékat kellett inni, vagy legalább is mímelni az ivást, azután jöttek a német tisztek, ő velük már

barackpálinka-koccintás járt ki; azután jöttek az arabok, chal-deusok és örmény előkelőségek: eljött a Nakib is, se szeri, se száma az üdvözlőknek.

Tahy úgy %11-kor egyszerre csendben elkámforodott és én egyedül találtam magamat. 73 C° volt, a testhez álló attilám elviselhetetlennek látszott, a fejem égett, de csak fogadtam sorra a tisztelgőket végre az utolsó elment, támolyogva indul-tam az ajtó előtt várakozó autómhoz, de már a lépcsőfokon elvesztettem eszméletemet. Állítólag 3 napig nem voltam magamnál, étherrel locsolgattak, jó szerencse, hogy nem maradt utóhatása. Stech hadnagyomat a nap jobban megviselte, szó szoros értelemben „Tropenkollert“ kapott, a saját legénységére tüzet vezényelt és dühöngött, úgy kellett lefogni és bizony utána hetekig húzta magát.

Mahmud effendi kertje.

A legkellemesebb néhány hét Moszulban az az idő volt, mikor a város déli határán fekvő Mahmud effendi házában és kertjében volt kommandónk és szállásunk. Báró Kopál, egy fiatal, aktív huszárkapitány volt a Gruppenkommandans, tőle vettem át később én a parancsnokságot. Tizenegyen voltunk tiszték, többnyire 11-es uhlánosok, meg egy magyar tüzérhad-nagy. A városon kívül feküdt a nagy árnyas kert, tele pistá-ciafákkal, egész kis erdő. Középen a laposfedelű arab ház, a szobák földbe süllyesztve, hogy hűvösebbek legyenek. De így is pokoli meleg volt, 56 C° a szobában, hogyha az ember dél-ben lefeküdt pihenni, öt perc múlva a saját izzadtságában víz-ben feküdt, megfordulva ugyan a víz elpárolgott, de a másik oldal izzadt ki rögtön.

Estére a lapos tetőn reméltünk hűvösebbet, de a moszkító-háló alatt ez a reménység hamar eloszlott. Csak reggel felé lehetett aludni egy-két órát, többet azért nem, mert eredmé-nyes munkát is csak reggel lehetett végezni.

A kertben volt egy mély kút, mely fölött toronyszerű pajta emelkedett, abban járt körben állandóan egy öreg vak ló, ősi asszír jellegű vízemelő szerkezetet forgatva. A víz azután a kertben szanaszét volt vezetve alabástromból faragott vályú-

csatornában. Az egyik vízer keresztülvezetett a kertben épült oszlopcsarnokpavillonon, melyben ebédelni szoktunk. A menyeyezeten végigvonult egy keretbe foglalt vászonvitorla, a punga, melyet ebédidő alatt két hindu foglyunk — roppant agyafúrt két gazember — lengetett a meleg és legyek ellen, míg a vízer az asztal alatt futott hosszában.

Akkoriban még uzsonnára is tellett, keksz volt, sőt püspökkenyeret is sütöttünk.

Magammal hoztam Cospoliból a meissenai teáscsészéimet, melyeket Kopál borzasztóan megbámult; ki sem fogyott a csodáló szavakból. Vékony selyem porkabátjában üldögélt nálam a lapos födélen és szürcsölte kakaóját, állandóan vele volt egy kis gazellája, melyet teljesen megszelídített. Ez a kis vékony, okoszemű állat legjobban szerette az újságpapírost; egy kis papírgolyóval meg lehetett vele barátkozni, amíg elmajszolta, aztán elugrott. Kopál annyit dicsérte a csészéimet, hogy azt mondtam neki: „Weisst Du was, ich schenke Dir die eine Schale“. Alig láttam még olyan gyerekes örömet; nem is akarta elhinni, hogy igazán mondom, aztán mindjárt felugrott, betette porköpenye zsebébe, pedig váltig mondtam neki, hogy majd a legényem átviszi. Nem, nem, ami biztos, az biztos! és indult is már lefelé az egy lábnak való keskeny csigalépcsőn. Egyszerre bumm, a nagy sietségben megcsúszott és rá a zsebében lévő csészére. Olyan savanyúan elszontyorodott arcot alig láttam még, mindenképp próbálta összeilleszteni a cserepeket. Megsajnáltam és felkínáltam neki a másik csészémet, de ezt nem fogadta el. Estére átküldtem neki. Kopál le volt findzsászva örökre. Bámulatos egyéniség volt, akiről monográfiát kellene írni.

Minden tiszt, aki az Irakba lekerült, feltétlenül szőnyeget akart vásárolni, itt, a szőnyeg hazájában. Kopál ezt pompásan kiaknáztta, mert az újonnan érkezőknek fogalmuk sem volt, hogy merre kell szőnyegek után járni. Volt egy szobája, félig a föld alatt, oda szerzett egy rózsaszínű félhomályt terjesztő lámpát. A szoba tele volt szőnyegekkel. Itt fogadta, de csak este, az újonnan érkező bajtársat teára, akinek persze majd hogy a szemei ki nem dültek a szőnyegek bámulásában. Hol lehet ilyet szerezni? „Ja, weisst Du, das ist meine Sammlung! Prachtstücke, was! De szerezhettek neked is, persze,

ezekből nem szívesen engednék át egyet is, Nézd, nem gyönyörű! Milyen színek!“ Persze, a jövevénynek tetszett és miután kellő módon felcsigázta a vágyát, megígérte, hogy másnap utánanéző, nem-e lehet találni valami hasonlót. Másnap este újra ott voltak a rózsaszínű barlangban. „Jaj, nem találtam. Egy volt ilyesmi, de nem ilyen szép és túldrága; most különben erősen felment a szőnyeg ára.“ A bajtárs arca persze elborult ilyenkor és Kopálnak megesett rajta a szíve. Behívatta a Schlesinger őrmestert, aki kijelentette, hogy bizony, 30 fonton alul nem lehet még hasonlót sem kapni. „Weisst Du was, ich sehe, du sehnst dich nach diesem Teppich, én még olcsóbban vettem, hát odaadom neked 25 fontért.“ A bajtárs, kinek zsebei az úti diétáktól tömve voltak, hálásan boldog mosollyal fizette ki és vitte. Schlesinger őrmester pedig már eddig előre kialkudta a sokkal szebb pótlást, ami Kopálnak csak 20 fontba került. Fő az „Aufmachung“, a hosszú fogak csinálása és a rózsaszín világítás. Kopálnak ilyen üzleti, zseniális stikliei voltak. Egyszer, még Cospoliban volt, az ebédszalnál ültünk; néhány bajtárs érkezett. Egyik Bulgáriából jött, a másik egyenest Wienből, ismét másik Ázsiából Bulgáriába vagy haza indulóban volt. A szó a valuták körül forgott, azokról a különleges árhullámokról, melyek kivált a kemény- és papírpénz között mutatkoztak.

Egyik bajtársnak felesleges levái voltak, a másikkal arany kellett volna, a harmadik német pénzt kívánt beváltani és érdeklődtek, hogy melyik banknál váltsanak? Felkel erre Kopál és kezébe vesz egy aranyfontot, sorra járja vele az asztalt: „Was brauchst Du? Einen Goldpfund? Nézd meg mi az árfolyam?“ A bajtársak kérdezősködni kezdtek, jobbról, balról: hát mi is az árfolyam? Hát az 3 és 3 ½ papírfont között van. „No, hát meg vagy elégedve, ha 3.25-tel váltok?“ Persze, meg volt nagyon is elégedve; a bankban talán annyit sem kapott volna és szaladgálnia kellett volna. Kopál a 3.25 papírfonttal most továbbment ahhoz, kinek fölös levái voltak. Ezt is átváltja, megnézetve a kurzust, teljes meglepedésre és így továbbment az asztal körül, mindenütt hálásan köszönik a váltást. Végre az utolsónál megkérdi az egész társaságot: „Habt Ihr alles, was Ihr gewollt habt? Seid Ihr zufrieden?“ Mindenki egyhangúan meg van elégedve. Kopál erre felmutatja a pénzt:

két arany van már nála, meg egy pár apró piaszter! A váltásokkal megduplázta a pénzét közmegelegedésre. Mindenki tapsolt.

Később — már akkor erősen Schiebervilág volt Wienben — Kopál szabadságon volt és Wienből írt egy levelezőlapot Patzau-nak: nem volt írva rajta egyéb, mint: Blaue Kammgarn 17-50, Hosenstoff (civil), gestreift 21-50 és így tovább. Mikorra visszajött, már mindenki fogytán volt a ruházatával és Kopál mindenkinek tudott szövetmintát mutatni és nagy protekciókép — szerinte mesés olcsón szerezni. Egész szép vagyont gyűjtött, nem ivott, nem kártyázott, csak a szája széle volt mindig fekete. „Ja, weisst Du, das ist das Beste, was ich je gehabt habe, Tierkohle! Verdauung, Blutwechsel, ganz vorzüglich! Willst Du kosten? Ja, ich kann Dir eine Schachtel überlassen, 1 Pfund, Spottgeld, was?“

Moszulban savanyúak kezdtek lenni a viszonyok. Kopálnak sikerült visszahívó parancsot kapnia. A Gruppenkommandót rá ruházta Pomi, vagyis Pomiamkovszki generális, a konstantinápolyi „Militärbevollmächtigter“. Moszulban éhínség támadt. Akkor mi már a városon túl, északon állomásoztunk, kint, a sivatag határán. Egy magaslaton fekvő, egyedülálló ház volt a „Messe“. Este, a holdvilágnál, a Tigris túlsó partján levő dzsungelekből hallgattuk az esti zenét, vékony, siránkozó gyermeksírást, vontatott, éles vonítások hangversenyét: szóval a sakálok és hiénák énekét. Ez volt a vacsorakoncert minden nap. A hold lehetetlen erős fényű, feljöttekor az ég oly különösen furcsa, kemény berlinikék színű. Éjjel a sivatag olyan mint a hó, csakhogy nem hideg.

A „Kommandó“-ház, ahol én laktam, néhány száz lépésnyire állt a „Messe“ házatól, közben volt a műhely. Vászonszizmával gázoltam mindig ezt a néhány száz lépés homokot evés előtt, evés után. Egy tevehulla feküdt arra, éhendöglött teve. Gyakori eset volt, valahol megállt egy teve, ott állt néhány napig mozdulatlanul, a keselyűk ekkor már keringtek fölötte, egy napon összeesett, kimúlt, a keselyűk kikezdték. Mi már a szagáról ismertük a hullákat, ha a szellő édeskés szagot hozott, megtudtuk mondani, ez teve, ez ló, ez ember, ez számár.

Egy ilyen tevehulla feküdt ott már jól kivájva, megszoktam heteken át; egy este, ha babonás lettem volna, megrémültem volna, hát a tevehulla rejtelmesen mozog a holdvilágban, — ejnye, hát ez mi, odamegyek, csak mozog tovább; hát belebújt egy sakál és rágta belül; undorodva rúgtam oldalba, mire vonítva távozott.

Az éhínségtől hullottak az emberek, nem bírtunk segíteni (magunknak sem volt sok) annyi emberen s az út porában üldögéltek a kiaszott kis gyerekek, várva az éhhalált.

A legrettenetesebb emlékem az egész háborúról ebből az időből való. A török katonák felakasztottak egy asszonyt, akitől kiderült, hogy kisgyerekeket csalt magához, levágta őket, a húsukat kisütve eladta a bazárban. Megtalálták nála a kicsi kezeket, lábakat. Ott lógott az asszony a három gerendából álló, piramisszerű török akasztófán, táblával a nyakán, török szokás szerint, melyre a bűne volt felírva, egy pár „asker“¹ tartotta vissza a dühöngőket, hogy szét ne marcangolják. Egy vad asszony, valamely áldozatgyerek anyja áttör az askereken és vadul belemar a lógó halott sarkaiba, — éppen arra mentem; az ember sokat bír, mégis nagyon megundorodik.

De még Mahmud effendi kertjében töltött időről akartam beszélni. Mikor este senki sem akart aludni menni, csak én feküdtem már a lapos tetőn, a többiek kártyáztak, Pongrácnak egy mandolinja volt a „Klampfni“, amelyen nagy szorgalommal gyakorolt és egymásután keletkeztek a mindenkire komponált „Stanzli“-k, még emlékszem arra, amit rám szerkesztettek ad notam: „Bumri bum“,

Auf ein grossen Haufen sitzt, bumri bum, bumri bum,
 der Bácsi, der hat ewig schwitzt, bumri, bumri bum,
 Von den Haufen glaubt nur er
 Dass das eine Werkstatt war,
 Bumri bumri bumri bum, bumri bumri bum.

Mindenki megkapta a magáét, a lehangosabb a doktor volt, Krausz, az ügyes szemorvos, aki csodakúrákat végzett a bennszülöttek között, akik seregestül özönlöttek hozzá mindenféle, itt roppant elterjedt szemnyavalyáikkal. Egy kis borvizes vatta már néha elég volt, mert a doktornélküli vidékeken az

¹ Katona.

embereknek egyrészt a nagy hite, de másrészt a gyógyulásra való természetes hajlandósága sokkal nagyobb, mint ahol a doktorok már telerakták őket gyógyszerekkel és immunizálták a gyógyulás ellen. Egy ilyen ősi, doktorkezelésmentes elődöktől származó vér hihetetlen erős, amibe más régen belehalna, azt egy kis antiszeptikus kezelés vagy más segítség rövid idő alatt talpraállítja.

Krausz a szuggeszióval nagyszerű eredményeket ért el, egy asszonyt folyton az kínozta, hogy skorpió van a gyomrában; Krause fogatott egy skorpiót, azt az elhomályosított rendelőhelyiségében belecsempészte szimplán az asszony veseváladékába, aztán megmutatta neki, hogy íme kint van. A baja tulajdonkép egy gyomorfekély volt, de a kezelés hatása, mihelyt a szuggeszió elvégezte a magáét, szinte rögtönös lett. Pénzt nem fogadott el, hanem csak úgy hozták neki a szebbnél szebb szőnyeget, fegyvereket, régiségeket.

Egyszer Halil pasa azt a kérését tolmácsolta, hogyha lehet, csináltassak neki egy kis gyerekfürösztő kádacsát, mert az itteniek nem tudnak; csináltak egyet, de az olyan, mint egy koporsó. Ugyanis fia született, felesége, Enver pasa nővére itt volt vele. Én aztán vettem a Moszuli-bazárban egy kerek, mély réztálat, belevarrattam egy vászonbélést és elküldtem Halil pasának. Megfelelt és megköszönte, kérvén, hogy mondjam meg tartozását.

Én számár európai módon megírtam, hogy az egész csekélység: 3 fontért vettem a tálat. Az örményem írta a választ törökül, de nagyon fészkelődött, láttam, nem tetszik neki. Kérdésekre végre kinyögte, hogy lehetetlennek tartja valamit számlázni Halil pasának; igaza is volt, később észrevettem, mert én azért mégis elküldtem a levelet, nem bírván elképzelni, hogy egy korpszkommandáns jó néven vehetné azt, ha nem tenném. Nekem kellemetlen lenne, ha valakinek tartoznom kellene.

A generális azonnal átküldte a pénzt az udvarias levéllel, de úgy látszik ettől kezdve kegyvesztett voltam, többé nem fogadott, csak a vezérkari főnökkel tárgyalatott velem.

Szereztem ekkoriban egy pár nagyon szép szőnyeget. Tahynak voltak a legszebb szőnyegek, ő meg Bagdadban vásá-

rolta össze évek során a legszebb vadászszőnyegeket, ilyen már nem lehetett szerezni.

Esténként nálunk ültek a pisztáciák alatt Tahy, Pongrác. A konzulátus a városban volt, szép oszlopos belső udvar, mind alabástrom, ami itt bőven van. Itt lakott Tahy a kislányával, egy aranyos kis „arab hercegnővel“, mert arab asszony volt Tahy már elhunyt felesége. A kislánnyal nagyon jóba voltunk, sokszor átjött hozzám játszani az arab gazdasszonnyal, aki úgy féltette, mint a szemevilágát.

Sok szép holmit lehetett akkor még szerezni Moszulban; régi négyszögletes pecsétnyomó görgőket, még óasszír véset-tél, féldrágakőből vagy smaragdból; babiloni téglákat, melyeken egész jelenetek voltak kiprészelve ékírásos feliratokkal, — a soffőreim Sehergatnál, a régi Assur helyén többször szedtek fel ilyest.

Egy régi templomromból kifejtettem egy relifdarabot, mely románcement stukkómű volt, ezt sikerült Cospoliba juttatnom monsignore Luttor barátomhoz, aki régészszakértő és a világon ismert legrégebb stukkómunkának találta, továbbította a múzeumunkba Pestre.

De a régiségekkel mégis megjártam, még pedig alaposan. Az egyik emberem, egy hozzám beosztott török aspiráns, azt jelentette egyszer, hogy a Tigrisen túl, a „Nebi Junus“ mecsetnél (Jónás próféta temploma, akit a moszlim vallás is nagyon tisztel) van egy dervis, aki éjszaka elvezeti az embert jó baksisért olyan helyre, ahol maga találhat ninivei emlékeket.

Ninive, Moszulnak a pesti oldala a Tigris balpartján, egy homokbuckasivatag, egyáltalán nincsen feltárva, csak úgynevezett rablóaknak vannak, amelyekben nem nagyon látni semmit, nem is tanácsos ott bujkálni. Végigjártam a Ninive romjait, de úgyszólván semmit sem láttam, a rablóaknak tartalmát rég elhordták, rendszeres feltárára a törökök még nem adtak a háború előtt senkinek se engedelmet. Látható volt néhol óriás falak nyoma, melyeken óriás faragványok egyes csekély töredékei, egy fél szakállas arc, egy ló hátsó lába és hasonlók, de semmi épebben maradt rész.

Magam nem mehettem a „Nebi Junus“ derviséhez, hanem elküldtem Reschid effendi aspiránsomat. Hozott is na-

gyon érdekes kis tूपárnaalakú égetett agyagokat, tele ékírással, melyekért a dervis elég szép árat kért.

Volt a német tisztek között egy híres archeológus, Hauptmann Jordan; írtam neki, kérvén, hogy nézze meg a leletet. Átjött, aztán elvitte őket magával. Néhány nap múlva visszakaptam, egy cédula volt mellette, rajta csak az volt írva, hogy: „Made in Nürnberg“.

Azt tudtam, hogy Egyiptomban az angolok annyi skarabeust találnak sajátkezűleg, amennyit sohasem készíthettek az egyiptomiak ezer év alatt se és hogy a skarabeusipar virágzik Nürnbergben és máshol, de azt mégsem képzeltem volna, hogy a Nebi Junus dervisének ily kiváló összeköttetései legyenek már a háború előttről valószínűleg; nem gondoltam volna, hogy kifizeti magát a dolog, mert Ninive még nem volt olyan nagy divatban az idegenforgalom számára és mégis! A kultúra madárszárnyakon terjed.

Már kezdtem bizalmatlan lenni a sofförjeim téglaleleteivel szemben is. A kis agyagpárnák jó imitációi voltak az egykori ninivei gabonabörze kötés jegyzeteinek; megtudtam, hogy a ninivei börziánerek egy-egy „Schlusst“ ilyen agyagra írtak, melyet azután kisütöttek és a rablóaknás ásatásoknál éppen a börze irattára került napfényre sok ilyen párnácskával, melyeket azután egyszerű volt hamisítani.

Egy más alkalommal egy befalazott fazékra akadtak, melyben ezüstpénzek voltak; ezek valószínűen „echt“-ek; vettem belőlük egy csomót, régi „Sassanida“ pénzek voltak és néhány „Alexandrinus“.

Asszonyi bosszúállás.

Mahmud effendi kertjében ültünk, este 6 óra lehetett. A távolból valami furcsa zajongás hallatszott, emberi kiabálás, asszonyi sikongások.

Közelebb mentünk hallgatózni, rémes vad sikongás, asszonyi tábor nagy forrongásban. Kíváncsiak voltunk a veszedés okára és elküldöttünk egy arabul értő katonát, tudja meg mi volt.

Hamarosan visszajött, nom várta meg a végét, ő már ismerte ezt: Asszonyok bosszúja, mely következőképp megy végbe: Valamelyik asszony valamit elkövetett, hogy mit, az különböző lehet; vagy hűtlenséget, vagy valami más, egy török asszony becsületét sértő dolgot, — hogy ez azután mi, azt nehéz nekünk európai ésszel átérteni, mert lehet, hogy nekünk semminek látszik, náluk főbenjáró eset.

Ezt az asszonyt most a többiek nyilvános megbecstelelítésnek vetik alá, ami úgy megy végbe, hogy kivonszolják a városon kívül és ott letépni próbálják a ruháját úgy, hogy az ülő része szabaddá váljon, közszemlére. Ez a megbecstelelítés legnagyobb foka, melyet a megbüntetett nem igen akar túlélni, rendesen öngyilkos lesz, mindenesetre senki sem áll vele többé szóba, — erkölcsi halott lesz.

Képzeltető az a vad védekezés, mellyel a büntetésnek ellenáll, 30—40 asszony mint a fúria támad rá, a vádlott körömmel, rúgva, kapálódzva védekezik és óriási sivalkodás keletkezik.

Miközben a katonánk jelenti az esetet, egyszerre csönd lesz, mintha elválták volna késsel a hangzavart.

Megtörtént, jelenti a katona. Az asszony sereg elvonul, a megbüntetett kétségbeesésével ott marad, zokogva, — mi lesz vele, nem tudjuk, ő már erkölcsi halott.

Infanterist *Hirsch*.

Volt a legénység között egy hórihorgas szakállas zsidó; Hirsch heisst der Mann! — mondta Zugsführer Käpl. Egy Transporttal elküldöttük őt Aleppóba. — Hosszú idő után visszakerült és jelentkezett a Rapporton.

„Herr Oberleitman, Infanterist Hirsch meld ghorsamst sein Einrücken von Aleppo.“

„Warum tragen Sie die Kappe, haben Sie keinen Tropenhelm!“ — „Herr Oberleitman meld ghorsamst hab ach verloren in de Eisebahn, hab ach heraus geschaut bei de Tir und de Wind hat geblost herunter de Tropechelm auf de Brück von Euphrat hinein in das Wasser.“

„So, — also machen Sie eine Verlustmeldung; können Sie schreiben?“ — „Werd doch können schreiben, Herr Oberleitman!“

„Also abtreten.“

Másnap hozza Infanterist Hirsch a Meldungot: ez állt rajta:

„Verluscitaussweis über de Verlur seiner Kopfbedeckung genamt e Tropezhelm von de Infanterist Hirsch, auf der Brück von Euphrat, durch de Wind von de Kopf in das Wasser.“

Az ördögimádók.

Meglátogatott a német páter; azt mondta, holnap indul El Kef-en túl a djezidekhez.

El Kef egy régi várrom, túl rajta vagy 50 km-nyire terület el a nem nagyon bizalmas hírvű djezid törzs területe, akik nem túrnak idegent. A djezidekről rossz hír jár, vad törzsnek mondják, akik ördögimádók.

A mi páterünk, — sajnálom, hogy elfeledtem már a nevét, — tudós ember volt, etnográfus és nyelvész, egyedül vágott neki az útnak Isten nevében. Nem sok reményem volt a vizontlátásra, úgy mint Rippl főhadnagynak Osman aga birodalmába való expedíciójánál, de úgy, amint önála, a páterünknel is, hála a jó Istennek, csalódtam.

Visszakerült vagy két hét múlva épen, sőt vidáman és sok tapasztalattal gazdagabban.

Amit mindent elmesélt, elmondom, már ami emlékemben maradt.

A djezidek félig nomád törzs, félig már telepedik; vannak szilárdabb tanyaházai, sőt templomuk is a maga nemében, kőfaragásokkal.

Páterünk nem is sejtván, hogy már a djezidek földjére ért, egy patakra akadt, melyben persze hamarosan megfürdött a hőségben.

Magas növésű, barna, jó kinézésű, tisztán öltözött emberek lepték meg fürdés közben, de nem bántották. Tudott arabul és meg is értették, kijelentették neki, hogy nagy szeren-

cséje van, mert nem túrnek idegent, hanem mivel megfürdött a patakukban, ezzel tulajdonképp felvette a djezidek keresztiségét és így szokásjog alapján vendégként kell vele bánniuk.

Ez a dolog magában is roppant felkeltette a páter figyelmét, de az enyémet is, mikor mesélte. Mindig azt képzeltem, hogy az ördögimádók valami régi ősvallás maradványa, mely az Orthmuz és Arriman ösperzsa istenségekkel függ össze, de kiderült, különösen a későbbiekből, hogy nem onnan ered a vallásuk, hanem az egy a kereszténységtől kiválott szekta, a manikeusok maradványa.

Nehezen bírtam elképzelni, hogy lehessenek, akik a rossz megszemélyesítőjét önmagáért imádják, — ki is derült, hogy az imádás alapja a félelem és kérlelés, hogy ne bántsa őket.

A manikeusok hite szerint 10000 esztendeig a jó és 10000 esztendeig a rossz szellem uralkodik, felváltva. A djezidek szerint most a rossz szellem uralkodásában élünk és azt kell imádni.

Páterünknek nehéz volt velük vallási dolgaikról beszélni, mert tilos nekik a sejtán (sátán) szót kiejteni, sőt annyira mennek, hogy az s betűvel kezdődő szavakat is gondosan kerülnek.

Imádásuk ceremóniái különösek; templomukban az ördögöt páva alakjában ábrázolják kőfaragásokon és csendben guggolva ülnek.

Egy, bizonyára a perzsa tűzimádásból maradt kultuszukat látta a páter, ami szerinte igen szép és ünnepélyes jelenet volt és csodálatos keveredését mutatta a vallási fogalmaknak. Dávid király ünnepét tartották, akit nagy tiszteletben tartanak.

Két nagy négyszögletes fehér kőpiedesztál állott egy emeltebb helyen, melyek köré csendben gyülekeztek a férfiak. Két fehérbe öltözött papféle nagy kosárforma edényben égő parázshalmot hozott nyugodt kimért lépésekkel. Egy időben rakták rá az edényeket a fehér kőoszlopokra, melyek között megálltak, karjaikat felemelve lassú vontatott hangon kiáltották: „holnap szent Dávid király ünnepe lesz“. Többet nem szóltak, hanem a nagy csendben, a parázsfénytől világítva, ünnepélyesen lejöttek és elvonultak. A férfiak is teljes némaságban oszlottak el, a parázs kosarak egyedül világítottak az éjszakában tovább.

A djezidek részben földművelők is, de általában mégis nomád rablók, mindenki ellen. A házasságot nem ismerik; asszonyaikkal furcsa módon kerülnek össze, nagy esti mulatságokon, melyek orgiákká alakulnak. A világosságot egyszerre eloltván, a sötétben szereznek maguknak párt; az asszony igyekszik a férfi ruházatából egy darabot letépni, hogy arról ismerhesse fel gyermekének apját.

Bizonyos közösség van a tulajdon tekintetében; legalább is a föld, élelmiszer és jószágot illetően. Apró, nálunk szinte nevetségesen kicsiny teheneik alig nagyobbak egy jókora kecskénél. Általában az egész Irak-ban nagyon apró a szarvasmarha. A tejből rögtön nagy, kerek, lapos tálakban yoghurtot készítenek, mint a többi beduin törzsek.

Páterünket szabadon bocsátották haza. Elhatározta, hogy ha teheti, ismét felkeresi őket, mert általán jobbak a hírüknél.

Szegény páterünk nemsokára malária asiaticában betegedett meg, rettenetes fajtája a maláriának, melyből ritkán gyógyul ki valaki, mert a vér elváltozik fekete híg lévé. A németek kitűnő kórházi berendezésének köszönhető, hogy páterünk megélt, de olyan vézna, gyöngye kis emberke lett belőle, alig vánszorgott, mégis ő tartotta a karácsonyi misét, az utolsót az Irakban, bár nem az utolsót a háborúban.

Tefik effendi.

Eduard Hanessian, az örmény tolmácsom ismertetett meg Tefik effendivel. Gazdag arab kereskedő volt, előkelő arab öregúr. Meglátogattam szép alabástrom-oszlopos házában. Az udvaron a tornácon körülfutó padon többen ültek arab urak, a barátai, szép selyemruhákban, de a lábukat felszedve maguk alá. Lassú méltósággal keltek fel, de igen barátságosan üdvözöltek és rövidesen elköszöntek. Tulajdonkép igen szép a viseletük, egy papi reverenda-szabású alsó ruha, remek, nehéz csikos selyemből, csíkjai keskenyek, sűrűk, felülről lefutók. Az aransárga dominál, a többi kék és piros, barna, tarkavirágos, szóval nagyon sok színű. Efölött van a prémmel szegett kaftán, bőszájú ujjakkal, térden alulig, elől nyitva; fejükön nagy, fehér, finom muszlinből csavart, kissé már a hindu

alak felé hajló turbán; a Mekkát megjártaknak dukál egy kis zöld szín is a turbánon. Vastag harisnyáikon kivarrott, sárga vagy vörös hegyesorrú felkunkorodó papucs.

Tefik effendinek ősz szakála rövidre nyírott, kék a kaftánja. Barátságos meghajlással mutatja, hogy térjünk beljebb. Bevezet a szelamlikba, hosszúkás, nagy szoba, körülfutó dívánnal, melyen finom, aprócsomós szőnyegek és egy csomó szőnyeges meg aranyhímzésű selyempárna van. A támfal fából faragott, gyöngyházbetéttel díszített; a mennyezet fagerendás, finoman elosztott; és lakkos perzsa mustrákkal finom rajzosán festett, de nem teljesen, csak a torkolásoknál meg a leélezett részekben.

Leülünk; szó nem esik; az öreg úr kettőt tapsol, mire egy néger jön be fekete selyemburnuszban, mely arannyal van szegélyezve. Gyöngyházberakású asztalkát hoz, rajta finom feketekávé ezüstrácsos kis kínai porcelláncsészékben; à la turca, a Satz-cal, de elsőrendű. Nagy faládjában a legszebb dohány, amit ember elképzélhet. Tefik effendi azonnal sodor nekem és átnyújtja a végét fogva.

A néger újra bejön, hozza a mangált, mert már hűvösödik; ez egy szép bronztál, melyen még egy bronzrács is van, rajta az izzó faszén; a mangált az asztal mellé a földre rakja közelünkbe.

Tolmácsom szerényen meghúzódik, közvetíti köszöntésemet és figyelmeztet, hogy még ne sokat beszéljek; erre nincs is szükség, szívesen hallgatok és élvezem a finom dohányt.

Beszalad egy fiú, tán 12 éves, rajta is csíkos selyemruha, de kaftán nélkül, a feje különösen van nyírva, hátul borotválva, a feje tetején egy kontyszerű gömb a hajból. Megáll, rám néz és azután apjához fut, aki szó nélkül engedi, hogy mellé kuporodjon. Arca bizonyos boldog elégtelést fejez ki. Be is mutatja a legfiatalabbikját. Tolmácsom megjegyzi, hogy későn született gyerek, a ház kedvence.

A fiú nemsokára megint kiszalad játszani.

Tefik effendin némi nyugtalanság mutatkozik, tolmácsom figyelmeztet, hogy jó lesz indulni, az öregúr a napot nézi és naplementekor imádkozni akar.

Nagyon is jó néven vette, hogy búcsúztam, látszott rajta, hogy finom, tapintatos úrnak talál.

Ez alkalommal alig esett szó köztünk, mégis nekem szimpatikus volt az öreg és hallottam, ő is jól nyilatkozott rólam, megvolt a barátkozás kezdete, mely később igen mély gyökeret vert benne, de bennem is.

Lassan-lassan kezdtem tolmács nélkül is megérteni, ekkor közlékenyebb lett. Nagyon gazdag ember volt, óriási rizs- és pamutföldeinek egy nagy része Ed Der felé feküdt, tehát jó távol, vagy 380 km-nyire; ezek nyugtalanították, mert az angolok, úgy látszott, hogy arra fognak előnyomulni.

Egy napon a török hatóság plakátjait láttam több helyen kiragasztva. Elolvastam és jól át meg átgondoltam, de semmi értelmét a hirdetésnek nem bírtam kihámozni. Az állott benne, hogy minden ottoman alattvaló bagdadi lakos három napon belül jelentkezni tartozik a moszuli hatóságnál, különben ottani birtokait elveszti.

Mivel Bagdad már jó ideje angol kézen volt, nem igen volt lehetősége és értelme az ottani lakosok ügyét Moszulban tárgyalni; legalább én nem értettem és nem is törődtem az ügygel tovább.

Hanem Tefik effendi legközelebbi látogatásomnál, miután a bevezető fekete és cigaretta szótlán elköltésén, vagyis az obligát csend és nyugalom idején túl voltunk, azt mondja nekem:

„Effendim, nemsokára el fogok távozni, pedig sajnállak itthagyni.“ — Nem értettem. — „Mért akarsz és hová akarsz menni? — Rám nézett. — „Hát nem olvastad a plakátokat?“ — „De igen, de miben van az összefüggés távozásod és a plakát között?“ — Látta, hogy nem értem a keleti gondolkodást; igen okos ember volt az öreg, lassan megmagyarázta: A török hatóság ezzel a plakáttal akarja értésére adni a lakoságnak, hogy Moszult nemsokára kiürítik, jó lesz idejében felszedni a sátorfát. Ezt sohasem olvastam volna ki a plakátból, bár jól tudtam, hogy nálunk is virágnyelvet használtak, mert ha a Höfer-jelentésben „átcsoportosítás“ állott, hát már tudtuk, hogy az mást jelent, de ennyire, mint az itt Keleten van, nem értettem a virágnyelvhez.

Tefik effendi magyarázata szerint: ha a bagdadi lakosokat felszólítják jelentkezni, az annyit jelent, hogy majd ha a török hatóság elment Moszulból és ottan a moszuli lakoso-

kat fogja jelentkezésre felszólítani és azok nem lesznek ott, hát éppúgy járnak, mint a bagdadiak, vagyis ellenséges hatalom alá kerülnek; másképen: nemsokára itt lesznek az angolok.

Csudálatosképen a törökök ezt azonnal megértették és aki-nek úgy kívánta az érzelme, pakkolt is már.

Nehéz dolog megérteni a keleti észjárást; mennél keletebbre van az ember, annál nehezebb. Legnehezebb a kínaiak gondolatvilágába belelátni.

Egy barátom ott járt még békeidőben és hasonló furcsa dolgokat mesélt: neki egy magasrangú kínainál ki kellett valamit eszközölni, azonban jóelőre kitanították, hogy vigyen ajándékot és előre tudja ki, hogy mi lenne az illetőnek kedvére való. Ez meg is történt. Az ajándékot már most becsomagolva kellett elvinni és a látogatás tartama alatt mindenféléről lehetett beszélgetni, csak arról nem, ami miatt azt tulajdonképpen tette. A kínai tényleg nagyon barátságosan fogadta, a becsomagolt ajándékot a világért sem nézte volna meg a látogatás alatt és mivel barátom természetesen mukkot sem szólt tulajdonképeni céljáról, a dolog a legjobban intéződött el a következő pszichológiai alapon: Nem nézi meg az ajándékot, mert sértés volna feltételezni, hogy nem a legszébb, legjobb és legkívánatosabb ajándékot hozta. Nem beszélnek a látogatás céljáról, mert nem szabad a válaszadás kellemetlenségeinek kitenni a nagyurat, kivált, mikor még nem is látta az ajándékot. A nagy úrnak, ha meg lesz elégedve, mi sem könnyebb, mint megtudni, mit is akart a látogató, az az ő gondja; ezenfelül, ha teljesíti kívánságát, nem kompromittálja magát.

Ezt a gondolatmenetet a német sohasem fogja megtanulni. Mi magyarok, valamivel könnyebben értjük át, hiszen nálunk is majdnem ösztönszerűen húzódozunk, ha valami kéréssel kell előállanunk; akárhányszor nem kínálkozik alkalom az előhozakodásra és az ajtóban már búcsúzás után bugygyan ki, hogy igaz, el is felejtettem volna, nem lehetne-e úgy és úgy!

A keleti ember durvának találja, ha németes józansággal rátámadnak in médias res és rögtön elzárkózik.

Egy gazdag török földbirtokosnak területein, valahol Erzerum felé, szabadon fekvő elsőrangú rezet találtak a németek és meg is állapították, hogy ott nagymennyiségű réz van a föld mélyében. Német aktivitással gyönyörű tervet dolgoztak ki egy bányatelep létesítésére és egy igen tisztességes, előnyös ajánlattal keresték fel a török birtokost. Az barátságosan fogadta őket és figyelmesen végighallgatta előadásukat, azután pedig azt kérdezte, hogy biztosan tudják-e, hogy ott van réz? A németek kijelentették, hogy igen és hogy minden kockázatot ok vállalnak. Ez kevésbé érdekelte a pasát, mint az, hogy milyen mélyen van az a réz és hogy nehéz-e onnan kivenni! Megtudta, hogy elég mélyen van, de megfelelő berendezéssel jól ki lehet termelni. Ez már láthatólag megnyugtatta, mert ha elég mélyen van, akkor nem lehet azt úgy egyszerűen ellopni. Meg is mondta a németeknek, hogy igen örül neki, de csak azt nem érti, hogy miért vétesse ő azt a rezet onnan ki, hiszen nagyon jó helyen van, biztos helyen; neki most nincs szüksége pénzre és jól esik tudni, hogy van ott bőven, biztos helyen még sok érték. A bányáról hallani sem akart, minek!

A németek buta baromnak tartották, mint minden törököt, kár vele vesződni, nem lesz azokból soha semmi. Nem tudom, melyiknek volt igaza; bizonyos fokig értem mind a kétféle pszichét.

Talán még jellemzőbb egy koniai földbirtokos esete. Óriás kiterjedésű birtokain gyéren termett, de nehéz is volt megmunkáltatni. Egyszer egy kitűnő mezőgazdasági gépgyár utazója látogatta meg, egy tisztességes német ügynök. A pasa járt Európában, sajnálta a kínlódó embereit is és kötelnek állott, vásárolt traktort, ekét és egy csomó más gépet, amit hamar meg is kapott; a német otthagya neki egyik ügyes gépészét is.

Évek után újra ellátogatott hozzá, hogy talán terjeszkedik. Amint a birtokra ért, legnagyobb meglepetésére ugaron hagyott földeken át vitte a kocsit. Csak a kastély környezete, 3—400 holdnyi rész volt megmunkálva, de ott nagyon szépen állott minden.

A pasa szívesen fogadta. A német ámult és azt kérdezte,

hogy: „Uram, hát nem voltak jók a gépek, amit szállítottunk?”

„A gépek igen jók, nagyon meg vagyok velük elégedve, Allah áldjon meg érte, nagy könnyebbségére vannak az embereimnek.”

„De hát Uram, nem értem, talán a gépész nem volt megfelelő, akit itt hagytam?”

„Ó, a gépész nagyon derék ember, igen megkedveltem, itt szokott enni az asztalomnál. Allah áldjon meg a gondoskodásodért, mert még társaságom is akadt benne.”

„De hát Uram, miért van akkor ugaron az egész birtok?”

„A birtok nagyon jól terem, a gépeid segítségével most ez a kis darab is meghoz többet, mint azelőtt az egész; nekem ez elég, sőt sok is, az embereimnek is elég és hozzá nem kell annyit dolgozniok. Allah terjessze rád árnyékát, mert jót tetél velem.”

Ja, ez más psziché, mint a németé, — aki „Arbeitsdusel”-ben él és anélkül nem tud élni.

De visszatérek Tefik Effendihez. Nem költözött el, neki megvolt a maga biztosabb hírszerző berendezése, a gyors Hedzsín tevéi; az ő későbbi hírei nem voltak oly annyira nyugtalanítók.

A nagyobbik fia látogatott meg egyszer szép arab lován, nagyon szeretett volna egy mannlichert szerezni, de azt, sajnos, nem adhattam neki. Ellenben elküldtem apjának a vadásztáskámat, igen szép bőrtáska volt, még a Huzellától; megüzentem neki, hogy már sokat viseltem és épp azért küldöm, mert talán *így* kedvesebb emlék lesz.

Múltak az idők, Tefik barátom sokszor segített jó tanáccsal. Egyszer a német Funkereket is lefőzte, mert a gyors tevéi hamarabb hoztak hírt az angol hadállásról, mint a Funcker urak. De azután jött a meg-, illetőleg a leváltásom ideje. Visszatérhettem Cospoliba; magam kértem, — nem annyira a mind nehezebbé váló viszonyok miatt, mint inkább egy kellemetlen ellentét miatt, mely közötttem és a török vezérkari főnök, egy Parraguin nevű spanyol származású német alezredes (török ezredesi uniformisban) között felmerült és éleződött. Parraguin úr ugyanis megengedte magának, hogy nyil-

tan leszólja Károly királyunkat és Tiszát. Ezt nem türtem és bár elsimult a dolog, ezzel kezdődött az ellentét, aminek történetéről máskor írok.

Most Tefik effendi búcsújáról akarok még szólni. Halottam, nagyon szomorúan érintette leváltásom híre. Mikor nála voltam búcsúzni, arról diskurált, hogy talán ő is itt-hagyja Moszult és átmege európai török földre. Kérdezősködött is európai házberendezésről, ablak, ajtók mikéntjéről, de ő még nem búcsúzott tőlem, jele, hogy el fog jönni. Indulásom előtt két nappal eljött. Fehér remek arabs lován ült az öreg úr, égszínkék kantározással, ő is fehérben és égszínkék kaftánban, fehér prémmel szegve, mesebeli jelenség volt nagy fehér turbánja és fehér szakállával. Mögötte hollófekete lovon a néger szolgája, fekete ruhában, gazdagon aranyozva ruha és lószerszám is.

Lassan, méltóságteljesen jött fel velem a lépcsőn a szobámba. Subft, a legényem, már hozta is a feketét, csakhogy à la turca nem tudta jól csinálni. Dohányom nekem is volt jó. A szokásos csend után Tefik effendi felállott; én is. Azután így szólt: „Effendim, te most elmész innen, messze földre, nagyon meglehet, soha nem térsz ide vissza és az én szemeim nem fognak látni többé. Szomorú a szívem, mert megkedveltelek. Te majd látni fogod a tiéidet és ha békességben majdan visszagondolsz ide, szeretném, ha rám is gondolnál. Ezért elhoztam neked ezt a dohányszelencét. Tudom, hogy neked van több, ennél sokkal szebb, de én kérlek, hogy tedd őket mind félre, bele egy ládafiókba és csak ezt használd. Nagyon kedveltem ezt a szelencét, melyet apámtól örököltem; azért adom neked, mert ha ezt fogod használni, akkor tudom, hogy valahányszor rágyújtasz, rám fogsz emlékezni.“

Megölelt és lassan elindult, néger szolgája segítette a nyeregbe, némán még egyszer kezet szorítottunk, lassan ügetve ment, hátra nem nézett. Ma nem volt vele a napernyője a lovon, máskor mindig az alatt lovagolt.

A cigarettatárcát ma is használom, nehéz, régi ezüst niello munka, rajta a moszkvai Kreml. Igaza volt az öreg úrnak, nagyon gyakran gondolok rá.

Cospoliba kaptam tőle üzenetet, illetőleg üdvözetet egy Moszulból jött katona útján.

Egy évre a háború után, kerülő úton megtudtam, hogy meghalt és a halálos ágyán is megemlékezett rólam. Eduard Hanessian, a volt tolmácsom írta.

Karácsony.
(Moszul 1917.)

Az esős időszak még nem állott be, október végén volt az első eső, de azután ismét soká semmi. Éjjel kezdett hűvös lenni, tulajdonképpen sohasem fáztam oly igazán, mint itt éjjelenként. Volt ugyan az ablakon üveg a szobámban, de a szimpla ablakok alig zártak, az ajtó sem és ha éjjel nem is fagyott, de a nappali óriási hőség után roppant érzékenyek voltunk.

A legénység nagy része egy régi kaldeus templomban hált, más része azonban elosztva több helyen, ahol bizony üveg nem volt — vagy csak helyenkint — az ablakokon. Üveget szerezni nem lehetett sehol, olajos papírokkal próbálkoztunk. Már néha fagyott is egy cseppet az éjjel.

Kínos éjszakáimban a fázás leleményessé tett. Villamos áramunk volt: a műhelyt hajtó „aggregátum“ egy benzinmotor dinamóval adott áramot és ha benzinünk nem is volt elég, a „gajarai“ benzin, vagyis az általunk felfedezett, ma oly hírnevessé vált források tisztítatlan, piszkos petróleuma is jó volt, átalakítottuk a karburátort hozzá.

Így aztán először egy drótvédőkosaras elektromos műhelylámpát tettem az ágyamba, ez elég jól melegítette a testem egy pontját, de a többin annál inkább fáztam; ekkor aztán néhány agyagkorsót állítottam a Feldbett alá, mindegyikben egy lámpát és ez kitűnően bevált. Mikor még a gajarai benzintelepet nem találtuk meg, nagyon kellett spórolni a benzinnel, este tehát nem volt világítás. Többször kértem táviratilag, hogy küldjenek egy láda gyertyát. Egy szép napon átjött ismét egy szállítmány a sivatagon, kitörő örömmel üdvözlöttük a gyertyásláda megérkezését, melyet legelsőnek bontottunk ki. Csupa finom forgács volt a láda tetején: leszedjük, hát csak forgács van és nincsen gyertya sehol. Szedjük tovább, egészen a fenékgig: hát íme a fenéken egy nagy lepény paraffin, át-

meg átszőve a kanócokkal, — minden összeolvadt. Most aztán átolvasztottuk újra és egy fenéktelen borosüvegbe öntve, kanócot a közepén, jó vastag gyertyaoszlopokat készítettünk. Ebből a lepényből kerültek ki a karácsonyfáink gyertyái is, hanem a sok gyúrástól a paraffin egészen csokoládészínű lett, csupa rabucli.

A gyertyák jóelőre megvoltak, dehát honnan szerezzünk fát! Még közönséges fa sem található 300 km-en belül. A Tigris partján a dzsungelben csak nád terem és kis bozót. Építőfa, gerenda is kellett volna nekem nagyon, de az egész környéken nem volt most kapható. A Tigris felső folyásánál levő erdőségből úsztatták le máskor a vizén, de most ott nem lehetett járni, ott Osman aga birodalma volt, ahová senki sem merészkedett. Ez az Osman aga valami kurd törzsfőnök volt, aki egy óriási kiterjedésű birodalom korlátlan uralkodójaként teljesen fittyet hányt töröknek, németnek és nekünk. Egy Rippl nevű főhadnagyunknak volt feladata, hogy érintkezést keressen vele, el is jutott hozzá kalandos utakon. Mikor elindult, úgy búcsúztam tőle, mint akit sohasem fogok viszontlátni. Néhány hónap múlva azonban olyan feketén, mint egy néger és soványan, mint egy csontváz, visszakerült. Elmondta egész mesés kalandját, hogy Osman aga jól fogadta, egy teljesen bevehetetlen völgyben van a lakóhelye; szép palotájában a legmodernebb angol fegyverek egész arzenálja áll, jól begyakorolt katonasága van, de szándékai egyelőre neutrálisak.

Nekünk a karácsonyfa kérdése sok fejtörést okozott. Legmagasabbra szállott az irigykedésünk foka, mikor a németek valóságos, hamisítatlan nagy fenyőfát tudtak kapni, melyet a sivatagon át küldtek nekik. Nem mulasztották el, hogy a fát szépen kibontva, a teherautójukon a mi telepünkön át vigyék haza, hogy lássuk.

Zugsführer Käpl, az én derék Werkführerem, egy jól megtermett stájer, ezt már nem bírta elviselni. Hozzám jött és azt mondta, hogy ő szerez fát, ha nem is fenyőfát, de fa lesz; engedjem el egy autóval. El is ment kora reggel és délben két kis olajfát hozott haza; soványak voltak, de volt rajtuk levél is. Nekiálltak a fiúk, a szállítmányaink ládáiban található kék csomagoló- és selyempapírokból mesterei lánc-

kat, girlandokat csináltak, teleaggatták a két fát, rá a kis rabucli-gyertyákat és nagy sárga citromokat, melyekből még volt egy ládával. Az egyik fa a kommandó épületében, a másik a legénységi Messe-ben került felállításra.

A németektől átjött a katolikus pap, egy szakállas barát Felduniformisban; roppant tudós, kedves, szerény ember, aki kórházunkban rögtönzött oltárnál éjféli misét tartott és beszélt a negyedik karácsonyról a táborban, az otthonlevőkről és arról, hogy bár ez lenne az utolsó karácsony a háborúban.

Délelőtt egy angol repülő jelent meg Moszul fölött. Egy csomagot dobott le, levél volt benne és két szép ananász. A levél Schütz kapitánynak szólt, a bravúros német repülőnek, aki kórházban feküdt. „Nemes ellenfelünknek, Schütz kapitánynak karácsonyra.“

Másnap, az ünnep első estéjén, nagy muri volt nálunk. Meghívtuk a moszuli válit, egy hosszú, szőke török urat, aki az elképzelhető legnagyobb úr itt; azután Resid bej ezredest, Halil pasának, a 13. Chor parancsnokának helyettesét, Ismail Hacki őrnagyot, a vezérkari főnököt és Pongrác grófot, a mi vicekonzulunkat. Kidíszítettük ebédlőhelyiségünket az összes szőnyegeinkkel, fegyveinkkel, dísz tárgyainkkal, melyeket az idő folyamán itt összeszereltünk és a már egy éve eltett kincseinket; likőr- és boroskészletünket, sőt még vagy négy palack pezsgőnköt is mind felvonultattuk. Kiderült, hogy a török urak, különösen a váli, nagyon jól bírják az italkát és így magunk között egy cseppet sem restellik az ivást.

Roppant emelkedett hangulat volt, a szakácsunk kitett magáért. Preri-tyúk, amit Wollmann főhadnagy lőtt még az előző napon és minden jó, ami Moszulban felferhető volt, a még meglévő csokoládéból torta stb. A váli, Pongrác, Resid bej és Pavlacky kadét a 11-es ulánusoknál pókereztek. A váli iszonyúan nyert, de határozott úri érzéke volt. Általában nem hittem, hogy a törököknek ilyen úri modoruk van, óriási vígsággal addig forszírozta a játékot, míg mindent el nem vett megint. Hajnalba vittük őket haza, de nem voltak elázva.

Pongrác csak a teáskészletemet csudálta folyton és már harmadízben kérdezte meg tőlem: — „Bácsi — ez volt a Spitz-namenem —, ugye ezt eladod nekem, ha elmész?“ — Meg is

ígértem neki. Az örmény tolmácsom szerezte. Egy menekülő örmény asszony, valami gazdag örmény felesége, akinek az egész családját kiirtották a törökök, könyörgött neki, hogy szerezzen reá vevőt. Ez az Eduárd nevű tolmácsom kivételesen tisztességes, jó fiú volt és hálás, mert úgyszólván megmentettem az életét. Persze, az örmények mind összetartanak és így a Moszulban rejtőzőkkel neki mindjárt megvolt az összeköttetése. Hozzám hozta a szervízt, gyönyörű diófaláda, vörös bársonnyal bélelve, benne elhelyezve 12 csésze és a hozzávalók: leheletszerű, kissé zöldbe játszó árnyalatú régi japán porcellán, finom rajzokkal. Bár nagy szakértő nem vagyok e téren, rögtön láttam, hogy nagyon értékes valami; de az nem is lett volna a döntő, hanem nagyon tetszett nekem. Habozás nélkül megfizettem a kért, szerintem csekély összeget — 15 aranyfontot — és már a következő napon meghívtam tisztjeimet és Pongrácot egy meglepetéseára. Meg is voltak lepve. A 12 csésze között csak egynek volt egy hajszálrepedése. Pongrác akkor beszeretett a készletbe, azóta folyton fúrta az oldalát. Karácsonykor aztán elígértem neki, hisz én úgyszólván vihettem volna magammal hosszú vándorlásaimon.

Mialatt mi mulattunk a válival, a legénységénél is vígan voltak, ökröt vágtak, finom kalácsot süttettünk nekik, sőt még bor is volt, nehéz, idevaló görög bor, amit erősen fel kellett hígítani vízzel. Minden vidám hangulaton azonban keresztül látszottak a belső könnyek és a szomorúság. Ha valaki mert volna szentimentális hangot megpendíteni, azt hiszem, mi is és a legénység is szomorú látványt nyújtottunk volna. A helyzetünk csöppet sem volt rózsás. Moszulban fenyegető éhínség, az angolok Ed-Der felé előnyomultak, fenyegetnek minket a teljes levágással, úgyszólván csak Osman aga birodalma felé maradt volna út a legvadabb hegyvidékbe.

Engem a nagyértékű autópark és egyéb készletünk gondja nyom, ezt itt kell majd hagyni.

A német funker tiszt még nem tud semmi pozitívumot az Ed-Der felé való előnyomulásról, de én már megtudtam, hála Tefik effendi hedzsinsjeinek. A moszuli bennlakók rebesgették az ilyen híreket, ők a karavánoktól hallják, azok meg a kóbor beduin csapatoktól, melyek az angol pénzért angolbará-

tok. Tefik effendinek, az én gazdag arab barátomnak nagy rizsföldjei voltak Ed-Der felé, amelyek tehát nagyon is érdekelték őt és mikor felkerestem, hogy az angol előnyomulásról beszéljünk, azzal a rövid kijelentéssel búcsúzott, hogy kapok tőle rövid időn belül biztos hírt. Nem igen tudtam elképzelni, hogy mi módon fogja a híreket megszerezni, ha a mi Funkereink nem tudnak semmit; de ismertem komoly és megbízható voltát Tefik barátomnak és ezért mikor Tahy konzulunkkal és néhány német tiszttel együtt voltunk este, megpendítettem az angolok előnyomulásáról való híresztelést. A németek vakon bízva a Funker-állomásukban, biztosra jelentették ki, hogy délután háromkor érkezett legutolsó Funker-jelentésük még semmit sem tud minderről. Másnap este felé Tefik effendi kéretett sürgősen. Megerősítette az angol előnyomulás híreit. Csodálkozva kérdeztem, hogy mikép jut a hírekhez? Ekkor elmondta, hogy három külön hírszolgálatra tenyésztett gyors tevét tart, „hedzsín“-eket. Ed-Der mintegy 380 km-nyire van; reggel elküldte tevéit, melyek másnap este érkeztek vissza, vagyis az állatok 34 óra alatt mintegy 760 kilométert futottak. Erről a sebességről fogalmam sem volt. A gyorstevék egészen másképp néznek ki, mint a rendes tevék; majdnem fehérek, vékony, magas testalkatúak, kicsiny a fejük és egész felépítésük a futásra látszik alapítva. Megköszönve értesítését, siettem Tahyhoz és kértem, hívja ide a német tisztet. Aulich főhadnagy és báró Montpellier őrnagy kétségbe vonták híreimet. Alig félóra múlva azonban egy küldöncük hozta a Funker-jelentést, amely pontosan összevágott Tefik barátom információjával. A tisztok roppant bámultak, hogy mikép volt lehetséges nekem több órával hamarabb megtudnom azt, amit Funker-berendezésükkel nekik kellett volna előbb megtudniuk. Siettem haza; az éjjel parancsok szétküldésével és siffrírozással telt el. Konstantinápolyból kértem utasításokat, főleg az autóparkunkra vonatkozóan.

Cospoliban, úgy látszik, nem tartották a helyzetet annyira válságosnak, mert nem intézkedtek. Talán igazuk is volt, mert az események lassan fejlődtek csak. Nemsokára leváltottak helyemről, visszavezényeltek Cospoliba. Nagyon nehéz utam volt télen a sivatagon át. Azután szabadságot kaptam és hazajöhöttem.

Moszul csak egy év múlva esett angol kézre, felszerelésünk nagyobb részét még előbb átvették a törökök, de a többi bizony ottragadt és a mieink, amint előre láttam, csak nagynehezen bírtak a hegyeken át hazavergődni.

Paraguin ezredes.

Halil pasa vezérkari főnöke Moszulban egy német alezredes volt, aki a „Deutsche Militärmission“-hoz tartozott, vagyis török szolgálatba lépett egy rangfokozattal magasabban; feltette fejére a prémes sapkát és felhúzta a török uniformist. Valahogy sohasem szerettem a török gúnyába bújt német tiszteteket.

Paraguin ezredes, mikor bemutatkoztam nála, furcsán beszélt; megjegyzést tett Tiszára, hogy a mi Tiszánk akadályozza a háborút. Bosszantott a dolog, nagyon tapintatlan volt a beszéd, de hát elnyeltem, hiszen nekem lelkemre volt kötve, hogy^a jó viszonyt mindenkor szorgalmazzam.

Az angolok lassan nyomultak feljebb a Tigris partján. Híre jött, hogy a 13. török chor veszélyeztetve van. A németek felrobbantották a Shergatnál álló monitorjukat, mert feljebb nem lehetett jönni a Tigrisen a zátonyok miatt. Moszulban az aranyfont értéke felszökött 56—60 papírfontra, aztán néhány nap múlva megint visszaesett 5 fontra. A német Kraftfahrkommando egy kissé zavarba volt a muníciószállításnál. Volt egy nagyon kényes pont, Erbilén túl, hegyes vidéken, a Zaab második folyása mögött. Oda akart minket elhelyezni. Megnéztem a helyet, de úgy láttam, hogy mi a mi könnyű kocsijainkkal ott nem bírunk boldogulni, teljesen észszerűtlen volna odamenni és haszontalan kudarc számunkra. Lehetett a szándékukban malícia, sőt valószínű, hogy Paraguin eszméje volt. A német bajtársak feketekává mellett maguk is azt mondták, hogy tiszta kézenfekvő lehetetlenség volna ott valamit teljesíteni a mi könnyű Fiat-kocsijainkkal.

Én úgy kaptam a parancsot a generálistól, hogy mindenben Cospoliból fogom kapni utasításaimat; német és török kommandóktól semmiben sem függök, ellenben igyekezzem a jó viszonyt fenntartani.

Elmentem tehát a német Kraftfahrkommandanthoz és igyekeztem megmagyarázni neki, hogy mért nem lesz jó, ha Moszulból elmozdulok. Itt Haman—Ali—Shergat felé a sivatag zombékos helyem az én kocsijaim az egyetlenek, melyekkel át bírok jutni; míg ott le fogok állani rövid időn belül, nagy távra csak nehéz kocsival lehet boldogulni.

A viszony feszült lett, úgy látszik jobb lett volna gorombábbnak lenni, azt a németek jobban respektálják. Nagy diplomáciai hibát követtem el, mert céloztam arra, hogy az ő tisztjeik sem tartják a helycserét célszerűnek.

Rövidesen levél jött Paraguintól, melyben felszólít, hogy nevezsem meg azon német tisztet, akik a fenti véleményt vallották.

Igen energikusan válaszoltam, hogy mivel a dolgot magánbeszélgetés formájában tárgyaltuk, nem kívánok mint denunsciáns szerepelni.

Paraguin Konstantinápolyba táviratozott, én már előbb jelentettem az esetet siffrírozva.

Cospoliból megjött a válasz: „Obit. Vidéky hat auf seinen Standort zu verbleiben.“

Paraguin, azt hiszem, pukkad, bár nem láttam és nem is néztem feléje.

Időközben más lett a német Kraftfahrkommandant. A régi egy pár blamázt csinált, nem bírt jól átkelni a Zaaibon a kocsikkal. Nem is volt az könnyű tíztonnás kocsikkal. Levegővel felfűjt bőrtömlőkkel (Kelek) erősítették a tutaj felhajtóerejét; de tán nem volt jól megcsinálva, beleesett egy kocsi a Zaabba. A mi könnyű kocsijainknál ilyesmi sokkal könnyebben ment.

Az új német Kraftfahrkommandant egy Krause nevű főhadnagy — civilben papírkereskedő — volt.

Meglátogatott, vissza is adtam a vizitet, sőt sakkoztunk is náluk, meg nálam is. Tartottam a jó viszonyt.

Meghalt egy derék őrmesterem maláriában; Krause csákosan jelent meg és beszélt a temetésén, azt hiszem, kevésbé a részvét, mint inkább az alkalom megragadása volt a célja, hogy mint a gépkocsi-csapatok fővezére, a német hegemoniát hangsúlyozza. Szívesen engedtem elsőnek beszélni, én az őrmesteremet sajnáltam.

Nemsokára egy levél jött tőle. Egyik tisztemet ugyanis Mardinba vezényelték és elment anélkül, hogy Krause-nél búcsúzott volna. Krause levelében zokon vette, hogy nála nem jelentkezett le. Igen kimért hangon válaszoltam, hogy tisztjeim általában mindig betartják az udvariasság formáit és ezt lelkükre is kötöm, azonban parancsba nem foglalhatom, hogy lejelentkezzenek, mert ez nem kötelességük. Krause úr behúzta magát, a poroszra csak a gorombaság hat. A viszonyt az ügy nem javította, de legalább békesség volt. A gajarai benzinkérdésekben az illető tisztekkel pláne igen szép egyetértésben dolgoztunk.

A lappangó feszültség tulajdonkép csak karácsonykor tört ki. A német tisztek Messe-jében estélyt rendeztek, melyre minket is meghívtak. Már az általános fogadtatás sem felelt meg nekem. Minden figyelem nélkül voltak és nem is törődtek velünk. Éppen vissza akartam vonulni tisztjeimmel, mikor végre asztalt jelöltek számunkra. Letelepedtünk és megvártuk a fejleményeket. Paraguin tószolt. Beszédének tartalma abban csúcsosodott ki, hogy egy haza és egy vezető kell a centrálhatalmaknak és hogy minden külön törekvésű vélemény letörendő; célzott Károly királyra, Tiszára, mint akik renitenskedő elemek. A beszéd végén tisztjeimmel egyetértésben felemelkedtünk és szó nélkül elhagytuk a helyiséget. Már ekkor megérkezett az utódom és megkaptam a Cospoliba való visszahívó parancsot. Hogy milyen viszontagságos volt utam visszafelé, azt most átugrom. Cospoliba beérkezve, jelentkeztem a generálisnál. Mérgesen förmedt rám: „Was haben Sie dort unten angerichtet!“ Röviden jelentettem neki, hogy mily egyes lépcsői voltak a vizsálynak. „Ich habe Sie nicht darum hinuntergesandt, dass Sie dort die Sachlage verschärfen; ich habe das Gegenteil erwartet.“ — „Excellence, wenn ich es noch einmal durchzumachen hätte, könnte ich es nicht anders machen.“ — „Ja, — das ist Ihre Meinung, aber nicht die Meine!“ Ezzel teljes kegyvesztettségben elléphettem. Nem tetszett a dolog sehogyan sem. A Kraftfahrkommandón már nem Seutter kapitány parancsnokolt; szegényt leőrölték, mert túlságosan egyenes jellemű volt. Helyette egy Henriquez nevű, valami spanyol, nem recipiált fajta ember volt, arcban kedves, hátban alattomos. Nem is volt bejáratos a követségi tár-

saságokba, hanem a gazdag levantinusok fogadták be. Nem tetszettünk egymásnak. Mivel a török parancsnokságoknál, főleg Abdul Halim kir. hercegnél nagyon kedveltek, nem tehettem ellenem semmit. Egyelőre majdnem minden foglalkozás nélkül lógtam a levegőben; néhány előadást tartottam a Kriegsschuleben. De még az előtt arról akarok beszámolni, hogy a generálissal hogy alakult ki tovább a viszonyom. Még a jelentkezésem napján megtudták a követségünkönél visszaérkeztemet és azonnal kértek teára, Parcher köv. tanácsoséhoz. Nagy estély volt, illetőleg számszerint nem túlsokan, de a legszámottevőbbek voltak jelen; ott volt a generálisom is; rám se nézett.

A teát — asztalhoz ültetve — szervírozták és nekem nagyon kitüntető helyet jelöltek ki; az asztalfőn Pallavicini örgrófné ült, tőle balra a generális, mellette T. grófnő és azután mindjárt én; másik oldalamon P. köv. tanácsosné, szemben velem a háziasszony.

Az elhelyezkedés igen fontossá vált reám nézve. Észrevettem, hogy a generálisnak nem igen esik ínyére, hogy oly közel ültettek. Az asztalnál élénk diskurzus fejlődött ki, a hölgyek mind Moszuzról, az ottani eseményekről akartak hallani; a generálisomon át keresztbe hozzám intéztek kérdéseket és mintha csak kiszámítva történne, kitüntetően kiemeltek. Oldalt megfigyeltem Pomiamkovszkit, nagyon mérges volt, de diplomata volt, elnyelte. Egy jó félóráig ment ez így, végre a generális meggondolta magát. Hozzám fordult, teljes barátságosan, letegezett és azt mondta: „Du lieber Vidéky, jezt erzähl schon etwas von den tetovierten araber Frauen?“ Azóta a legjobb barátságban voltunk.

A generális azt gondolta magában, hogyha engem megesz, akkor az asszonyok azt neki meg nem bocsátják; mivel pedig semmi különös falat nem voltam, hát futni hagyott; hiszen személy szerint nem bántottam; lengyel is volt, diplomata is volt, talán a magyar voltom akkortájt ázsióval is bírt. Végre is, a cospoli hölgyeknek köszönhetem, hogy a generálist megfélemték és így Henriquez sem mert harapni, aki pedig már magáért magyar voltomért igen szívesen megcselekedte volna.

Moszulból Cospoliba.

A karácsony este után sietni kellett a cospoli úttal. Még nem kezdődött el ugyan az esős időszak, de mindennap rákezdhetne; már pedig akkor felázik a sivatag fél- sőt egész méter mélyen ragadós, nyúlós csirizzé, melyen át semmi közlekedés nem lehetséges. Moszul el van vágva a világtól, mintegy hat hétig se kocsi, se ló, se teve, de gyalogos se bírja azt a sarat. Március elején azután 14 napig virágzik a sivatag. A magok egész évben pihennek erre a 14 napi virágzásra. Elképzelhetetlenül gyönyörű a virágzás: kábító színtenger, illattenger végig az egész. A beduinok tevecsordái jönnek erre az időre legelni messze tájakról. A kétheti virágzás után leszárad, nyomtalanul eltűnik minden vegetáció, marad a Szaharái homoktenger. Ez a virágzási periódus különbözteti meg a steppet a sivatagtól.

Még az eső beállta előtt kellett átjutnom, tehát lázasan siettem, — két teherkocsival indultunk, jól felszerelve pallókkal, drótkötelekkel. Baj nélkül haladtunk két napig, de azután már oly helyre értünk, ahol már azelőtt esett: a talaj már kocsonyás volt. Megfeneklett az egyik kocsi. Nosza neki pallókkal, nagynehezen kívánszorgott. Néhány óra múlva megint, de most már erősebben, a másik kocsi is. A dolog nem volt tréfa; segítséget kapni ki van zárva hat héten belül, ha nem bírunk kikászálódni. A pallók már mind foszlányokká töredtek, a kocsik nem mozdultak. Egyiket a másik motorjával drótkötéllal vontattuk rövid darabokra és folyton ástuk a nyúlós sarat. *Így* ment ez másfél napon át. Már gyülekeztek a keselyűk felettünk, ezek már pecsenyét sejtettek és mi sem voltunk messze a kétségbeeséstől.

Végre az egyik kocsi keményebb, zsombékos helyen megfogott és elindult, drótkötéllal húzva maga után a másikat. No, most csak nem megállani. Tolva, húzva, izzadva, így ment ez most két napig. Befutottunk Demirkapuba. Egyszemélyes, hegyes török sátorban aludtam, irtózatos hideg volt. A sátornyíláshoz ült egy sakál és vonított egész éjjel. Annyira fáztam, nem keltem fel, hogy oldalba rúgjam, a karabélyomat pedig nem értem el kinyújtott kezemmel. Reggel felé végre elbaktatott. Demirkaputól egy darabig jobb volt az út.

Hanyatt fekve a kocsin mindig a felhők vonulását néztem, a kimerültségtől félig lázas állapotban. A kalauz más utat választott, mint a rendes. Egyszerre egy zöld rétes oázison voltunk, tele és tele hintve pár kilométer kiterjedésben nagy ember és félemler átmerőjű sima, gömbölyded gránit kősziklával; teljesen meglepő, idegenszerű látvány. A kalauz figyelmeztetett, hogy a köveken itt-ott karcolt rajzokat látni. Meg is néztem néhányat, primitív, gyermekrajzszerű belekarcolt alakok, emberi, állati, inkább jelképek, melyekből nem igen bírtam kiolvasni valamit. Halat is láttam rajzolva, meg napot, holdat. Nem igen jól éreztem magamat, talán azért nem skicceltem le, most sajnálom.

A további út ismét kínos volt helyenként. Felraktuk a jégláncokat a kerekekre, azokat is elnyűttük lassan. Mindig a félelem, hogy elakadunk. Befutottunk Nessibinbe. Egy házat mutattak ott, mely állítólag az volna, ahol Krisztus Urunk elibe a tetőről leeresztették az inaszakadtat. Nem tudom, mi alapon állították ezt, én Nessibiről a ~bibliában nem olvastam semmit. Igen nehéz út volt még ezután. Teljesen legyötörve, rongyosan, véres kezekkel és lábakkal mentünk tovább a kocsik mellett, tolva, rettegve az elf énekléstől, bele az éjszakába. Már itt kell lennünk Tel Halifban, de csak nem vagyunk ott. Egyszerre a kocsireflector fényében megcsillan valami! Uram, Istenem, a vasúti sín! Végre, hála a jó Istennek! Szilveszter éjjelén 1 órakor pillantottam meg. Innen még jó néhány kilométer az első vasútépítő sátrakig, de ez már vígan megy. Tel Halifban kipihentünk. A vasúton ezután berendeztük a magunk marhaszállító vagonját, még „mangái“-t is tettünk be fűteni. Az Amamis vasútnál valami földcsuszamlás miatt egy erdei lakban két napig vártunk, — azután simán ment tovább. Beledmedknél, a Taurus vasút végén találkoztunk német bajtársakkal, kaptunk jó kosztot, ettünk beklemét, az valami jó mézes lekvárféle, szóval jól éltünk és szép vadliliomokat is szedtünk. Vittem is egy pár hagymát magammal.

Jól ment az út a kóniai fennsíkiig, ott azután istentelen hideg lett. Ablak nélküli kocsiban, szorongva, beesett a hó és nőtt a fejükön meg az ölünkben a réteg vastagság. Egyszerre csak teletömték az egész vonatot a jeruzsálemi menekültekkel.

A ghaza-i csata után rettenetes tömeget kellett leszállítani. Mellettem ült Ernst jeruzsálemi konzulunk, azután egy mohamedán asszony a gyerekével. Szardínia-dobozszerűen össze voltunk zsúfolva, egy tagját sem mozgathatta az ember. — A szükségleteket az ablakon át végezték. A vágón végében a súlyosan sebesült Armstrong őrnagynak is alig jutott hely feküdni. Mellettem a mohamedán asszony lelki nyugalommal tetvezte a gyerekét, de nem ölte meg a tetveket.

Valamelyik állomáson vesztegeltünk, egy öreg török festői szép, csíkos, egybeszövött köpönyegben állt ott és semmi pénzigéretért sem volt hajlandó nekem a köpönyegét eladni. — Igaz, közben Aleppóban rendbehozattam a fogaimat. Moszulban ugyanis egyszer kettérepedt az egyik fogam, Aleppóban pedig volt egy jó fogorvos. Sajnos, emiatt nem bírtam már a Boromeus-kolostorba eljutni. — Istenem, odafelé Aleppo már a „kelet“ kellő közepe volt, — visszafelé Aleppo már a „nyugat“-ot jelentette. Cospoliban a január vége a legrosszabb időjárás; csúnya fagyos esőben érkeztem, kellemetlen új kommandáns körmei közé.

A kellemetlen parancsok.

Cospoli szolgálatom, bár a generálissal szent volt a béke, kellemetlenné kezdett válni. Új parancsnokom, Henriquez őrnagy, nem kötött belém egyenesen. Kitalált azonban számomra egy kínzást: nem engedett el, pedig mentem volna, bármelyik frontra, ott tartott, de nem adott tisztességes foglalkozást, — lógatott.

Véletlenek sorozata szabadított csak ki a kényelmes, de nekem idegölő beosztásból. Egy Lénárd nevű kapitánynak a kisázsiai gazdasági viszonyokból meríthető lehetőségeket kellett tanulmányoznia; szűkén voltunk már mindennek, különösen mangán és kobalt kellett volna, meg élelmiszer. — Lénárdot megbízták, hogy egy expedíciót állítson össze, mely Kis-Ázsia ki nem fürkészett területein végigszaladva, megállapítsa, hogy mit és miként lehetne hamarosan onnan szerezni. Kapóra jött neki, hogy én a kisázsiai viszonyokat jól ismerem; jelentést tett Wienben rólam, ahonnan kérdést tettek, hogy a Kraftfahrkommando nélkülözhet-e?

Henriquez persze nem-mel válaszolt. Szerencsémre a Krafftfahrtruppenkommandant Wienből — valami szigorú ezredes — inspicálni jött le. Én éppen a háromhetes szabadságomból jöttem vissza Cospoliba a Balkán-vonaton, együtt az ezredessel, akit még Wienből futólagosan ismertem. Semmit sem sejtve arról, hogy Henriquez nem akart a Krafftfahrkötelékből elengedni, a balkánvonaton bőven elmagyaráztam az ezredesnek a kisázsiai expedíció sürgős szükségét és nagy kecsegtető lehetőségeit, valamint, hogy rám most a gépkocsisoknál nincs szükség. Megígérte, hogy elenged az expedícióval.

Az Inspizirung ebéddel végződött. Az; ebéd vége felé az ezredes Henriquezhez fordult, hogy hallotta-e már a kisázsiai expedíció fontosságát! Henriquez a düh ette. Mikor az ezredes még szóvátette, hogy engem valószínűleg el kell oda engedni, Henriquez ellenvetésekett tett. Az ezredes erre abba hagyta a témát. Azt hittem, el van végezve, megbuktam. Vacsoránál azonban odaintett az ezredes és azt mondta, hogy bár Henriquez nagyon kötötte magát hozzám, mégis sikerült őt meggyőznie. Majd Wienből táviratilag intézkedik.

A hátralevő pár nap alatt Henriquez a legszívesebben keréketötörtetett volna. Aztán megjött a transzferálásom a K. M. Orientabteilunghoz és füttyültem Henriquezre. Ha jól tudom, Schieber, majd alkalmi kommunista lett belőle és amint hallom, nagyon meggazdagodott Wienben.*

Fegyverszünet

Egy német torpedóvadász hozott be Zunguldakból Cospoliba. Már mikor semmi reményünk nem volt a visszatérésre, akkor jött a torpedóvadász egy elszigetelten ottrekedt német dragonyos főhadnagyért, akivel együtt töprenkedtünk, hogy mitévők legyünk, mert a bennszülötteknél kósza hírek jártak Bulgáriának szövetségünkől való kiugrásáról.

A német tengerésztisztek roppant levertek voltak. A hajót parancsnokoló fehérszakállas kapitány semmit sem akart tudni fegyverszünetről. Befutottunk a Boszporus torkolatába,

* Itt következnek az előszóban említett „Feketetengeri expedíció” naplója.

Büjükdere körül a török partórség megállított, török tiszték jöttek a hajóra, állítólag egészségügyi vizsgálat, de már gyanúsán viselkedtek. Megtudtuk, hogy a fegyverszünetet aláírták — vége. Nekünk valószínűleg Cospoliba kell maradnunk, a hajó sorsáról még nem lehet tudni semmit. A kapitány kijelentette, hogy inkább felrobbantja, minthogy odaadja.

Lassan futunk be tovább; egy hosszú bárka evez az útban, hiába túlkölünk rá, a barmok nem manővrálnak el, megállani már nem lehet, túl nagy az eleven erő. A bárkát valahogy a bennülő fezes evezősök oldalt fordítják, hajónk oldala súrolja, a hullámok tornyosulnak, kétségbeesett kapkodás után a bárka elmerül, mi lett velük, nem tudom; a hajó tartóztathatlanul nyomul előre és befut a kikötőbe.

Senkinek sem szabad kiszállania; Limán Sanders generális parancsára várakozni kell. Nagy feszültségben várunk estig. A kapitány robbantani akar. Megjön a parancs, hogy a hajót épségben kell tartani, kiszállhatunk, de civilben. Szinte sompolyogva megyünk végig a Grand Rue de Pérán, hová? Hát felkeressük a magyar házat, ahol a magyar barátaink, kik stipendiumokkal itt tanulmányoznak, laknak. Heckler, Pröhle, azután Oroszlán. Pröhle már nem volt itt. Oroszlán fogadott szívesen és szállást is adhatott, volt hely bőven. Itt laktak még Durandék is.

Szép, régi francia karszékekkel bútorozott kertés ház, de mi nagyon szomorúan ültünk benne. A Militärbevollmächtigte-nél semmi parancs számunkra. Megtaláltuk csomagjainkat a depótban és így el voltunk látva mindennel, csak azt nem tudtuk, mi legyen velünk. Expedíciónk többi tagja még nem érkezett be; azok lóháton vágtak Angora felé a hazaútnak. Engem gróf Széchenyi főhadnaggyal a sorshúzás arra ítélte, hogy a torpedóvadászt várjuk és mentsük meg az expedíció anyagát.

Furcsa, szomorú idők voltak. Mindenki civilben járjon, volt a parancs. Pár napra rá bevonultak az entente csapatai. Angolok. A Grand Rue de Pera fel volt lobogózva, a levantinusok megtalálták entente szíveiket, az ablakokban szőnyegek lógtak.

Lesújtva, csöndben bolyongtunk az ellenséges zászlók díszé alatt. A galatai parton az angol katonaság kihajózott;

csöndben, feltétlen fegyelmezetten, jól felszerelve, frissen sorakoztak. Néhány egyszerű kommandószó és a hosszú sor megindul. A levantinus szépségek kikészítve haj ólnak ki az ablakokon és rózsákat, virágokat szórnak az angol katonaságra. A tisztek lóháton, teljes érzéketlenséggel, megvető közönnyel mennek, egyiknek ölébe esik egy csomó sárga rózsza, nem néz fel az ablakba, nem nyúl a rózsákhoz, nem méltatja észrevételre, a rózsák pár lépés után a földre hullanak, a legénység hidegen eltapossa őket.

Egy óra múlva nem látni angol katonát, teljes rendben a szállásaikra vonultak.

Néhány napig csend van. Eljárunk a Tokatlian éttermeibe, a Grand Hotel de Perába; ott ülnek az asztaloknál az angol tisztek és mi is csöndben.

Egyszer a pincér egy cédulát hoz Széchenyi Rudinak; meglepve olvassa: egy angol tiszt — még békebeli ismerőse — írja, hogy nagyon örülne, ha átülne asztalukhoz. Széchenyi átüzent, hogy sajnálatára ma nem ülhet át, mert barátaival van együtt, de ha szívesen látják, holnap örülni fog, ha együtt vacsorázhatnak.

Efajta politessek nem voltak ritkák a fegyverszünet tartama alatt.

Felkerestük a zunguldaki német dragonyosunkat a Messejükben. Nagyon nyomott hangulat volt. Náluk diakonisszák szolgáltak fel. Egy ajtón egy magas diakonissza hölgy lép be tálcával kezében, mindnyájan felállanak és meghajlással üdvözlik; csodálkozva ismerem meg a diakonisszát, aki a sivatag egyik oázisában egy nővérrel egyedül ápolta és látta el az áthaladókat. Magas, karcsú, gyönyörű szép Madonna arca nyugodt mosollyal néz; engem megismer és fejbólintással adja vissza köszöntésemet. Schwester Mathilde ez, civilben Reuss hercegnő, akinek sokan az életüket köszönik; kiszolgál, de még a padlót is súrolja, ha kell.

Elterjedt a hír, hogy néhány nap múlva bevonul az entente flotta. A helyi hajók Prinkipóra, Chalkira még vigan közlekedtek, civilben ki is mentünk, már hűvös volt nagyon. A hajóról lehetett látni az ellenséges hadihajókat, néhány óriás kolosszus, francia, angol és olasz lobogók alatt befestve fantasztikus, kubisztikus össze-visszasávokkal, a legtarkább

színekkel; ez a tengerhullám-mimikri tényleg jól elrejtette őket és néhány kilométerről már alig voltak észrevehetőek.

Ekkoriban súlyos spanyol járványba estem. Fületlen szobában fekvé fantáziáltam, doktorunk, Wittels, jött néha, aki Mardinban kiütéses tífuszban volt beteg minden segítség nélkül a múlt évben és aki miatt nekem Moszulba telegrafáltak segítségért. El is küldtem volt egyetlen orvosomat, Amon doktort hozzá két hónapra, kinek Wittels az életét köszönhette, kigyógyult.

Hallottam, amint Wittels a legényemnek, Subitnak, mondta, hogy már nem igen érdemes jönnie, nem soká fogom húzni. A lázas betegnek éles a füle. Nem is jött többet. A derék Subitnak köszönhetem, hogy mégis kiláboltam; valahogy szert tett egy kis fára és befűtött minden második nap. Senki sem nézett felém; végre kimásztam az ágyból, dideregve, négykézláb; hihetetlen, az ember milyen szívós. Meglátogattam Lutfi beyt, akit a szultán újból reaktivált és első kamarás lett; egy magasabb kitüntetést adott át nekem. A fegyverszünet vége közeledett, volt egy gőzös, a „Jeruzsálem“, melyet nekünk kijelöltek, de már nem igen volt hely rajta; meg is kellett várni az expedíció többi tagját, László Gábort, Györffyt, akik még nem érkeztek be. Parancs nem igen volt, azt vártuk, hogy vasúton jöhetünk majd haza. A követségünkön nem tudtak semmit; azt remélték, hogy Cospoliban fognak maradni. Híre jött, hogy a Balkán-vonat megszűnt, hidakat robbantottak, csak Rustcsukon át megy vonat.

A „Jeruzsálem“ visszajött, nem lehet átmenni a bolsevikik miatt. „Bolsevizmus“, orosz öldöklés, rettenetes történetek hírlettek.

A követségünknek adtak egy különvonatot, alig pár vagon, alig fértek fel rá, egy napról a másikra kellett indulniok.

Eljött a fegyverszünet határnapja; a bajtársak Angorály át megjöttek, a lovaikat még az ázsiai parton sikerült eladniok. Most azonban már nem volt lehetőség elmenni.

A fegyverszünet lejártával egy csapásra megváltoztak a viszonyok. Az entente-tisztek többet nem közlekedtek velünk, mintha elváltak volna minden udvariassági fonalat.

Megjelent a francia katonaság is, mely kivált a kis-ázsiai partot, a haiderpashai állomást és a Bagdad-vasutat szállta meg.

Franchet Desperey tábornok, mint megtudtam hollandus ismerőseimtől, egy ülésen, melyen Sforza gróf elnökölt, mérgeesen kiáltott fel: „Qu'est-qu'ils veulent, ces allemandes, qui se balayent dans les rues! qu'ils crèvent.“ A fegyverszüneti határnap estéjén a török hatóságok felhívtak bennünket, hogy azonnal takarodjunk Cospoliból. — Hová? — hát az ázsiai partra, majd megtudjuk. Kóniába, vagy még tovább.

Holmijainkat akartuk biztonságba helyezni, felkerestem Pancaldiban Monsignore Dolci-t, a pápai vikáriust, de ő már nem volt ott, hanem Monsignore Panfili szívesen fogadott és megígérte, hogy elhelyezi ládáinkat a kriptájukban; ott jó helyen lesznek.

Széchényi tényleg oda hordatta a magáét; én mégis meggondoltam és az örményemhez, Hanessian Eduárdhoz vitettem, aki szívesen vállalta.

Egész kis podgyással áteveztünk a Boszporuszon, egyelőre Módába küldtek, de ott már nem volt kapható szállás, tovább mentem Maitepébe, egy kis görög halászfaluba.

Maliepe.

Maitepe a Bagdad-vasút egy kis állomása a tenger partján, halásznépség, főleg görögök lakják. Van benne két-három bolt is, szatócsbolt, ahol pálinkát is mérnek és cipőt is javítanak egy kis bűdös lyukban.

A házak mind fából vannak, apró kis skatulyák, de igen érdekes típusok; háromféle van: egyszobás, két- és háromszobás ház, az utóbbi emeletes. Tulajdonkép roppant ügyes típusok, 10 m²-en már három szoba, konyha, fáskamra, félrehely, lépcső, sőt még egy mosdófülke is elfér, lerajzoltam a besztásukat és a tipikus gerendavázukat.

Egy ilyen kis ház emeletén két kis szobát szereztem öt fontért egy hónapra, még balkonkiugrás is volt, elfért benne az ágyam és egy szekrény, meg egy szék, több aztán nem. Subít legényem hazamehetett volna a csehekkal, de nem mert.

Azt mondta: „Hat te Her Obrleitnant mich halten te ganze Krieg und warte imme gut; last im. nicht ta pei te lausige Griehe, Mistvolk elendiges; — werme farn wen me kennen; erst hab Euh, wen hab Her Obrleitnant xund Zaus“. Ott aludt a még kisebb második lyukban. Az eső becsepegett az ágyra, de azt is kifoltoztuk, csak hideg volt veszettül.

Parancs jött, hogy egy bizonyos drótkerítésen túl nem szabad menni, de ez igen nagy határ volt. Parancsért Modába kellett járnunk minden héten kétszer vagy 25 kilométernyire; többen voltunk Maitepén, talán vagy 30 tiszt és nagy csomó legénység; napos-szolgálat is volt, ha rajtam volt a sor, egy töröknyergezetű lovon jártam. Nagyon érdekes, szép út volt, reggel be, ebéd a generálisunk Messe-asztalánál, vizit az ott-rekedt hölgyeknél, Zambauer ezredes felesége, Hellerné és még néhányánál, akik elég jó lakást bírtak Modában szerezni.

Maitepében sokkal nyomorúságosabb volt. Egy üvegezett kávéházkiószk, persze üveg nélkül — de volt benne kályha —, ott volt a Messe. Rozoga asztaloknál szomorkodtunk, még valami acetilénos világítást is összefabrikáltunk.

Az egyetlen enyhülést Löw kapitány felesége szerezte, egy kedves svájci asszonyka, aki nem hagyta egyedül az urát az internáltságban.

Löwné honnan, honnan nem, szerzett teát is, szamovárt is. Alig vártuk a délután öt órát, mikor minden nap egy kis petróleumlámpa mellett Löwék kis szobáscsájába jöttünk össze: Nyeselovszki alezredes, Hampl huszárkapitány (egy 65 éves öregúr, valami osztrák Hof rat), Heller főhadnagy és én. Itt diskuráltunk estig.

Löwné nevenapjára néhány mérföldet gyalogoltam egy pár szál még létező virágért a távoli dombokra, sőt még a szatócsnál egy szalagot is találtam átkötni őket. Nyeselovszkinak pláne sikerült Cospoliból egy ezüstitányérvát monogrammal becsempesztetni.

Ezek voltak apró örömeink, vártuk mi lesz velünk. A legkülönbözőbb verziók jártak, elküldenek Kisázsiaába, elvisznek olasz vagy francia fogságba, nem tudtuk.

Egyelőre még fizették a zsoldunkat, pénzünk volt, csak nem lehetett érte semmit kapni. Jött a karácsony; Löwné sü-

tött beiglit, mindenkinek, még a legénységnek is. Honnan szerezte a lisztet, nem tudom, de szerezte.

Dohány is volt, gyönyörű dohányt hoztak vándor árusok Ennivaló leginkább pulyka volt. Pulykát 3—400 darabos csapatokban hajtottak be Kisázsia valamennyi helyeiről Szkutariba eladni; az egész pulykacsapatot egy mezítlás gyerek hajtotta talán 500 km távolságból, soknapi járáson.

Este felé rossz volt hazabotorkálni, koromsötétben a gödrös utakon. A bennlakók világítása egy égő vékony hasáb fácska, amit a kézben tartanak; elég primitív, ami azt illeti, de jellemző a fatalisztikus türelmes életfelfogásra.

Gyakran jártak a hírek, hogy hazajuthatunk, aztán ismét megcáfolták őket. Széchényi szerzett jó pénzért kettőnknek az új zsidó államba szóló zsidó honpolgársági bizonyítványt és útlevelet. Terveztük a szökést. Bolsevista hírek is jártak, a legénységünk fegyelme megroppant. Erős szolgálatot kellett tartani maradék holmiaink őrzésére és iszonyú hideg éjszakákat töltöttem őrségen.

Cospoli ismerőseinkkel nagyon gyér volt a hírváltás, összekötőtisztünk az entente-parancsnoksággal Megay alvezredes volt. Az ő ügyessége volt talán az egyik főoka, hogy azután mégis valóra vált óhajunk és lehetőség nyílt a hazajutásra.

De cospoli barátaink, főleg a hollandusok is sokat segítettek. Villbois-éktől tudtam meg, hogy a franciák borzasztóan dühösek voltak, hogy mi itt az internáltságban mindenről értesülünk. El akartak tehát akolbólítani be Kisáziába. De ismerőseink, főleg a hölgyek a neutrális államok követségeitől nem szűntek meg Sforza grófit, az entente elnöklőjét ostromolni érdekünkben. Sforza indítványa volt, hogy nekünk egy hajót adjanak, hogy vigyen haza.

Ki is jelöltek egy török öreg szénszállító hajót, a „Reschid pashá“-t. Óriási volt az izgalom internáló-táborunkban, lázasan készülődtünk és a legellentmondóbb hírek jártak, hogy visszavonták a hajót, majd ismét, hogy mégis meglesz. Végre megjött a hivatalos parancs: a legénységet kivezényelni ácsmunkára, a hajót felszerelni, ahogy lehet, az útra. Hetekig dolgoztak embereink, hogy a szénszállító gőzösbe piccseket állítsanak fel. Annyi hely jutott a hajófenéken egyre, mint

egy koporsó, 30 cm köz a koporsók között a tisztai fekvőhelyeken; mindegy, csak haza! Nem tudtuk akkor még, hogy a hazában mi vár ránk.

Út haza.

Izgalom, reménység! Isten hozzád Ázsia, Törökország, Maitepe, te nyomorult fészek. Összebugyoláltuk a holminkat, Subit rátette a vonatra, indulás, be, a haiderpaschai állomásra, hol az óriási robbanás romjai hevernek mindenfelé. Mert felrobbant az egész környék, olyan detonáció volt akkor, hogy Cospoliban betörték az ablakok.

A vonat befut, haidibe, a hajóra; egy pár láda beesik a tengerbe, a tolongásban, de kihalásszák. A hajón az osztrák-magyar civil lakosságot is viszik, asszony, gyerek. Ismerős is akad. Levonulunk a helyünkre, a szűk, koporsó-fekvőhelyekre. Még vidám a hangulat, hiszen hazamegyünk. A hajón angol pilóta, szótlan, komoly alak, teljesen elzárkózva. A legénység török-levantinus. Pomiamkovszki generálisnak még akadt egy kabin, néhány tisztí feleség számára is; a többiek priccsen, a hajó fenekén. Verőfényes szép nap az induláskor, lassan elhagyjuk az Aranyszarvat, a mimikri színekkel mázolt ellenséges hadihajók mellett befutunk a Dardanel-lákba. Jobbról-balról egymásután a főrajink, ahol tűzéseink csodását végezték. Elhaladunk Trója vidéke mellett, látni alig lehet valamit, messze van a parttól, Gallipoliban megáll a gőzös. Valami baj van. Mögöttünk egy francia gőzös jön, azzal megyünk convoyba, az entente rendelete szerint. A francia gőzös lassan elénk kerül, jeleket váltanak az angol pilótánkkal. Megtudjuk, hogy a mi hajónkon a kormány szerkezetben valami defektus van, amit kijavítanak; ebbe beletelik egy félóra; a francia gőzös előre megy és mi nemsokára követjük. Az idő elborul, amint kiérünk a Dardanellákból, vihar kapja el hajónkat. Pilótánk előtt fekszik a tengeri térkép, berajzolva rajta az aknamezők és köztük az a keskeny, cikkcakkos sáv, mely az aknamezők között a hajó egyetlen útvonala. A nagy viharban igen nehéz tartani ezt a keskeny sávot. Majdnem mindenki tengeri beteg. Lent, a hajófenéken,

a fekvőhelyek között a legundorítóbb; senki nem tisztítja a tengeri betegség következményeit, a hajó rettenetesen dobálja a tárgyakat, embereket ide-oda, minden olyan kimondhatatlanul utálatos, hogy leírni sem lehet. Széchenyivel összebészelve fejenként 25 fontért megvesztegettünk egy török matróz-altisztet, aki átadja nekünk a kabinját; ez is végtelen piszkos kis odú, hozzá az út a legborzasztóbb helyen, a félrehelyen át vezet, mégis van benne két fekvőhely és lezárható az ajtaja. Teljes titokban tartjuk ezt a szerzeményünket, szerencsére nem fog rajtunk a tengeri betegség. Lassan, óvatosan haladunk a viharban, a pilóta nyugodt, hidegvérű angol, jó tengerész. Pomiamkovszki generális és Corvin fregattkapitány a mi katonaságunkból, vele vannak; az éjjel folyamán erős S. O. S.-jelzéseket vesz fel a funkerünk az előttünk haladó francia hajóról.

Pilótánk minden erejével próbál gyorsabban haladni az aknamezők között, az S. O. S. kétségbeesetten ismétlődik, majd elhallgat. Nem bírtunk a francia gőzösből semmit sem felfedezni; aknára futott, felrobbant és teljesen elsüllyedt.

Azt gondoltam magamban, hogy íme, az isteni gondviselés útjai! Ha nem kapunk defektust a kormányművünkben Gallipolinál, akkor mi vagyunk elől és mi szaladunk rá az elszabadult aknára!

Az idő lassan megjavul; Imbros után már megcsendesülnek a hullámok; ezen a kis útvonalдарabon jöttünk egész éjjel, komplikált cikk-cakkokban.

A fedélzeten sétálhatunk; ott egy őrmester, aki Oroszországból jött, sok mindenfélét beszél a bolsevizmusról. Ügy látszik, hogy őt is áthatották a bolsevista tanok és híveket toboroz. Tisztjeink között is vitatják ezeket a tanokat, sőt vannak, akiknek nem antipatikusak a gondolatok! A józanabbik rész azonban teljesen tisztán lát és világosan, ad abszurdum veszi őket. Sakkozom Pomiamkovszki generálissal, nagyon jól játszik, mindig megver. Az étkezés rettenetes, hasékonzerv, féldoboz délben, féldoboz este, két zwieback és konzervkávé reggel. Már alig bírjuk lenyelni azt a hasét, hej, pedig néhány hét múlva már ebből sem volt!

Akiknek volt alkoholjuk, itták. Hornbostl főhadnagy becsípve leesik a vaslépcsőn, le, egész a hajófenékebe, fejjel a

fenékvasborda élére. Szegénynek szétrepedt a koponyája, teljesen lemondunk róla, az orvosaink se reméltek semmit. Harmadnapra felkelt, bekötözött fejével és nyugodtan bridgezett egy hordón. Még kalandok is folytak, szerelmi kalandok.

Cap Matapannál ismét vihar kapott el. A tengeri betegség újból elpiszkolt mindent.

Pilótánknak a szicíliai Gallipoliig kellett vezetnie hajónkat, — ott olasz pilótának kellett azt átvennie.

Derült időben futunk be Gallipoli felé, már messziről lát-szanak a gallipolii vártorony körvonalai. Megállunk a nyílt tengeren és szikratáviratozunk. Semmi felelet. 24 órán át szikrázunk, semmi válasz. Az angol pilóta megunja a dolgot és megindulunk be, a kikötő felé. Alig haladunk a félúton, látunk egy kis csónakot felénk repülni, benne áll valaki, szörnyen handabandázva lobogtat valami kendőt és lövöldöz a levegőbe. Megállunk. A csónakon a kikötőparancsnokság egy tisztje jön, torkaszakadtából ránkkiált valamit, majd sietve feljön a hajóra, izgatott tárgyalás néhány percig, azután megindulunk lágyan, óvatosan, de visszafelé.

Megtudtuk, hogy éppen rajtavagyunk az aknamezőn. Gyönyörű, sima tenger volt, a mi szeneshajónk most csak emberekkel lévén terhelve, sokkal kevesebb cargó-nál jóval kevesebbet merült és így fölötte maradtunk, de csak vagy 30 cm-rel, az aknáknak.

Félnapi kerülővel jutottunk ki szerencsésen a mezőből és be, a kikötőbe. A sima tenger volt a szerencsénk.

Ott megrohanták a hajót a kis csónakok, narancsot árultak; vettünk, de nem sokat, mert darabjáért 1—2 lírát kértek.

Egynapi vesztegelés után, nagy kerülőúton vezetett tovább az új olasz pilóta, fel az Otrantó-csatornán. Az úszóaknák veszedelme miatt szigorú szolgálat kezdődött számunkra. Két-két tiszt, félóránként leváltva, a hajó orránál, a tenger színe fölött tartozott figyelni az aknákat. Nem volt kellemes éjjel, a sivító szélben, a hullámok fölött életre-halálra nézni, hogy nem lát-szik-e egy kis gombostűfejnyi pont a vizén! A szél a szánkon behatolva egészen átfújta a húsunkat, bőrünket!

Egyik reggel lekergettek valamennyiünket a fedélzetről, aztán néhányunkat ismét felvezényeltek. Az ok az volt, hogy a hajó falához nekifeküdt egy kedves kis akna, egész barát-

ságosan, minden zaj nélkül. Csónakbaszállt néhány akna-szakember, egy kötéllel szépen megfogták és elvontatták jó messzire, azután felrobbantották. Így lassan beértünk Póla felé, azt hittük, vége ennek a kínos útnak, pedig hol voltunk még vége előtt? A pólai kikötőparancsnokság nem engedte meg a kiszállást; elsőbben is 23 napi „quarantain“ a fertőző betegségek miatt! Semmi közlekedés a parttal. Ott álltunk 23 napig, a ratio már csak $\frac{1}{4}$ hasékonzerv és $\frac{1}{2}$ zwieback volt. Szegény Györffy bajtársamat az epekővei kezdték irtózatosan kínozni. A 23 nap eltelte után egyszerűen elkergettek Triesztbe, majd ott szállunk ki. Trieszt előtt újból „quarantain“!

Még a hajón kaptam megőrzésre egy pár száz aranyat a katonai kasszából, Széchenyi is. A hasamra kötve hordoztam a ruha alatt, nem volt kellemes nappal-éjjel azzal lenni.

Triesztben Györffy már nagyon rosszul volt. Volt neki egy receptje, ami ilyenkor használ, de hogy lehessen azt elkészíttetni! Nagy titokban egy olasz karabinierinek adtam egy csomó pénzt és ígértem neki még rá, hogy csináltassa meg egy patikában. A derék karabinieri tényleg harmadnap meghozta! Éppúgy meg is szökhetett volna a pénzzel. Györffy, mint a csoda, egyszerre jobban lett.

Még a quarantain letelte előtt egyszer csak feljön a hajóra az olasz révkapitány. Kiszállni, gyorsan, fel egy vonatra és gyorsan el! Az olasz király jön Triesztbe és akkorra innen pusztulni kell! Örült izgalom, gyors kihajózás. Most már szétválnak magyar és osztrák. A szétválásnál azonban roppant szomorú tapasztalatokat tettünk. Az osztrákok rögtön siettek a vasúton levő helyekre beosztást tenni, minket magyarokat egy teherkocsiba zsúfolni civilekkel, gyerekekkel, asszonyokkal együtt, úgyhogy mint a szardíniák lehettünk volna egy dobozban!

Schrecker kapitány, aki jól beszélt olaszul, fogta magát, elment a révkapitányhoz és protestált.

Az osztrákok be akarnak szállni jól előkészített helyükre és íme, három vagonnál karabinierik állanak a bejáratnál, akik „Peri dei Officiali Ungharesi“ felszólítással csak minket engednek be, halomra döntve az osztrák urak számítását. Még

így is alig fértünk, mert mi persze a civileket — asszonyt, gyereket — befogadtuk.

Ripsz-rapsz mentünk, félig örülve csak, mert már rossz hírek jártak odahazulról. Pragerhoff: búcsúzkodás, lejelentkezés a generálisnál, aki megölelt. Leadjuk az aranyakat! Ilyen ostobaságot sem csináltunk még, — ha nem adjuk le, senki sem keresi, itthon később, ha leadtuk volna kellő időben, mi mindent nem lehetett volna vele csinálni a kommün ellen! De leadtuk tisztességtudóan. Soha magyar kormány nem fogja a kvótát belőle megkapni.

Döcögünk; Csáktornyan rozettanélküli tisztek, vagy mi-csoda, szólnak, hogy vegyük le a rozettát! Nem vesszük le! Éjjel érünk a délivasúthoz, nagy nehezen kocsit szereztem, hű Subit legényemmel hazavergődtünk, szomorú hazába, de mégis haza.

Szegény Subitnak itt gyűlt meg a baja. Hazamenet Csehországban a határon persze lefogták mindenét, de azért hazajutott Kralup an der Moldauba. Később írt is, sőt meg is házasodott. A nagyobb *poggyásza még ma* is a padláson van nálam; volt benne cigaretta, szivar, — de azt időközben elkommunizálták. Megkérdeztem, elküldjem-e a kofferjét, de azt írta, hogy eljön érte maga egyszer, — de még máig nem jött.

